

Område for kultur og samfunn

Lars Gulbrandsen, Jan-Erik Johansson og Randi
Dyblie Nilsen

Forskning om barnehager

En kunnskapsstatus

**Norges
forskningsråd**

Forskning om barnehager. En kunnskapsstatus

© **Norges forskningsråd 2002**

Norges forskningsråd

Postboks 2700 St. Hanshaugen

0131 OSLO

Telefon: 22 03 70 00

Telefaks: 22 03 70 01

Publikasjonen kan bestilles via internett:

<http://www.forskningsradet.no/bibliotek/publikasjonsdatabase/>

eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Internett: bibliotek@forskningsradet.no

X.400: S=bibliotek;PRMD=forskningsradet;ADMD=telemax;C=no;

Hjemmeside Norges forskningsråd: <http://www.forskningsradet.no/>

Hjemmeside Velferdsprogrammet: <http://program.forskningsradet.no/vfo>

Grafisk design omslag: Creuna (tidligere BMR)

Foto/ill. omslagsside: Corinne Malet, PhotoAlto

Trykk: GCS as/Norges forskningsråd

Opplag: 600

Oslo, oktober 2002

ISBN 82-12-01765-6

Forord

Med Norges forskningsråds Velferdsprogram og Barne- og familiedepartementet sitt initiativ til å lage denne kunnskapsstatusen fikk vi i arbeidsgruppen en mulighet til å samarbeide om en interessant oppgave. Arbeidet har foregått under stort tidspress våren og forsommeren 2002, og vi har hatt god hjelp fra flere som vi her vil benytte anledningen til å takke. Samarbeidet både med departementet og Forskningsrådet har vært en god støtte. Ved Barne- og familiedepartementet har Anne Brith Hem vært vår kontaktperson og ved Forskningsrådet har Ragnhild Narum og Steinar Kristiansen bidratt konstruktivt. Det er også tilfelle med Bjørn Hvinden, institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU, som i denne tiden har vært leder for forskningsledergruppen i Velferdsprogrammet. Marit Holm Hopperstad, Norsk senter for barneforskning, har gjort en utmerket jobb som assistent. Hun har gjort litteratursøk og manuelle sorteringer, hatt kontakt med biblioteket og holdt orden på de mange referanser til litteraturen. Sist, men ikke minst, vil vi få takke deltagerne i idédugnaden og andre i forskningsmiljøet for verdifulle muntlige og skriftlige bidrag.

Trondheim/Oslo 3. juli 2002

Randi Dyblie Nilsen
forskningsleder
Velferdsprogrammet
(forsker ved NOSEB)

Lars Gulbrandsen
forsker
Norsk institutt for
forskning om oppvekst,
velferd og aldring

Jan-Erik Johansson
professor
Førskolelærerutdanningen
Høgskolen i Oslo

Innhold

FORORD	3
INNLEDENDE DEL	7
BAKGRUNN: OPPNEVNING OG MANDAT	7
ARBEIDET MED RAPPORTEN. PRIORITERINGER OG AVGRENSNINGER	7
NORSK - INTERNASJONAL	8
TIDSAVGRENSING	8
AVGRENSNINGER AV KILDER	8
TEMATISK AVGRENSNING	9
LITTERATURSØK: FREMGANGSMÅTE OG ERFARINGER.	10
OPPBYGGING AV RAPPORTEN	12
OPPSUMMERENDE KONKLUSJON	13
NØDVENDIG MED KVALITETSHEVING I EN LANGSIKTIG FORSKNINGSINNSATS	13
BARNEHAGENS HISTORIE	13
BARNEHAGEPOLITIKK	14
VOKSNE OG BARN I BARNEHAGEN	14
BARNEHAGEN OG INTEGRERING	15
SÆRSKILTE BARNEHAGER	16
BARNEHAGEPERSONALET: UTDANNING OG YRKESLIV	16
BARNEHAGEN OG NOEN SAMARBEIDSPARTNERE.....	16
ANBEFALINGER AV PRIORITERTE FORSKNINGSTEMA FOR EN VIDERE SATSING	16
FORSKNINGSUTFØRENDE INSTITUSJONER.....	17
1 BARNEHAGENS HISTORIE	18
1.1 BARNEHAGENS UTBYGGINGSHISTORIE	18
1.2 FRA PRIVAT TIL OFFENTLIG ANSVAR I VELFERDSSTATEN	19
1.3 DEN PEDAGOGISKE OG IDEOLOGISKE HISTORIEN OM BARNEHAGEN	20
1.4 KONKLUSJON OG FORSKNINGUTFORDRINGER	21
2 BARNEHAGEPOLITIKK	23
2.1 BARNEHAGER I ET FORDELINGSPERSPEKTIV	25
2.2 BARNEHAGER: TILBUD, BEHOV, ETTERSPØRSEL OG MARKED	26
2.3 BARNEHAGE ELLER KONTANTSTØTTE	27
2.4 PRIVAT BARNETILSYN. DAGMAMMA-MARKEDET	29
2.5 FULL BARNEHAGEDEKNING ELLER BARNEHAGEPlass TIL ALLE BARN?	30
2.5.1 Utbygging og ressursmobilisering: stat, kommune og private aktører.....	30
2.5.2 Kostnader og brukerbetaling	31
2.6 KVALITET OG BRUKERTILPASNING	32
2.7 STATISTISKE DATA	34
2.8 KONKLUSJON OG FORSKNINGSMILJØER	36
2.9 KUNNSKAPSBEHOV OG FORSKNINGSTEMA	37
3 VOKSNE OG BARN I BARNEHAGEN	39
3.1 PEDAGOGISK PLANLEGGING OG PRAKSIS	39
3.1.1 Rammeplassen	39
3.1.2 Barnehagepersonalets arbeid med risikobarn og alle barn	41
3.1.3 Pedagogisk praksis og læring i hverdagslige situasjoner	43
3.2 BARNES LEK OG AKTIVITETER I BARNEHAGEN	44
3.3 EN LÆRINGS- OG HVERDAGSLIVSARENA - FRA BARNES PERSPEKTIV	46
3.4 KONKLUSJON OG FORSKNINGUTFORDRINGER	48
4 BARNEHAGEN OG INTEGRERING	51
4.1 FUNKSJONSHEMMEDE BARN: BARNEHAGEPlass OG FORELDREERFARINGER	51
4.2 FUNKSJONSHEMMEDE BARN I BARNEHAGEN	52
4.3 BARN MED INNVANDRERBAGGRUNN: BARNEHAGEPlass OG FORELDREERFARINGER	53
4.4 KULTURELL INTEGRERING OG SPRÅKLÆRING	54

4.5 TOSPRÅKLIGE ASSISTENTER	56
4.6 MINORITETSBARN I BARNEHAGEN.....	56
4.7 KONKLUSJON OG FORSKNINGSAUTFORDRINGER.....	57
5 SÆRSKILTE BARNEHAGER.....	61
5.1 SAMISK BARNEHAGE	61
5.2 FAMILIEBARNEHAGE	63
5.3 ÅPEN BARNEHAGE.....	64
5.4 NATUR-/FRILUFTSBARNEHAGE.....	65
5.5 KONKLUSJON OG FORSKNINGSAUTFORDRINGER.....	65
6 BARNEHAGEPERSONALET: UTDANNING OG YRKESLIV	67
6.1 ASSISTENTER	68
6.2 FØRSKOLELÆRERUTDANNING	68
6.3 YRKESETIKK	69
6.4 MENN I BARNEHAGEN	70
6.5 KONKLUSJON OG FORSKNINGSAUTFORDRINGER.....	70
7 BARNEHAGEN OG NOEN SAMARBEIDSPARTNERE	71
7.1 FORELDRESAMARBEID	71
7.2 FORELDRE - ARBEIDSLIV	72
7.3 BARNEHAGE OG BARNEVERN	73
7.4 SKOLE FOR SEKSÅRINGER OG SKOLEFRITIDSORDNING	74
7.5 KONKLUSJON OG FORSKNINGSAUTFORDRINGER.....	75
LITTERATUR	77
VEDLEGG 1 DELTAKERLISTE OG PROGRAM FOR IDÉDUGNAD OM BARNEOMSORGFORSKNING MED VEKT PÅ BARNEHAGEFORSKNING 24. APRIL 2002.....	93
VEDLEGG 2 HOVEDOPPGAVER OM BARNEHAGER I PERIODEN 1995 - 2001 FORDELT ETTER UTDANNINGSINSTITUSJON OG FAGDISIPLIN	97
VEDLEGG 3 OVERSIKT OVER FORSKNINGSPROSJEKTER SOM BLE TILDELT MIDLER I TILKNYTNING TIL NORGES FORSKNINGSRÅDS EVALUERING AV KONTANTSTØTTEORDNINGEN.....	100
VEDLEGG 4 OVERSIKT OVER ØKONOMISK FORSKNING OM BARNEHAGER OG BARNEHAGERELATERTE TEMA I NORGE ETTER 1995 AV KNUT LØYLAND	102

Innledende del

Bakgrunn: Oppnevning og mandat

Bakgrunnen for den foreliggende kunnskapsstatusen er en dialog mellom Barne- og familiedepartementet (BFD) og Norges forskningsråd, avdeling for Kultur og samfunn/*Velferdsprogrammet - samfunn, familie, oppvekst*. Det var ønske om en større satsing tilknyttet forskning om barnehager. I forståelse med BFD ble det besluttet at det, i regi av Velferdsprogrammet, skulle lages en begrenset kunnskapsstatus på feltet som kunne være grunnlag for: å definere viktige forskningstemaer, utmeisle en strategi for satsingen, være basis for miljøenes søknadsutforming og en del av vurderings- og beslutningsgrunnlaget i programstyret. En arbeidsgruppe bestående av forskere som dekker ulike sider av feltet fikk i oppdrag å utarbeide en kunnskapsstatus. Medlemmene i gruppen som ble oppnevnt var: Lars Gulbrandsen, NOVA, Jan-Erik Johansson, avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Oslo og Randi Dyblie Nilsen, Norsk senter for barneforskning. Sistnevnte har ledet gruppens arbeid i egenskap av forskningsleder på området "barn og unge" i Velferdsprogrammet. Gruppen fikk følgende mandat:

Målet for dette arbeidet skal være å utforme en kunnskapsstatus tilknyttet barnehageforskningen. Gruppen skal vurdere status for denne forskningen, identifisere forskningsmiljøer og forskningsbehov og anbefale hvilke områder som bør prioriteres i videre forskning.

Det ble understreket at kunnskapsstatusen skulle trekke opp hovedlinjene og ikke være for ambisiøs, siden en ønsket en ferdigstilling i mai/juni 2002. For å få innspill til arbeidet med en kunnskapsstatus og for å mobilisere aktuelle forskere/miljøer ble det foreslått å arrangere en idédugnad med en mindre gruppe utvalgte forskere og representanter fra BFD og eventuelt andre brukere.

Mandatet og innholdet i kunnskapsstatusen må sees i sammenheng med: (1) at BFD er initiativtaker og sentral i en finansiering av en større satsing, og (2) Velferdsprogrammets profil og prioriteringer (jfr. Programplanen og Programdokument 3 *Oppvekst og sosialisering* som finnes på programmets hjemmeside: <http://program.forskningsradet.no/vfo/>).

Arbeidet med rapporten. Prioriteringer og avgrensninger

Rapporten er utarbeidet på forholdsvis kort tid. Arbeidsgruppen startet et forberedende arbeid i mars, hvor gruppen og representanter fra administrasjonen ved Forskningsrådets Velferdsprogram (Ragnhild Narum og Steinar Kristiansen) hadde et første møte. Her ble videre framgangsmåte, innhold og avgrensninger drøftet. Underveis i arbeidet har vi hatt til sammen tre møter, kommunikasjonen ellers har foregått via telefon og flittig bruk av e-post.

Idédugnad

Norges forskningsråds Velferdsprogram arrangerte en idédugnad i Oslo 24. april 2002. En tverrfaglig sammensatt gruppe forskere og noen sentrale brukere ble invitert. Responsen på

invitasjonen var meget god. (Se vedlegg 1 for deltagerliste og program). Som en hjelp til utarbeiding av kunnskapsstatusen ba vi deltagerne skriftlig formulere inntil fem korte punkter med viktige resultater, perspektiver etc. fra egen og eventuelt kollegaers forskning, inklusive referanser. Tilsvarende ba vi om at de, gjerne i samarbeid med andre ved deres institusjon, noterte ned fem korte innspill på hva som er ubesvarte spørsmål og sentrale utfordringer i videre forskning om barnehage og barneomsorg. Både de skriftlige innspillene, innledninger og debatten på idédugnaden har vært til stor hjelp i arbeidet med kunnskapsstatusen. Vi har benyttet oss av en rekke innspill om forskningsutfordringer og kontakten med miljøene har lettet arbeidet med å få en oversikt over nyere forskning.

Norsk - internasjonal

Vi har i rapporten *konsentrert oss om norsk forskning*. Fra departementets side var det ønskelig at vi også skulle gi et lite bilde av nordisk og øvrig internasjonal forskning om barnehage og relevant barneomsorg. På grunn av den korte tiden vi hadde til rådighet, måtte denne intensjonen prioriteres bort underveis. Dette bør imidlertid være en oppgave for et miljø i en kommende satsing. Det kan nevnes at Peder Haug Møreforskning/Høgskolen i Volda er i gang med et arbeid om svensk barnehageforskning (et svensk oppdrag). Han lager en oversikt, blant annet basert på tidligere kunnskapsstatuser (som Sverige har flere av) og doktorgrader (som Sverige har svært mange av sammenlignet med Norge). Vi kan videre nevne at det i Sverige nylig er utgitt en oversikt over doktoravhandlinger i “barnpedagogik” i tiden 1980-1999 (Klerfelt 2002).

Gjennomgående i kunnskapsstatusen har vi imidlertid søkt å synliggjøre når forskere har publisert internasjonalt og/eller har vært engasjert i komparativ forskning. Kort fortalt er begge deler lite dekket. Med et lite forbehold, ser det ut til at det først og fremst er pedagogiske og noe psykologiske internasjonale tidsskrift som figurerer i litteraturlisten, mer enn sosiologiske, som det er svært tynt med.

Tidsavgrensning

Arbeidsgruppen bestemte at vi normalt skulle konsentrere oss om litteratur fra 1990-tallet, hvor arbeidet etter 1995 skulle prioriteres. En slik tidsavgrensning ville delvis overlappe og delvis komplettere Anne Inger Helmen Borges kunnskapsanalyse fra 1998. Denne dekker også videre enn våre tematiske avgrensninger som vi kommer tilbake til nedenfor.

Avgrensninger av kilder

Det er skrevet en rekke lærebøker og generell faglitteratur på området. Så lenge dette ikke var basert på egen forskning, valgte vi normalt sett å se bort fra dette som kilder. Slik litteratur kan bygge på en syntese av norske og utenlandsk referert teori og empiri, og eventuelt erfaringskunnskap fra praksisfeltet. Her finner vi også bøker som er foreskrivende i sin normativitet. Slik litteratur har så absolutt sin plass i utdanningen, og i et totalt bilde av kunnskap om feltet kunne dette vært vurdert som kilder, men for vår oppgave som handlet om å framskaffe en oversikt over forskningsbasert kunnskap i Norge, ble dette altså valgt bort. Videre har vi også valgt å se bort fra rene teoretiske verk, slik sett er denne kunnskapsstatusen et forsøk på å skape et bilde av forskning som er grunnlagt i empiriske data.

Noen kunnskapsstater refererer også hovedoppgaver som en del av forskningslitteraturen. Dette kan nok diskuteres, men vi har valgt en streng linje her. Unntakene knyttes stort sett til hovedoppgaver som er tilknyttet større forskningsprosjekter, eller er spesielt interessante, ved at de f.eks. har et sjeldent empirisk materiale. Da hovedoppgaver viser noe av rekrutteringspotensiale, har vi imidlertid et vedlegg som beskriver situasjonen i forhold til utdanningsinstitusjon og fagdisiplin i perioden 1995-2001 (jfr. vedlegg 2).

Når det gjelder doktoravhandlinger er disse omtalt i den tematiske delen.

Vi har vektlagt bøker, rapporter og artikler som er offentlig tilgjengelig. "Paper" og upubliserte notater er bare unntaksvis med.

Tematisk avgrensning

Den vanskeligste siden ved arbeidet å gjøre en tematisk avgrensning. Vi startet med en forholdsvis vid "smørbrøddliste" av små og store tema som vi mente kunne være aktuelle, for slik å ha noe å holde opp mot letingen etter relevant litteratur. Vi skal imidlertid også påpeke at i prioriteringer og avgrensninger har både Velferdsprogrammets profil, og det vi har tolket som BFD sine interesser vært noe styrende.

Forholdsvis sent i arbeidet fant vi det nødvendig å gjøre en avgrensning mot spesialpedagogiske tema. Dette på bakgrunn av at et eget spesialpedagogisk forskningsrådsprogram nylig er avsluttet, og at det i den forbindelse ble skrevet en kunnskapsstatus, hvor Liv Vedeler (1999) er ansvarlig for kapitlet *Spesialundervisning i barnehagen*. Tematikken er også godt dekket i Borge (1998) kunnskapsanalyse. Imidlertid har vi omtalt noen slike arbeider, da det her er overlappende med andre sentrale tema. Videre har vi også avgrenset mot temaet barnehage og helse, som også er godt dekket samme sted¹.

En annen viktig avgrensning var klar før arbeidet startet opp²: "På samme måte som skolen kan barnehagen anvendes som forskningsarena. Via metoder som eksempelvis observasjon, intervju eller tester kan en studere et uttall av problemstillinger som angår små barn i sin alminnelighet (individuell utvikling, sosial samhandling etc.) eller grupper av førskolebarn (barnevernsbarn, funksjonshemmede barn, fremmedspråklige barn osv.). I slik forskning gjøres barnehagen som kontekst relevant i varierende grad. Noen trekker konkrete forhold inn i analysen og tematiserer førskolebarn som barnehagebarn, mens andre helt ser bort fra barnehagen som kontekst og anvender barnehagen som et sted hvor en finner mange små barn som kan delta i forskning. Slik forskning kan gjerne være grundig teoretisk fundamentert, ha trekk av grunnforskning og eventuelt være disiplinorientert. Kunnskap om førskolebarn inngår i barnehagefeltets generelle grunnlag sammen med annen forskning gjort i andre kontekster. Selv om barnehagen er utgangspunktet, frambringes altså ikke nødvendigvis kunnskap om barnehagen og barn og voksnes liv i barnehagen som sådan." Her har det vært en noe vanskelig gråsoner, hvor det viste seg å være et kunnskapshull. Når barnehagen ikke direkte er inne i forskningen på annen måte enn som et sted å finne barn som informanter, har vi som en regel sett bort fra slik litteratur.

---

¹ Jf. kapitlet *Hvordan skapes vår helse?* av Ragnhild Nordhagen ved Statens institutt for folkehelse, i Borge 1998.

² Internt notat om barnehageforskning av Randi Dyblie Nilsen, januar 2002.

Litteratursøk: Fremgangsmåte og erfaringer.

I arbeidet med kunnskapsstatusen søkte vi i ulike databaser for å finne frem til relevante prosjekter, forskere og publikasjoner. Databaser gir et inntrykk av hva som finnes, men trenger ikke uten videre å gi et fullstendig bilde av situasjonen. Dette var noe vi erfarte underveis og som kom til å få betydning for litteratursøkingen.

Det ble gjort søk i Nasjonal forskningsinformasjon (NFI), en database over norske forskningsprosjekter drevet av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Den enkelte forskningsinstitusjon/forsker er ansvarlig for registrering av opplysningene. Basen inkluderer kun prosjekter finansiert av Norges forskningsråd, som betaler for denne tjenesten. Søket i NFI-basen ble gjort med stikkordet “barnehage”. Det resulterte i 163 prosjekttitler. Informasjon om prosjektene (prosjektsammendrag, litteratur, offentliggjøring, prosjektperiode, anvendelse, prosjektansvarlig) ble gjennomgått manuelt. Flere av prosjektene i søkeresultatet ble vurdert som uaktuelle etter denne gjennomgangen. Mange av prosjektene var gjennomført på 80-tallet og selv om “barnehage” var et stikkord, var forskningens fokus ofte noe annet. Det er blant annet prosjekter rettet mot skole og skoleelever/ungdom der barnehage er nevnt som en mulig formidlingsarena for prosjektet. Det er også prosjekter med evaluering av særskilte metoder og læringsteknologier som tema. Barnehage kan der trekkes frem som en av flere eksempler på institusjoner som kan anvende metoden/teknologien, men de aktuelle prosjektene er ikke tilknyttet barnehagen. Et eksempel på sistnevnte er et prosjekt som har som mål å evaluere den pedagogiske samspillmetoden “Marte Meo” i tilknytning til hjemmebasert foreldreveiledning.

I NFI-basen er det blant annet informasjon om formidling i tilknytning til prosjektene. Gjennomgangen av søkeresultatet viste imidlertid at litteraturen som var oppgitt ikke nødvendigvis var formidling fra det aktuelle prosjektet, men at det var tidligere arbeider av prosjektleder. At NFI-basen ikke var oppdatert på dette punktet var et savn i leting etter nyere og relevant litteratur.

Videre ble det foretatt søk i biblioteks databasen BIBSYS, en base for litteratur³ som finnes ved norske bibliotek. Her inngår også studentarbeid fra høyskoler og universitet, som foruten hovedoppgaver også inkluderer prosjektoppgaver av studenter i høyskolens grunnutdanning. Tidsmessig ble søket i denne basen begrenset bakover i tid til 1995. Det ble søkt etter litteratur der ordene: “barnehage”, “barnehager”, “barnehagen” og delvis “førskoler” og “førskolebarn” inngikk i tittel eller ble brukt som emneord for publikasjonen. Dette ga et omfattende resultat som måtte sorteres manuelt. Resultatet ble gjennomgått på bakgrunn av de opplysningene som er gitt om de enkelte referansene i BIBSYS-basen. Studentarbeid og hovedoppgaver ble først trukket ut. Dette kunne hovedsakelig gjøres på bakgrunn av informasjonen i basen. Deretter ble rene lærebøker og fagbøker som ikke baserte seg på forfatterens forskning sortert ut. Her fungerte titlene og de øvrige opplysningene i databasen som indikasjoner på hva slags type litteratur det var snakk om. Det var imidlertid nødvendig å låne inn en rekke publikasjoner for å sikre vurderingen og sorteringsarbeidet. Sorteringen av BIBSYS-søket ble derfor en omstendelig og tidkrevende prosess⁴.

---

³ BIBSYS dekker både skjønnlitteratur og faglitteratur.

⁴ Tøssebro og Lundebj (2002) beskriver tilsvarende erfaringer i tilknytning til søk i BIBSYS-basen etter litteratur, i deres tilfelle med stikkordene “barn” og “funksjonshemmede”.

For å finne frem til forskningsprosjekter og publikasjoner, søkte vi også i FORSKDOK, en modul for forskningsdokumentasjon utviklet av BIBSYS⁵. FORSKDOK består av to databaser, FORSKPRO og FORSKPUB. FORSKPRO inneholder opplysninger om pågående eller avsluttede prosjekter. FORSKPUB inneholder opplysninger om slutførte publikasjoner og andre dokumenterte resultater av FoU-arbeid. Det er også her den enkelte institusjon og forsker som er ansvarlig for registreringen. Søkeordene som ble brukt var “barnehage”, “førskole”, “preschool”, “kindergarten”. Dette ga en rekke treff som ble fulgt opp videre ved å se nærmere på informasjonen knyttet til referansene og følge opp referanser, tilsvarende arbeidet med BIBSYS-søket. Oppfølging av referanser i innlånte publikasjoner var også en vesentlig del av litteratursøket.

Søk i nettsidene til høgskoler med førskolelærerutdanning ble også tatt i bruk for å få en best mulig oversikt og sikre informasjonsgrunnlaget. Her ble det primært søkt i forskningskataloger tilgjengelig på nettet og i ansattes hjemmesider. Søket dekket høgskolene i Agder, Bergen, Finnmark, Hedmark, Nesna, Nord-Trøndelag, Stavanger, Sogn og Fjordane, Telemark, Tromsø, Vestfold og Volda. Videre inkluderte søket Diakonhjemmets høgskole, Dronning Mauds Minne høgskole for førskolelærerutdanning og Samisk høgskole. Det ble også gjennomført søk i nettsidene til regionale forskningsinstitutter som Møreforskning, Agderforskning og Nord-Trøndelagsforskning. Igjen ble ordene “barnehage”, “førskole”, “kindergarten” og “preschool” tatt i bruk. Det varierte i hvilken grad forskningskataloger var lagt ut online og hvilken tidsperiode de dekket. Søkene i nettsidene bidro bare i mindre grad til å utvide litteratur- og prosjektgrunnlaget.

Som et supplement til søket i databaser ble også tidsskrifter (norske, nordiske og skandinaviske) innenfor fagene pedagogikk og sosiologi gjennomgått. Søket ble gjort i tilgjengelige årganger i tidsrommet 1995-2002. Vi fant noen artikler i de pedagogiske tidsskriftene, lite eller ingenting i de sosiologiske.

For å oppsummere har søkingen etter litteratur og søkingens resultat vært påvirket av flere forhold. Søkeresultatene har for det første krevd en relativt nitidig oppfølging. En base som BIBSYS dekker i prinsippet all litteratur ved norske bibliotek, og søk her ga et resultat som krevde et omfattende sorteringsarbeid. De to databasene NFI og FORSKDOK har dessuten ikke gitt en fullstendig oversikt over pågående og avsluttet forskning og forskningspublikasjoner. Samtidig baserer både NFI og FORSKPRO seg på institusjonenes og forskernes egen registreringsinnsats, noe som gir en viss usikkerhet særlig med hensyn til dekningen av forskningsprosjekter. Søk i institusjonenes egne nettsider ble derfor viktig for så langt som mulig å kontrollere for dette.

NFI-basen inkluderer kun forskning finansiert av Forskningsrådet. Det var et savn at forskningsprosjekter finansiert direkte av Barne- og familiedepartementet dermed ikke var å finne der. Det viste seg at det heller ikke fantes en slik oversikt i departementet og dette førte til at vi ikke kunne være trygge på at all relevant forskning var fanget opp. Vi har imidlertid vært i kontakt med BFD⁶ underveis og med det håper vi at disse prosjektene er tilstrekkelig ivare tatt.

---

⁵ Institusjoner kan abonnere på denne tjenesten.

⁶ Takk til Familie-, barnehage- og likestillingsavdelingen med blant andre Anne-Brith Hem, Marit Bruun og Sissel Oxholm.

Vi skal her presisere at vi ikke har gått inn i den store aktiviteten av rene, ofte lokale utviklingsprosjekter som departementet har finansiert. Vi har altså forsøkt å skille ut forskningen i FOU-aktiviteten.

Oppbygging av rapporten

Etter denne innledende delen, finnes rapportens tematiske del. Der presenteres foreliggende forskning, med de avgrensninger det er redegjort for over, i syv hovedkapitler. Hvert hovedkapittel avslutter med ett til to underkapitler som trekker fram konklusjoner og miljøer, samt peker på forskningsutfordringer.

På tvers av de ulike temaene har vi forsøkt å følge noen gjennomgående tråder som her skal presenteres. Vi har søkt å gi et bilde av forskningens tema, resultater, metoder og teoretiske innfallsvinkler. Vi har forsøkt å gi en oversikt over hva som finnes av forskning om barnehage og barneomsorg, uten at vi kan si at denne er helt dekkende. Som nevnt over, har vi søkt å få tak i hovedlinjene. Vi har underveis hatt med oss spørsmål som: *Hvor er kunnskaps-hullene og de grå feltene? - Hvilke forskningsutfordringer står vi overfor?*

I gjennomgangen har vi ønsket å synliggjøre enkeltforskere, eventuelle miljøer og forskningsutførende institusjoner samt hvem som har finansiert forskningen. Med hensyn til det siste, kan vi med en gang røpe, at det i overveiende grad handler om Norges forskningsråd og Barne- og familiedepartementet.

Å skrive en tekst som den foreliggende, kan lett tilsløre hullene. Skriveprosessen fordrer en sammenhengende “fortelling”. Vi har forsøkt å la det som er spredt, forbli spredt. Det betyr at teksten vil ha noe ulik form (ikke bare fordi vi er tre forfattere). Vi har også tillatt oss å la teksten variere noe mellom kort referering, nærmest i bibliografi form, og korte, men mer fylldige omtaler av arbeider.

Forskning kan ta utgangspunkt i, fokusere på, vektlegge synspunktene til, og “solidarisere” seg med ulike aktører. Samlet sett kan kunnskap ideelt sett vise fram en flertydighet - ulike “stemmer” som både kan være i samsvar eller i motstrid. Underveis i prosessen har vi arbeidet ut fra at det kan være et poeng å peke på om forskningen omfatter det vi oppfatter som barnehagens primære aktører og såkalt klassiske dimensjoner i forskningslitteraturen. For ordens skyld gjengir vi disse i stikkordsform her: Barn, foreldre, personale, offentlige myndigheter (kommunale og statlige), private (barnehageeiere) – kjønn, alder /generasjon (barn(dom) – voksen(dom), etnisitet/kultur, klasse/fattigdom (fordelingsspørsmål), “vanlige” barn uten spesielle vansker, barn med særlige vansker og marginaliserte familier (barnevernsbarn, funksjonshemmede barn, minoritets(språklige) barn osv.), kultur – verdier – holdninger, privat – offentlig, by – land.

Oppsummerende konklusjon

Nødvendig med kvalitetsheving i en langsiktig forskningsinnsats

Gjennomgangen har overbevist oss om at det er absolutt nødvendig med en kvalitetsheving og en langsiktig forskningsinnsats når feltet barnehage- og omsorgsforskning skal bygges opp. Kompetansen er spredt og sett under ett er forskning på feltet svakt organisert.

I kjølvannet av stigende barnehagedekning og kvalitetsdebatt følger savnet av bedre kompetanse og forskningsbasert kunnskap av langt større omfang enn det vi ser i dag. Når barnehagen nå er på vei til å bli en sentral barndomsinstitusjon for “alle barn”, og med lavere foreldrebetaling, vil nye problemstillinger, teoretiske perspektiver og metodiske innfallsinkler bli aktualisert. Dette vil både gjelde for “barn flest” og barn som i dag har barnehageplass ut fra begrunnelser om integrering eller som barnevernstiltak.

Et generelt og samlet inntrykk av arbeidene vi har vært igjennom, er at kvaliteten er ujevn. Vi finner både solid forskningsmetodisk håndverk og arbeider som i så måte er lite overbevisende. Det samme er tilfelle med anvending av teoretiske perspektiver. Enkelte arbeider er rene empiriske arbeider uten perspektivering, andre presenterer teori som ikke trekkes inn i analysen. Naturlig nok er doktorgradsarbeider av en annen kaliber både med hensyn til teori og metode. Til sammen utgjør de også en vesentlig forskningsinnsats på enkelte områder.

Som det framgår av den tematiske gjennomgangen er det lite internasjonal publisering på feltet. Dette gjenspeiler et problem som er felles for mye forskning her til lands. For oppdragsforskningens del er det også et generelt problem, i det tidspress og hensyntagen til oppdragsgivers behov ikke gir spesielt gode vilkår for publisering i vitenskapelige tidsskrift. Dermed mister en også den kvalitetsvurdering som ligger i referee-systemet.

Nedenfor vil vi trekke fram hovedlinjene i den tematiske gjennomgangen med henblikk på hvordan tilstanden på de ulike områdene er og hvilke forskningsutfordringer vi står overfor.

Barnehagens historie

I tråd med generell barneforskning har ikke barnehagens historie grepet historikernes interesse, med ett unntak. Utdanningshistorie er et lite felt hvor barnehagen ikke har hatt den samme status som skolen. Vi har få arbeider med historisk kunnskap om barnehagen, men vi har enda mindre om normative og ideologiske forhold som ligger innbakt i barnehagens historie. Vi har flere kunnskapshull når det gjelder sentrale politiske og pedagogiske hendelser.

Et historisk perspektiv kan med fordel integreres i analyser av barnehagen og andre relevante politikfelt, gjerne med komparative vinklinger. Slik kontekstualisert kunnskap vil kunne gi verdifull innsikt også i nåtidens barnehage og barndom i en moderne velferdsstat.

Barnehagepolitikk

I forhold til de fleste andre tema i kunnskapsstatusen er det et forholdsvis stor volum og en viss kontinuitet i barneomsorgs- og barnehagepolitisk forskning. Med utgangspunkt i at barnehagen har vært et knapphetsgode har problemstillinger knyttet til barnehageplasser stått sentralt: Fordelings spørsmål; tilbud, behov og etterspørsel samt spørsmål om full barnehagedekning. Kontantstøtteforskningen utgjør også en vesentlig del av den senere forskningsinnsatsen og med *Utviklingsprogrammet for barnehagesektoren* (1995-1997) ble fleksibilitet, brukertilpasning og kvalitet satt på dagsorden.

Videre politikktutforming på barnehage- og barneomsorg og aktuell politisk debatt og utspill bør følges nøye. Som en videreføring av fordelingsforskningen, bør en nå vende blikket mer mot de familier som ikke søker barnehageplass. Her vil en kanskje nå fram til kunnskap om marginale gruppers forhold til barnehagen. En utviding av den tematiske innfallsvinkelen til i større grad også å studere sammenhenger med andre politikkkfelt og velferdssamfunnets offentlige goder vil også være viktige oppgaver. Vi tenker her både på konkrete tiltak, på begrunnelser for politiske beslutninger og på normative og ideologiske forhold som ligger innbakt i dette.

Vi har lite kunnskap om tilsiktede og utilsiktede virkninger, normative føringer og konsekvenser av barnehagepolitikk, for barn og personale i barnehagen, for foreldre og barnehageeiere. Slik kan også ulike syn på “barns beste” og “den gode barndom” belyses, gjerne i et historisk og komparativt perspektiv (jfr. over). Videre er også barns perspektiv så godt som fraværende på dette område.

Det aller meste av barnehage- og barneomsorgsforskningen er finansiert med midler direkte fra Barne- og familiedepartementet. Både på dette området og i annen forskning med slik finansiering, finner vi en klar forbindelse til politikktutforming. Slik har relevansen for en sentral bruker vært høy. Det er imidlertid også en forskningsoppgave å etterprøve politikken og å gjennomføre kritiske analyser. Dette ser vi mindre av, og i en framtidig, langsiktig forskningssatsing bør det være en viktig oppgave.

Etter arbeidet omkring 6-åringene i overgangen av 1980-90 tallet finner vi ingen utdanningspolitisk forskning. Situasjonen her er den samme som med den utdanningshistoriske forskningen (som ofte er sammenfallende). De som har forsket på barnehage- og barneomsorg på 1990-tallet er først og fremst forskere fra fagdisipliner som sosiologi, statsvitenskap og samfunnsøkonomi, hvor de fleste hører til ved oppdragsinstitutter (NOVA, SIFO, SSB), men også personer ved høgskolen i Telemark og Universiteter (Oslo og NTNU) er representert.

Voksne og barn i barnehagen

Det finnes en god del faglitteratur om barn og voksne i barnehagen, noe av denne er preskriptiv med mål om å være lærebøker for førskolelærerutdanningen og vi finner også erfaringsbasert litteratur som er nært knyttet til praksisfeltet. Imidlertid er det fristende å bruke uttrykket *black box* når det gjelder kunnskapssituasjonen om forskning med tyngdepunkt i barnehagen. Uttrykket ble på 1970-tallet knyttet til manglende kunnskap om det som foregikk i skolen. Det er lite volum og spredt forskning om makt, kjønn, språk, kommunikasjon og sosiale relasjoner. Verdispørsmål og kulturformidling er ikke tematisert i egne studier.

Flere doktoravhandlinger (flestepart fra Trondheim og Oslo) er produsert med midler fra Norges forskningsråd. Dette gir håp om at det er mulig at området skal kunne videreutvikles til et høyt vitenskapelig nivå, av internasjonal standard.

Den spesialpedagogiske funksjonen ser ut til å dominere forskningen om de voksnes arbeid. Vi ikke har funnet noen nyere forskningsprosjekter på 1990-tallet som konsentreres om de varierte pedagogiske opplegg som barn flest og de voksne er engasjert i. Dette er et stort kunnskapshull, og må settes på dagsorden for en langsiktig satsing. Her vil det være viktig at både voksne og barn i barnehagen får kommet til orde på sine premisser. Vi tenker altså ikke her på evalueringsforskning, eller lokalt utviklingsarbeid som har dominert mye av innsatsen fra departementalt hold. Det vil være en viktig oppgave å utvikle forskning med høy standard som kan dokumentere og analysere dagens praksis. Dette kan i sin tur både bidra inn i en videre kvalitetsutvikling av praksisfeltet og gi grunnleggende innsikt for videre politisk-pedagogisk handling. Paradoksalt nok, ser det ut til at det mer “skjulte” i den “usynlige” pedagogikken er mer variert beskrevet enn det mer “synlige” i barnehagens virksomhet. Men heller ikke her er det noe volum å snakke om, og en fortsatt forskning på den mer skjulte delen av sosialiseringprosessen er nødvendig.

Vi kan se en sped sammenheng mellom noen få studier som fokuserer på barns sosiale liv i barnehagen. Men ved siden av at sosial kompetanse kan knyttes til flere forhold enn det som forskningen så langt har tatt utgangspunkt i, vet vi ikke særlig mye om hva som skjer mellom barna i jevnaldningsgruppa. Noen få studier tar utgangspunkt i barn som forskningssubjekter og forsøker å fange deres perspektiv på barnehagelivet. Barns perspektiv på barnehagelivet har økende aktualitet, og vil måtte inngå i en langsiktig satsing. Et slikt perspektiv kan anvendes på en lang rekke områder.

Barnehagen og integrering

På 1990-tallet ser vi et økende volum av forskning om barnehage og integrering, særlig når det gjelder språklige minoriteter. I forhold til andre områder i denne forskningsstatusen finner vi her en forholdsvis sammenhengende forskningsinnsats, og at teoretisk informert empirisk forskning er generert ut fra flere finansieringskilder; i første rekke fra Forskningsrådet og direkte fra Barne- og familiedepartementet. Geografisk sett samles miljøene for forskning på integrering i Oslo, Hamar og Trondheim, og både universitetsmiljøer, oppdragsinstitutt og høgskoler er inne i bildet. Flere i feltet anvender et perspektiv på integrering som en gjensidig prosess. Integrering har også konsekvenser for “majoritetsbarna” sitt hverdagsliv, det handler ikke bare om å tenke integrering i barnehagen som et kompensatoriske tiltak for funksjonshemmede og innvandrerbarn.

Vi vet fortsatt lite om barns praksis i barnehagen knyttet til minoritetsbarn. Men legger vi til grunn resultater fra de som har studert jevnaldningsrelasjoner, kan det tyde på at barnehagen er en integrerende institusjon som har muligheter til å realisere politiske mål om bedre integrering av funksjonshemmede og barn av innvandrere. Imidlertid vet vi så godt som ingenting om de voksnes praksis når det gjelder integrering og her er et stort kunnskapshull hvor behovet for forskning er presserende, jevnfør over om den samme mangelfulle forskningen om voksnes praksis i forhold til barn flest. Vi vet lite om identitetsproblematikk som aktualiseres på en særlig måte med integrering i barnehagen. Kulturanalytiske studier, studier av voksnes pedagogisk praksis og minoritets- og majoritetsbarns samhandling kan både fokusere på integrering og på det “ordinære”.

Særskilte barnehager

Der er særlig mager og spredt forskningsbasert kunnskap om særskilte barnehager (åpne barnehager, naturbarnehager, familiebarnehager, barnehager for religiøse og etniske (samiske) grupper). Dette er utilfredsstillende og kan inkluderes i en videre forskningsinnsats som er beskrevet i de øvrige områdene.

Barnehagepersonalet: Utdanning og yrkesliv

Omfanget på forskningsinnsatsen på utdanning og yrkesliv er heller ikke stor, og spredt på mange miljøer. Foruten to doktoravhandlinger, domineres innsatsen av oppdragsforskning ved noen høyskoler. Kjønn er et relevant perspektiv når det handler om utdanning og yrkesliv i tilknytning til barnehagen. Foruten menn i barnehagen som allerede er satt på kartet av BFD, er assistentene og deres relasjon til førskolelærerprofesjonen kanskje den største forskningsmessige utfordringen som er av relevans for en framtidig forskningsinnsats.

Barnehagen og noen samarbeidspartnere

Hvis vi også tar inn forskning som er omtalt under integrering og barnehagepolitikk ser vi at foreldregruppen har kommet godt til ordet og kanskje dominerer de som informanter om barnehagen. Kjønn- og likestillingsperspektivet står sterkt i dette området. Foreldre som informanter rapporterer stort sett at de er fornøyd med barnehagen, det er lite kritiske røster. Foreldre er også sentrale når det gjelder brukermedvirkning. Blant annet som en følge av kontantstøtteforskningen ved institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU er det gjort en solid innsats når det gjelder de aller minste og forholdet mellom foreldre og arbeidsliv. Når det gjelder arbeidsliv og foreldre til eldre førskolebarn vet vi lite, men her er et prosjekt i gang.

Når vi holder spesialpedagogikkens innflytelse unna, ser vi at til tross for at det har vært en forholdsvis stor satsing på barnevernforskning i 1990-årene, ser ikke dette ut til å ha utløst forskning som fanger opp barnehagen i vesentlig grad.

Skolefritidsordningen er et temmelig nytt og uetablert tilbud til barn og foreldre, hvor det er svært lite forskning og det skulle behøves en egen forskningsinnsats på denne barndomsinstitusjonen.

Anbefalinger av prioriterte forskningstema for en videre satsing

På bakgrunn av gjennomgang av relevant forskningslitteratur vil vi anbefale at følgende forskningstema prioriteres nå:

- Barnehage- og barneomsorgspolitik
- Barnehagepersonalets pedagogiske praksis og barnehagen som jevnaldningsarena - i ordinære og særskilte barnehager
- Integrering

I dette bør også analyser av normative og ideologiske forhold samt komparative, tverrnasjonale innfallsvinkler inngå. Videre er kjønn et nødvendig perspektiv.

Forskningsutførende institusjoner

De fleste doktoravhandlinger innen feltet er først og fremst avlagt ved NTNU og Universitetet i Oslo. Regulær forskning finner vi også ved disse universitetene: Sosiologiske institutt ved begge, psykologisk og pedagogiske institutt i Oslo. Av oppdragsinstitutt finner vi foruten Norsk senter for barneforskning (NOSEB), først og fremst Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) og Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) samt noe ved Statistisk sentralbyrå (SSB). Høgskoler som har hatt oppdrag og andre prosjekter er først og fremst Høgskolen i Hedmark, Oslo, Stavanger, Telemark (økonomi) og Dronning Mauds Minne Høgskole for førskolelærerutdanning (DMMH) i Trondheim.

Man savner tverrfaglige (reelle og/eller virtuelle) møteplasser og nettverk hvor først og fremst forskere og stipendiater, men også hovedfagsstudenter, kan etablere og vedlikeholde kontakten med hverandre.

Vi har ikke gått inn på den innsatsen som hovedoppgaver utgjør, men en kunne likevel tenke seg at denne kunnskapsressursen kunne kvalifiseres og utnyttes bedre, for eksempel ved veiledning og økonomisk støtte til artikkelskriving.

I Barnehagens historie

Den historiske forskningen innen barnehagefeltet er meget begrenset. Med ett unntak har ikke dette grepet historikernes interesse (Korsvold 1998b). For øvrig en situasjon som gjenfinnes i norsk barneforskning generelt sett. Utdannings- og skolehistorisk forskning er et lite, men etablert felt. Sammenlignet med skolen, har imidlertid ikke barnehagen den samme statusen innen dette feltet.

I.1 Barnehagens utbyggingshistorie

Ut fra flere arbeider har vi et klart bilde av barnehagens utbyggingshistorie (Aall et al. 1988, Korsvold 1997, 1998a, Miljeteig-Olssen og Tømmerbakke 1987). Det begynte ved at de første barneasylene kom til Norge tidlig på 1800-tallet fra England og Frankrike. Barneasylene var en privat daginstitusjon for fattige barn, organisert av kirke og borgerskap i de største byene. Ut fra skriftlige og muntlige kilder har historikeren Tora Korsvold (1997, 1998a) beskrevet framveksten og endringene i de ulike formene for private daginstitusjoner som ble etablert før det statlige engasjementet tok til med etablering av den moderne velferdsstaten etter krigen.

Ett trekk ved barnehagens fremvekst som kan nevnes er at det lenge var en nær forbindelse mellom barnehager og barnevern. Det er betegnende at den første utdanningsinstitusjonen for barnehagenes personale fikk navnet Barnevernsakademiet. Administrativt lå barnehagene under Sosialdepartementet, og mellom 1965 og 1976 ble den offisielle statistikken om barnehager presentert sammen med barnevernsstatistikk i SSBs årlige publikasjon "Barneomsorg". For utsatte grupper av barn og familier har barnehagen både i fortid og nåtid blitt tillagt en funksjon som kompenserende for sviktende utviklings- og oppvekstforhold i hjemmet (Korsvold 1997).

Anne Inger H. Borge (Borge 1998) peker på et paradoks i vurderingen av barnehagen: Den er utmerket for barn med problemer, men var lenge betraktet som skadelig for normale barn. Dette er synlig for eksempel i den positive vurderingen av barnehagen som et instrument for integrasjon, samtidig som barnehagen opp gjennom tiden til dels har blitt oppfattet som en trussel mot mor og familie.

I 1950-åras idealfamilie, med hjemmевærende mor og utearbeidende far, var det ikke plass eller behov for barnehager. Med en dekningsgrad på landsbasis på knapt to prosent, kunne selvsagt ikke barnehager bli noe annet enn et tilbud til svært få. Barnehagen var lenge et rent byfenomen og i 1965 var over halvparten av landets barnehageplasser å finne i hovedstaden, som kunne tilby plass til hvert tiende barn (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988b). Ideer og tanker om barnehager som et tilbud til barn flest, med vekt på de generelle sosialpedagogiske og utviklingspsykologiske sider, kom etter hvert sterkere i fokus. I en omfattende utredning tidlig på 1970-tallet (NOU 1972:39), fikk barns behov på ulike alderstrinn en fremtredende plass i begrunnelsen for utbygging av det man nå hadde begynt å kalle førskoler, og argumenter basert på barnevern fikk til sammenlikning relativt liten plass. Det samme var tilfelle med foreldrenes behov for barnetilsyn, til tross for at utredningen kom like i bakkant av den første vekst i småbarnsmødres yrkesdeltakelse, uten nevneverdig økning av barnehagedekningen (Gulbrandsen 1996). Yrkesaktive foreldre var den gang som nå en sentral faktor. Barnehager ga småbarnsmødre tid og muligheter til å være yrkesaktive.

I Norge som i Sverige begynte mødre med små barn å arbeide utenfor hjemmet lenge før det ble bygget heldagsbarnehager. Utviklingen i Norge kommer senere enn i Sverige, noe som ikke lar seg forklare på en enkel måte. I begge land synes barnehagen å passe bedre inn i den urbane middelklassefamilien, men det kan også være et spørsmål om arbeidsmarked, arbeidstider og familieøkonomi. Dette er spørsmål som blant andre Arnlaug Leira har arbeidet med (Magnussen, Leira, og Godal 2000)

Blant dem som er unge nok til å være småbarnsforeldre, finnes det ikke lenger noen utbredt motstand mot barnehager basert på oppfatningen om at omsorg og oppdragelse av små barn er familiens eneansvar. Dagens uenighet blant norske småbarnsforeldre dreier seg ikke om å være for eller mot barnehager, men om mer pragmatiske spørsmål, som hvor gamle barn bør være før de begynner i barnehagen og hvor mange timer de daglig bør oppholde seg der. Dette kan leses ut av surveydata om norske småbarnsfamiliers syn på barnehagen (Gulbrandsen og Lea 1981, Blix og Gulbrandsen 1993). På to tidspunkt ble norske småbarnsfamilier bedt om å ta stilling til utsagn om barnehageopphold. Det var en klar dreining fra å preferere korttids-tilbud til å preferere heldagsopphold, samtidig som en oppfatning om at barn ikke burde gå i barnehage - som hver tiende forelder mente i 1979 - nærmest ble eliminert. I en undersøkelse fra 1994 svarte 43 prosent av den voksne befolkning at mødre burde være hjemme så lenge barna var under skolepliktig alder, men dette var en holdning man særlig fant blant de eldste. Oppfatningen ble delt av 30 prosent, uansett kjønn i aldersgruppen 20-29 år, og steg med økende alder til nesten 80 prosent blant de som var mellom 70 og 80 år (Gulbrandsen 1996). Med andre ord ser det ut til å være generasjonsforskjeller i synet på barnehagens tilstedeværelse i barns liv og på omfanget av barnas deltakelse.

Tabell 1. Småbarnsforeldres synspunkter på barnehageopphold 1979 og 1992

	1979	1992
Opphold i barnehage er så fordelaktig for barna at en vesentlig del av dagen bør tilbringes der	21 %	47 %
Det er bra at barn går i barnehage noen timer per uke. Men dette skal bare være et ekstratilbud,	67 %	51 %
Barn bør ikke gå i barnehage. Barnetilsyn og oppdragelse skjer best i hjemmet	12 %	2 %

Kilde: Gulbrandsen og Lea (1981), Blix og Gulbrandsen (1993).

1.2 Fra privat til offentlig ansvar i velferdsstaten

Historikeren Tora Korsvold, NTNU har i sin doktoravhandling (Korsvold 1997) analysert utbyggingen av barnehager i tiden 1945-1990. Hun ser småbarnsinstitusjonene som en arena hvor kvinne- og barnehistorie sammenfaller, og har et kjønns(kvinne)perspektiv. Sammen med andre arbeider er deler av avhandlingen arbeidet sammen til boken *For alle barn! Barnehagens framvekst i velferdsstaten* (Korsvold 1998a), og hun har skrevet flere nasjonale og internasjonale artikler (Korsvold 1993, 1996, 1998b, 1999, 2002). Korsvold har anvendt en rekke skriftlige kilder ved siden av intervjuer med to generasjoner førskolelærere. Hun analyserer barnehagen i forhold til familie, hjem og nærmiljø, og utformingen av innholdet i barnehagen. Videre analyseres kvinners innsats i oppbyggingen av barnehagen, og den store betydning som har blitt tillagt det kvinnelige i utformingen av barnehagens innhold. Korsvold har studert hvordan det statlige engasjementet for daginstitusjoner vokste fram fra

begynnelsen av 1960-årene til 1990-årene og hvilken funksjon barnehagen til ulike tider ble tillagt. Perioden fra 1945-1960 var en innledende inspeksjons- og kontrollfase for dag-institusjonene, mens 1960-årene var en introduksjonsfase til det som skulle skje i 10-året etter, dog med et fokus på en supplementfunksjon til hjemmet og husmoren. Ved inngangen til 1970-årene ble det imidlertid stadig vanskeligere å overse mødrenes økende behov for barnetilsyn, men i begynnelsen 1980-tallet ble det igjen advart mot heldagsbarnehagen. I den norske velferdspolitiske modellen kom barndomspolitikken til å innta en framtrødende plass fra slutten av 1980-årene. Nedskjæringer og reformpauser kom derfor i mindre grad til å berøre ansvaret og omsorgen for de yngste barna. Samtidig erstatter "likestillingskontrakten", som betonte kvinners og menns like rettigheter og muligheter, den tidligere "husmor-kontrakten". Den nordiske modellen oppfattes som fremgangsrik fordi et offentlig omsorgstilbud til barn er med på å legge til rette for kvinners deltagelse på arbeidsmarkedet og dermed til økt likestilling mellom kjønnene i arbeidsliv, familieliv og samfunnsliv. Det muliggjør dessuten høy utnyttelse av både kvinner og menn som arbeidskraft.

Heggen Larsen (1999) har i sin hovedoppgave intervjuet en rekke ministre med ansvar for utbygging av barnehager og beskriver en god del av de ulike meningene om barnehagen. Oppgaven peker på at det finnes mange interessante temaer i barnehagens politiske historie.

Under hele barnehagens fremvekst siden 1800-tallet spiller kulturkampen om mor, barn og familie en sentral rolle. Dette er en type spørsmål som for eksempel både Korsvold (1997) og Leira (Magnussen et al 2000) diskuterer. Et grunnleggende mønster har vært at mor og barn skal være i hjemmet, og at skolen tar over når barnet er syv år. All undervisning skal skje i skolen.

1.3 Den pedagogiske og ideologiske historien om barnehagen

Korsvold (1997) beskriver barnehage- og førskolelærernes arbeid ut fra hvordan de har utformet og forstått sin daglige virksomhet. Under rubrikken den daglige organisering og forståelse av virksomheten – fra samvær til økt byråkratisering av hverdagen, beskriver Korsvold blant annet hvordan tiden til omsorg, kjærlighet og oppdragelse, den delte eller relasjonelle tiden har kommet mer i bakgrunnen. Konklusjonen er at utviklingen under på 1980-tallet har vært en økning i aktiviteter som har trukket personalet bort fra samværet med barna. Målstyring, byråkratisering og personalsamarbeid har betydd at de voksne i barnehagen har vært mer sammen med hverandre, og tilsvarende mindre sammen med barna (Korsvold 1997:298).

I Eva Balkes bok *Småbarnspedagogikkens historie. Forbilder for vår tids barnehager* fra 1995 trekkes de lange historiske linjene fra noen av de tidligste former for småbarnspedagogisk virksomhet i Europa. Eksempelvis har personalet i barnehagen arbeidet med temaarbeid siden 1880-tallet, korporlig avstraffing har vært forbudt, en ikke konfesjonell "undervisning", og en indirekte lærerrolle har preget virksomheten. På mange måter ble barnehagen konstruert som et komplement til skolen. Henriette Schrader-Breymann, ved Pestalozzi-Fröbel-Haus i Berlin utviklet det program som kom til Finland, Danmark og Sverige på slutten av 1800-tallet. Hun mente at barnehagen måtte ha en lærerrolle som har fokus på omsorg for barn, ikke skolens disiplin. Det er ikke skolens analytiske kunnskap som skal læres inn, uten naturens skjønnhet osv. Hun organiserte barnehagens innhold i temaer, ikke i fag som i skolen. Vi ser også at reformpedagogikk, kunstpedagogikk og barnpsykologi tidlig kommer inn i barnehagen (på 1920-tallet).

Innenfor feltet ideologianalyse finner vi kun Sturla Sagbergs (2001) avhandling for doktorgraden i teologi med tittelen *Autentisitet og undring*. Sagberg drøfter her kristendommens plass i norsk barnehage i institusjonsetisk og personetisk perspektiv. Forfatteren tar sitt utgangspunkt i yrkesetiske og personlige konflikter knyttet til formidling av kristne høytider, tekster og tradisjoner i barnehage og skole. Den første delen av avhandlingen er en empirisk analyse av intervjuer med barnehageansatte og av offentlige dokumenter og politisk debatt. I andre del presenteres etiske teorier for å belyse materialet. Her inngår f. eks. Rawls og Løgstrup som en bakgrunn for en institusjonsetisk drøfting. En bakgrunn for personetisk drøfting er blant annet Charles Taylors autentisitetsetikk. Resonnementet munner ut i teser om hvordan autentisitetsetikk kan fornye etisk tenkning omkring kristendommens plass i barnehage og skole, og hvordan dette kan gi etisk innhold til de holdninger som karakteriseres av “undring”.

I sin hovedoppgave diskuterer Turid Jansen (2000) barnehagen i spenningsfeltet mellom skole og hjem. I litteraturgjennomgang om barnehagens historie og analyse av offentlige dokumenter etter 1945, undersøker hun hvordan moderskapet som ideologi behandles, hvordan barnehagen legitimeres og hvilke andre historiske og kulturelle konstruksjoner den sammenlignes med. Gjennom dokumentene framstår barnehagens egenart som utydelig og mangeartet. Egen barnehagelov, Rammeplanen, senket skolestart og kontantstøtte har påvirket og truet virksomheten. Noen resultater er at barnehagen skal være for alle barn, men andre omsorgskonstruksjoner er like gode, og familien er best. Barnehager er en nasjonal virksomhet, men den statlige politikken delegeres til kommunene og til private barnehageeiere. Rammeplanen initierte en utdanningspolitisk og kulturell reform i barnehagen, men båndene til skolen knyttes i debatten til barn med spesielle behov og 6-åringene. Med senket skolegang svekkes barnehagens utdanningspolitiske forankring til skolen. Forbindelseslinjene til hjemmet står sentralt, men om barnehagen skal avlaste, komplettere eller korrigere hjemmet, forblir uklart.

1.4 Konklusjon og forskningsutfordringer

Vi har få arbeider med historisk kunnskap om førskolelærernes arbeid med barna i barnehagen, hvordan innhold og arbeidsformer utviklet seg. Vi har enda mindre av analyser om ideologisk normative forhold, som eksempelvis kunne kaste lys over hvilke skiftende og kanskje motstridende syn på barn som ligger innbakt i barnehagens historie både i forhold til offentlige (statlige) intensjoner og praksisfeltet. Vi ser slike kunnskapshull når det gjelder flere sentrale politiske og pedagogiske hendelser. Et eksempel på en ideologisk endring er fremveksten av korttidsbarnehagen som tok til på 1970-tallet, og som ble introdusert innen en del kristne grupperinger. Var dette kun en ny virksomhet, eller var det også en forandring i synet på familie og barnehage? Videre har ikke diskusjonen omkring kontantstøtten og kristen formålparagraf blitt analysert fra en historisk ideologisk synsvinkel.

Vi har heller ingen historiske studier av at barnehagen historisk sett har vokst frem som en by-institusjon. Også barnehagens historie sett i et klasseperspektiv skulle kunne gi interessant kunnskap som kanskje også kan kaste lys over dagsaktuelle problemstillinger knyttet til fattigdom.

Når barnehagen nå er etablert som en barndomsinstitusjon som angår svært mange barn og voksne, med ulike familiekonstellasjoner, arbeidsforhold, bosted, samfunnsklasse, religion og

etnisitet, er det ytterst viktig å ha kunnskap om de ideologiske aspektene av barnehagens virksomhet. En slik innsikt er alltid historisk betinget.

Det vil være svært interessant å se utviklingen i et barndomsperspektiv: Hvordan utformes barndommen på de nye barnearenaene, med barn som skapere av sin egen eksistens? Videre kan konkrete spørsmål stilles om hvordan foreldreskapet, særlig *moderskapet* har blitt konstruert, og hvilke krefter som har virket inn på arbeidsdeling i familie og samfunn?

Den historiske og politiske forskningen kan med fordel danne en syntese og det er en forskningsutfordring å ta inn tre perspektiver som henger nøye sammen: Det historiske, det komparative og et velferdsstatsperspektiv⁷.

Et *historisk perspektiv* kan anlegges helt konkret ved å ta utgangspunkt i dagens aktuelle situasjon. Fortsatt er det mangel på barnehageplasser, og full dekning er et aktuelt politisk tema. Dette er imidlertid ikke et problem som har oppstått i 2002. Gjennom de siste 40-50-år har det vært konstant mangel på plasser. Dagens mangel på plasser kan med andre ord tematiseres og *historiseres*. Historieforskningen kan ikke gi konkrete svar eller løsninger, men den kan skape innsikt, og gi mulighet til refleksjon over hvordan utviklingen har gått, og hvordan den kan gå videre.

Et interessant tema for *komparativ forskning* er barn, familie og det offentlige. Den nordiske velferdsmodellen har i et europeisk perspektiv vært framgangsrik over de siste tiårene når det gjelder satsing på statlige tiltak som muliggjør yrkes- og familieliv for begge foreldrene. Utbygging av institusjoner i form av barnehager og skolefritidsordninger har ikke bare avlastet yrkesaktive mødre. Som universelle goder skal de komme *alle* barn tilgode. Denne utviklingen blir i dag av enkelte andre europeiske regjeringer, bl.a. den tyske sosialdemokratiske, oppfattet som en utvikling det er verdt å etterstrebe. Den nordiske modellens "eksportverdi" vil imidlertid raskt støte på motstand og problemer bl.a. fordi de historiske og kulturelle forutsetningene i andre vesteuropeiske land vil være annerledes. Problemstillingen i et nytt prosjekt kan være nettopp å undersøke noen av disse forutsetningene nærmere, for å få mer klarhet i hvilke krefter som i ulike land har påskyndet eller bremsset *utviklingen* av et offentlig omsorgstilbud for barn.

Barnehagen ble spredt over Europa og til USA gjennom den borgerlige kvinnebevegelsen og ulike filantropiske organisasjoner. Det er ganske nylig at barnehagen skal styres gjennom statlige rammeplaner. Det betyr at det er nødvendig å ha et komparativt og historisk perspektiv for eksempel på barnehagen i Norden, der Finland og Danmark har den tidligste utviklingen. Barnehagepionerene i Norge fikk ofte sin utdanning i Danmark og Sverige, som i sin tur bygget videre på i hovedsak innflytelse fra Tyskland. Når det gjelder ulikheter mellom nordiske land, er det viktig å se på forholdet mellom privat og offentlig engasjement i barnehagen. For å forstå moderniteten og forholdet privat - offentlig er det også vesentlig å ha med historisk empiri.

---

⁷ Vi trekker her store vekslere på et notat av Tora Korsvold.

2 Barnehagepolitikk

I takt med at barnehagesektoren har vokst fram som en stadig større og viktigere samfunnssektor, har også barnehagepolitikk befestet sin plass som egen sektorpolitikk, selv om sektoren hørte administrativt inn under lov om barnevern helt fram til 1975. Barnehagen har befestet sin posisjon ved å bli en institusjon for norske barn og foreldre. I denne situasjonen er de politiske partiene ikke bare helt enige om målet om full barnehagedekning - de konkurrerer sogar om å gjøre dette på den best mulige måte, gjennom økt kvalitet og reduserte priser. Barnehagepolitikken er dermed et meget illustrerende eksempel på at et politisk saksområde har endret karakter fra å være det statsviteren Tor Bjørklund (2001) betegner som en posisjonssak der de politiske partier er uenige i sak eller om målet, til å bli en valenssak der partiene er enige om sak og mål, men konkurrerer om å være det partiet som best fremmer saken. Derfor kan man på dette området oppleve at tradisjonelle politiske antagonister som SV og FRP fremmer felles forslag om maksimalpriser.

En sektor vokser sjelden bare av egen kraft og indre iboende forutsetninger. Barnehager inngår som viktige bestanddeler av eller som nødvendige forutsetninger på andre politikkområder. Arnlaug Leira (1992, 2002) har for eksempel analysert politikken overfor yrkesaktive mødre og barneomsorgspolitikken i de nordiske land som en viktig del av *velferdspolitikken* og utviklingen av de nordiske velferdsstater. Alternativt kan barnehager plasseres på et noe lavere nivå, som en viktig bestanddel av andre viktige deler av velferdspolitikken som *likestillingspolitikk* og *familiepolitikk*. Utbyggingen av barnehager har vært en viktig forutsetning for at kvinner skal kunne delta på lik linje med menn i arbeidslivet, og slik at både kvinnene selv og samfunnet får avkastning av investeringene i utdanning. Det er da viktig å huske på at den norske velferdsstaten ikke i utgangspunktet la forholdene til rette for mødrene. Helt siden andre halvdel av 1960-tallet hadde småbarnsmødres yrkesaktivitet et klart forsprang på barnehageutbyggingen (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988a). Leira (1992) har vist at barnehagepolitikken i Danmark og Sverige langt tidligere enn i Norge ble koordinert med og begrunnet ut fra mødrenes yrkesdeltakelse, og at tilbud om offentlig barnetilsyn på denne måten ble raskere utbygd der enn i Norge. På samme vis er barnehager en viktig bestanddel av en moderne familiepolitikk som ikke bare gjør to-inntektsfamilien mulig, men som også gjør det mulig for aleneforeldre å være yrkesaktive, som ett av flere eksempler på barnehagers betydning i en situasjon med ustabile familieforhold og endrede familieformer. Men samtidig som barnehageutbyggingen er en forutsetning for kvinners deltagelse, griper barnehagene også inn i den enkelte familie, ved både å sette nye rammer for forholdet mellom mødre og fedre og overføre mer av den tidlige sosialisering ut av hjemmet over til profesjonalisert praksis i barnehagene. Med andre ord står vi her overfor en institusjonalisering også av den tidlige barndom (Telhaug 1992).

Barnehagers økte betydning vil avspeiles etter i hvor sterk grad politikk på andre områder må ta hensyn til barnehagesektoren eller er avhengig av barnehagesektoren for effektiv måloppnåelse. Det er på denne måten nære forbindelser mellom *arbeidspolitikken* og det som skjer i barnehagesektoren. Sektoren er en viktig etterspørter av omsorgsarbeid, samtidig som barnehager virker inn på tilbudet av arbeidskraft, både generelt og ikke minst innen omsorgssektoren. Denne sammenhengen er klarere nå enn tidligere. Leira (1992) har for eksempel påpekt en betydelig ambivalens i synet på mødres yrkesaktivitet. I dagens Norge er det videre lite hensiktsmessig å føre en *barne- og oppvekstpolitikk* uten at barnehager inngår som en hjørnestein, på samme vis som barnehager står i sammenheng med *skole- og utdanningspolitikk*. Norske

barnehager har tradisjonelt hatt en sterk pedagogisk begrunnelse, med barnet i sentrum. Innenfor barnehagesektoren "bedret" Reform-97 situasjonen drastisk ved å fjerne et helt årskull fra barnehagekøen. Innen skole- og utdanningssektoren ga reformen alle seksåringer et pedagogisk tilbud (Haug 1992). Barnehagene har også sin naturlige plass både i *forebyggingspolitikken* og i *integreringspolitikken* overfor innvandrere og flyktninger.

I de fleste land i Vest Europa er fødselstallene altfor lave til å opprettholde dagens folketall. Norge skiller seg her ut med et mindre fall i fruktbarhet. I 2000 var den samlede periodefruktbarhet i Norge 1,89, mens gjennomsnittet i EU var 1,53. Av EU-landene var det bare Irland og Frankrike som befant seg på nivå med Norge. I motsetning til hva som er tilfelle i EU, har norske kvinner hittil født tilstrekkelig antall barn til å opprettholde befolkningsstørrelsen. For eksempel var kohortfruktbarheten for norske kvinner født i 1960 per år 2000 2,08 mot 1,90 i EU (Eurostat 2002). Selv om årsaksforhold her er komplekse og vanskelig å etterspore, vil en befolknings- eller *reproduksjonspolitik* måtte ha barnehager som en vesentlig bestanddel. Innen en samfunnsøkonomisk ramme vil prisen på barnehager fremkomme som sektorens samlede driftskostnader. Hensynet til samfunnets reproduksjon er et viktig argument for at fellesskapet, representert ved stat og kommune, betaler en stor del av disse kostnadene over stats- og kommunebudsjettet. Ønsket om full, reell likestilling mellom kvinner og menn, vil være en liknende grunnleggende begrunnelse for offentlig subsidiering.

Barnehagene har sin plass også i *finanspolitikken* og i *fordelingspolitikken*. Det at barnehager, på linje med for eksempel skole, helsevesen og trygd, delvis finansieres over offentlige budsjetter, gir barnehagene både en statsfinansiell og kommunaløkonomisk betydning. Så lenge barnehager både er et knapphetsgode, der ikke alle får konsumere så mye de ønsker, og også et gode der konsumpreferansene er ulike, vil barnehager også ha fordelingsvirkninger på individ- og husholdsnivå. Godt barnetilsyn er en arbeidsintensiv tjeneste som er dyr å produsere. De som får plass til sine barn i barnehager, bruker en tjeneste som normalt koster mer for stat og kommune å produsere enn det brukere selv betaler; differansen øker jo yngre barn det dreier seg om. Samtidig vil de fleste som får plass benytte den frigjorte tid til lønnsarbeid som øker familiens inntekter, men samtidig også deres skatteinnbetalinger. Barnehager har derfor fordelingsvirkninger, og fordelingen av subsidiene og tjenestene har hatt en klar tendens til i størst grad å komme foreldre med høy sosial status, høy utdanning og høy inntekt til gode.

Selv om barnehager på denne måten har fordelingsvirkninger, er de finansielle strømmer mellom det offentlige og husholdningene av kompleks karakter, der spørsmål om og eventuelt hvor mye husholdene samlet sett mottar eller yter, utgjør komplekse regnestykker (Håkonsen m.fl. 2001: 54), mer komplekse jo flere eksterne effekter, med mer eller mindre sikker sammenheng med barnehager, som søkes verdsatt i et totalregnskap.

I motsetning til velferdsstatens kontantytelser, som for eksempel barnetrygd, har ikke sektoren vokst ved at alle barn og foreldre har fått noe og gradvis mer, men ved at noen har fått ganske mye og andre lite eller intet. Barnehageplasser har vært fordelt ut fra behovsprøving, men er etter hvert i økende grad blitt fordelt etter andre kriterier enn tradisjonelle behovskriterier. I utbyggingsprosessen fra å være et tilnærmet barnevernstiltak mot å bli et stadig mer universelt gode, har fordelingen av barnehageplasser fått en annen sosio-økonomisk fordelingsprofil enn de fleste andre offentlige velferdsgoder.

2.1 Barnehager i et fordelingsperspektiv

Forskning om fordelingen av barnehageplassene, og barnehagesubsidiene, er et tema som er av liten interesse når nesten ingen eller nesten alle får plass. I Norge kom slik forskning først i gang mot slutten av 1970-tallet, og var i første omgang begrenset til Oslo der dekningsgraden var betydelig høyere enn i resten av landet. Selv om avstanden mellom tilbud og etterspørsel i dag er langt mindre enn før, er likevel resultatene av slik forskning fortsatt viktig, men nå langt mer enn før for å gi kunnskap om hvilke barn som ikke får barnehageplass fordi foreldrene ikke søker om plass.

Som nevnt er barnehager som allment tilbud et ganske nytt fenomen i Norge. Så sent som i 1970 fantes det ikke barnehageplass til mer enn tre prosent av barna under skolepliktig alder. Utbyggingen skjøt imidlertid fart på 1970-tallet og i 1980 hadde drøyt 20 prosent av barna fått plass. Dekningsgraden i Oslo lå fortsatt langt foran dette. I 1981 var dekningsgraden i Oslo 47 prosent. Samme år ble det på daværende INAS gjennomført en spørreskjemaundersøkelse om behov, etterspørsel og fordeling av barnehageplasser i Oslo (Gulbrandsen 1988). En undersøkelse med samme opplegg ble gjennomført i 1987. Begge undersøkelser avdekket sosial skjevhet i fordelingen av plasser. Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen (1988a) sammenstilte data fra tilgjengelige undersøkelser om barnetilsyn og konkluderte med at økt tilbud av barnehager så langt hadde ført med seg økt sosial skjevhet i fordelingen av plassene. Funnet ble forklart med at fordelingen av plasser i økende grad ble styrt av etterspørsel når tilbudet økte.

I 1990 hadde man nådd en dekningsgrad på 36 prosent. De senere undersøkelser, alle på nasjonalt plan, bekreftet de tidligere funn fra Oslo om skjev sosial fordeling av plassene i favør av foreldre med høy sosial status. Basert på data fra 1991 fant Blix (1993) en klart økende bruk av barnehagetilbudet med økende utdanning. Basert på levekårsundersøkelsene fant Kristiansen (1993) den samme ulikhet mellom foreldre med høy og lav utdanning, samt klart mer bruk av barnehager blant høyere funksjonærer enn blant lavere funksjonærer som igjen kom klart foran arbeidere. Forskjellen mellom utdanningsgruppene hadde økt fra 1987 til 1991. De samme typer ulikhet kom tydelig fram også i levekårsundersøkelsen fra 1995 (NOU 1996:13). Første runde av de såkalte kontantstøtteundersøkelsene, fra våren 1998, viste fortsatt, selv om barnehagedekningen hadde økt betydelig fra 1992 til 1998, samme klare forskjell i barnehagebruk avhengig av mødrenes utdanningsnivå (Gulbrandsen og Hellevik 1998). Forskjellen framkom som en forskjell med hensyn til hvem som hadde fått plass, og ikke som forskjell i søking om plass. Den mest nærliggende forklaring av disse forskjellene var at foreldre med høy utdanning var først ute med å søke plass. Ulikhetene skyldtes derfor sannsynligvis ikke ulik behandling av søkere fra ulike sosiale lag, men helt kurant behandling av en søkermasse der de med høy utdanning hadde en tendens til å være litt tidligere ute enn andre med sine søknader (Gulbrandsen og Hellevik 1998).

Som tidligere nevnt koster det mer å drive barnehager enn hva foreldrene betaler. Basert på data fra 1991 fant Blix (1993) at det var foreldre med høyest inntekt som fikk de største barnehagesubsidiene. Thoresen (1994) trakk samme konklusjon på grunnlag data fra 1990. Til tross for sterk økning av barnehagedekningen i første halvdel av 1990-tallet, var denne ulikheten ikke blitt redusert. Basert på data fra levekårsundersøkelsen fra 1995 fant Thoresen (1996a) at det fortsatt var slik at småbarnsfamilier med de høyeste inntekter fikk de høyeste statlige barnehagesubsidier.

Tidlig på 1990-tallet var det først og fremst fordelingen av plassene i de private barnehagene som bidro til den skjeve fordelingen. I kommunale barnehager var fordelingen mellom foreldre fra

ulike sosiale lag langt mer lik (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988a,1989). Private barnehager hadde stått sterkt i utbyggingen på 1970-tallet. Korttidstilbud til de eldste barna, i regi av private organisasjoner (ofte med kristen forankring) og menigheter utgjorde et betydelig innslag (Gulbrandsen og Lea 1981). På 1980-tallet var det antall kommunale barnehager som vokste sterkest, men i andre halvdel av tiåret kom nye private aktører inn på banen, både organisasjoner som Barnehageforbundet og et utall lokale initiativ. Både aktivitetene og fordelingsresultatene kan tolkes dit hen at man her stod overfor ressurssterke foreldre som ikke ville vente i de kommunale køer. I første halvdel av 1990-tallet økte antall private barnehager sterkt, men det var denne gang private familiebarnehager som stod for en stor del av denne økningen (Gulbrandsen og Hellevik 2000:14). Noen analyse av bruk av slike barnehager er så vidt vites ikke blitt foretatt.

2.2 Barnehager: tilbud, behov, etterspørsel og marked

Fram til tidlig på 1990-tallet kan barnehagesektoren beskrives ved hjelp av uttrykk som stort udekket behov og lange køer. På dette tidspunkt kunne man imidlertid observere de første tegn på at behovet, i alle fall for visse aldersgrupper, i visse deler av landet, var i ferd med å bli dekket. Dekningsgraden lå på dette tidspunkt rundt 40 prosent. Med en slik dekningsgrad kunne det synes som om man fortsatt var langt unna målet om full barnehagedekning. Men den samlede etterspørsel var langt fra 100 prosent, samtidig som andre reformer som utvidet omsorgs- og permisjon og senket skolealder etterhvert ville fjerne to hele årskull fra køen. Avstanden mellom det eksisterende tilbud og småbarnforeldrenes faktiske etterspørsel etter barnehageplasser var etterhvert blitt ganske beskjeden, i alle fall for fem- og seksåringer (Gulbrandsen 1991, Blix 1993). I denne situasjonen ble det viktig å få vite mer om foreldrenes etterspørsel, både i form av kunnskap om utbyggingsbehov og som kunnskap om mulig etterspørselssvikt.

Dersom man dekker den eksisterende etterspørsel, vil nødvendigvis et betydelig antall barn få oppholde seg svært lite i barnehager. Ut fra de foreliggende fordelingsanalyser kunne man også konkludere med at barn med foreldre med høy inntekt og lang utdanning fikk oppholde seg betydelig mer i barnehager enn barn med foreldre med lav inntekt og kort utdanning. Med overføringen av seksåringer fra barnehage til skole fikk alle barn på samme alderstrinn det samme pedagogiske tilbud. Norsk Lærerlag lanserte rundt 1993 slagordet om “Folkebarnehagen” basert på ideen om at de goder som barn fikk del i gjennom barnehageopphold skulle komme flest mulig barn til gode. Ut fra slike betraktninger var mulig skjult etterspørsel av interesse, samt etterspørsel som ville manifestere seg dersom tilbudet ble endret.

Daværende INAS gjennomførte i 1992, på oppdrag fra BFD, et prosjekt der etterspørsel og betalingsvillighet ble kartlagt. Man forsøkte her nettopp å undersøke i hvilke grad endring av pris ville avdekke skjult etterspørsel som ikke manifesterte seg gitt det rådende tilbud. Ved å tilby billig eller gratis korttidsopphold ville de sosiale forskjeller i bruk av barnehager bli utjevnet. Skulle man unngå at barnehagegodene ble fordelt på grunnlag av en sosialt sett meget skjev etterspørsel, måtte brukerbetalingen senkes betydelig (Gulbrandsen 1993).

“Longva-utvalget”, som utredet overføringer til barnefamilier, tok opp dette forslaget ved å foreslå og tilby gratis kjernetid på inntil 20 timer per uke for alle barn mellom tre og fem år (NOU 1996:13). På oppdrag av utvalget utredet Thoresen (1996b) de inntektsmessige konsekvenser av forslaget om gratis kjernetid for de eldste førskolebarna (tre til seks år), samt tilsvarende konsekvenser av økte overføringer til ett- og to-åringer, både av økte overføringer til

barnehagedrift og av økte overføringer gjennom en kontantstøttevariant. Han konkluderte med at forslaget om gratis kjernetid til de eldste barna ville gi størst økning av barnehagesubsidier til de barnefamilier som tjente minst. For ett- og toåringer ville økt driftsstøtte ikke i særlig grad påvirke inntektsfordelingen, mens den analyserte kontantstøttevarianten ville ha en viss utjevne effekt.

Den utjevning man ville oppnå ved gratis korttidstilbud gjaldt vel og merke bare de eldste barna. Blant barn under 3 år, ville ikke et slikt tiltak utjevne ulikhet i bruk i noen særlig grad. Ulikheter i etterspørsel etter barnehagetilsyn var særlig bestemt av ulike oppfatninger av hvor gamle barn burde være før de begynte i barnehage. For barn under tre år viste det seg heller ikke mulig for Longva-utvalget å komme fram til noen tilsvarende bred enighet som for de eldre barna. På slutten av 1980-tallet var kontantstøtte blitt lansert som alternativ eller supplement til barnehagesubsidier. Dette skjedde i en situasjon da barnehagetilbudet til ett- og to-åringer var lavt, men samtidig var det et betydelig innslag av foreldre som overhodet ikke ønsket å gjøre bruk av barnehager så tidlig i barnets livsløp (Blix og Gulbrandsen 1993). Etterspørselen etter barnehageplasser til ett- og to-åringer var også slik sosialt fordelt at en generell økning av overføringene til barnehager for denne aldersgruppen snarere ville øke enn redusere den sosiale ulikhet i bruk av barnehager (Gulbrandsen 1993). I det nevnte overføringsutvalget ville et flertall kanalisere flere midler til barnehagedrift for de minste barna, mens et mindretall ville satse på kontantstøtte.

Etter at Longva-utvalgets innstilling forelå, finansierte BFD en større datainnsamling og forskning om dette tema ved Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). Denne undersøkelsen ble gjennomført ved årsskiftet 1996-97. Ved å sammenholde denne med den tidligere INAS-undersøkelsen, vil man kunne se at etterspørselen etter barnehageplasser hadde økt siden 1992. Denne undersøkelsen har et kompleks design der etterspørsel ble forsøkt forklart både ut fra egenskaper ved foreldrene og egenskaper ved tilbudet i bostedskommunen. Egenskaper ved foreldrene var langt viktigere for å forklare etterspørsel enn egenskaper ved kommunene. Nok en gang viste utdanningsnivå seg å være en viktig forklaringsvariabel (Ringdal og Mordal 1997).

2.3 Barnehage eller kontantstøtte

Etter valget i 1997 var det politisk flertall for å innføre kontantstøtte. Sett i forhold til tidligere forslag var vedtaket enda klarere basert på prinsippet om likhet i overføringer, ved at størrelsen på kontantstøtte ble bestemt ut fra beregnet verdi av størrelsen på den statlige subsidiering av den barnehageplass som ikke ble benyttet.

Selv om det var stor politisk uenighet om kontantstøtteordningen, var det bred politisk enighet om at ordningen skulle evalueres (St. prp. nr 53 (1997-98)). På denne måten utløste et politisk vedtak nye og friske midler til forskning. Den kortsiktige evalueringen av ordningen ble startet opp i BFD, men etterhvert overlatt Norges forskningsråd som fikk 4 millioner kroner til disposisjon. I årene 1998, 1999 og 2000 ble det over BFD's budsjett, direkte eller indirekte gjennom Forskningsrådet, brukt nesten 10 millioner kroner til evaluering av ordningen (Baklien m.fl. 2001).

Kontantstøtten ble evaluert ut fra ordningens konsekvenser for arbeidsmarkedet, for likestilling mellom kjønnene, for barnehagesektoren og for barn med spesielle behov. Bare på de to siste punktene ble det utført forskning der barnehagesektoren direkte stod i fokus. Spørsmålene som ble stilt var om redusert etterspørsel etter småbarnsplasser førte til at barnehager måtte innstille (Gulbrandsen og Hellevik 2000), om ordningen førte til redusert bruk av barnehager som

barnevernstiltak (Clausen 2001) og om det ble færre innvandrerbarn i barnehager (Kavli 2001). Ingen av de tre prosjektene kunne rapportere noen endring av betydning i den på forhånd antatte retning (Baklien m.fl. 2001). De fire øvrige prosjekter hadde alle relevans for barnehager, men hadde samtidig et videre og noe annet fokus bestemt ut fra at evalueringen også skulle belyse likestilling og mødres arbeidstilbud (Magnussen m. fl. 2001, Rønsen 2001, Håkonsen m.fl. 2001 og Bungum m.fl. 2001). Det vises i den forbindelse til vedlegg nr 3 som inneholder en oversikt over alle prosjekter som fikk støtte som ledd i Norges forskningsråds kontantstøtteevaluering.

I den omfattende debatten om kontantstøtte var både tilhengere og motstandere av kontantstøtte enige om en ting, nemlig at reformen ville redusere etterspørselen etter barnehageplasser for de minste barna. Særlig blant eiere av private barnehager ble det gitt uttrykk for utbredt frykt for virkningene. Mer enn halvparten av private barnehager ble drevet uten kommunal driftsstøtte, og man fryktet at redusert etterspørsel i mange tilfelle ville fjerne det økonomiske grunnlag for fortsatt drift (Baklien m.fl. 2001). Dette ville i tilfelle være noe helt nytt i et samfunn der man i minst 30 år aldri hadde klart å komme etterspørsel og behov fullt ut i møte. På forhånd hadde slutføringen av Reform 97 ført til at man for første gang fikk en reduksjon både av antall barnehager og antall barn med barnehageplass. Tilbudet, dvs. dekningsgraden for barnehagenes aldersbestemte målgruppe (1-5 år) gikk likevel opp fra ca 55 til 60 prosent i det første barnehageåret etter at reformen var satt i verk (Gulbrandsen og Hellevik 2000).

I den første kontantstøtteundersøkelsen som ble gjennomført våren 1998, like før ordningen trådte i kraft, ga de potensielle brukere klart uttrykk for at det ville bli redusert bruk av barnehager for de yngste barna (Hellevik 1999). Bruken av barnehager blant det første ett-årskullet med mulighet for å motta kontantstøtte gikk klart ned, men dette viste seg langt mer å være et engangsfenomen enn noen varig endring, og sannsynligvis i noen grad også tilbudsbestemt ved at barnehageeiere justerte tilbudet mot andre aldersgrupper grunnet bekymring for svekket etterspørsel etter plass til de minste barna. Allerede i andre år med kontantstøtte var bruken av barnehage blant ett-åringene igjen opp på samme nivå som før kontantstøtten ble innført. I andre omgang av kontantstøtteundersøkelsen var det mellom 20 og 25 prosent av foreldre til ett- og to-åringene som ikke hadde barnehageplass, men ga uttrykk for ønske om å få plass. Denne andelen var ikke redusert sammenliknet med situasjonen noen få måneder før kontantstøtten ble innført (Lande 2001). Alle disse ønskene var nok ikke like reelle som etterspørsel betraktet, i og med at foreldrene ikke ble stilt overfor noen budsjettbetingelser i form av priser. Men likevel kunne man trygt konkludere med at det ikke hersket noen umiddelbar fare for at småbarnsplasser ikke skulle bli etterspurt. I kontantstøtteevalueringen kunne man følge makrotall helt fram til årsskiftet 2000/2001. Ut fra disse data kunne man konkludere med at det aldri noensinne hadde vært så mange norske ett- og to-åringene med plass i barnehage som på dette tidspunkt (Baklien m.fl. 2001).

Siden kontantstøtte per definisjon er bestemt av barnehagebruk, vil nødvendigvis uttak av kontantstøtte gi et inverst bilde av bruk av barnehager. Subsidiene til barnehager hadde så langt i størst grad kommet foreldre med høyere inntekter til gode. Dersom kontantstøtten hadde hatt til virkning at mødre med lav inntekt i hushold med lav inntekt hadde redusert sin yrkesdeltakelse, ville dette ført til økt inntektsulikhet innenfor gruppen av småbarnsforeldre. Men noen slik effekt lot seg ikke påvise. De små endringer som lot seg påvise synes å være mest utbredt blant mødre med høy utdanning (Håkonsen m.fl. 2001, Knudsen 2001, Hellevik 2000). De økte overføringer som kom gjennom kontantstøtten dreide subsidiestrømmen noe mer i retning av familier med lavere inntekter. Et av målene for kontantstøtten var en mer lik fordeling av subsidiene til barnetilsyn. Siden disse subsidiene på forhånd var ulikt fordelt, fikk man som en mer eller mindre utilsiktet virkning økonomisk utjevning blant småbarnsforeldre.

En hovedkonklusjon fra kontantstøtteevalueringen var at småbarnsforeldre lot seg påvirke i langt mindre grad enn på forhånd antatt. I en kort oppfølgingsartikkel har to av forfatterne av evalueringsrapporten drøftet noen årsaker til dette (Ellingsæter og Gulbrandsen 2001). I de siste 30 årene har en stadig økende andel av småbarnsforeldre ønsket å bruke barnehager. Dette har vært en meget sterk endringsprosess som har sin bakenforliggende årsak i at Norge har blitt et stadig mer likestilt samfunn med hensyn til investering i utdanning og deltakelse i yrkeslivet. Denne trenden har vært så sterk og utviklingen er kommet så langt, at langt færre yngre kvinner enn antatt lot seg påvirke til å endre sin deltakelse i arbeidsliv eller utdanning på grunn av muligheten til å heve kontantstøtte. Kontantstøtten kom derfor i liten grad til å endre atferd, men til å belønne de relativt få som fortsatt foretok tradisjonelle valg. Dette fikk en utjevningseffekt som i liten grad ble brukt som argument for ordningen og som i liten grad var erkjent som en mulighet av motstandere av ordningen.

Forskningsrådets evaluering dreide seg om de kortsiktige effekter av kontantstøtteordningen. I tillegg har Forskningsrådet støttet et prosjekt ledet av Hege Torp ved Institutt for samfunnsforskning. Dette prosjektet løper til utgangen av 2003, og vil ta opp også de mer langsiktige effekter. Det empiriske grunnlaget vil i hovedsak være registerbaserte paneldata for yrkesaktivitet 1996-2001 for kvinner og menn med yngste barn født 1992-98. De første resultatene fra dette prosjektet (Schøne 2002) støtter konklusjoner i Baklien m.fl. (2001) og i Ellingsæter og Gulbrandsen (2001) om svært moderate effekter på småbarnsmødres yrkesaktivitet. Den negative sysselsettingseffekten på mødre med barn i kontantstøttealder beregnes til fire prosent, eller 1300 årsverk. Dette er en noe mindre effekt enn det som er beregnet av Håkonsen m. fl. (2001).

2.4 Privat barnetilsyn. Dagmamma-markedet

Som tidligere nevnt har barnehageutbyggingen hele tiden ligget på etterskudd i forhold til veksten i småbarnsmødres yrkesdeltaking. Yrkesaktive småbarnsmødre fikk dekket sine tilsynsbehov gjennom private, mer eller mindre formaliserte og mer eller mindre kommersielle ordninger. På hele 1970-tallet var slikt privat barnetilsyn langt mer utbredt enn tilsyn i barnehager. Mye av dette tilsynet ble tatt hånd om av andre familiemedlemmer, samtidig som en betydelig del av tilbudet kom fra private dagmammaer. På denne måten kom uformelle arbeidsmarkeder for barneomsorg til å støtte opp under mødres regulære lønnsarbeid (Leira 1992).

Bruk av dagmamma økte gjennom hele 1980-tallet. I 1980 brukte 12 prosent av foreldrene dagmamma, en andel som i 1989 hadde økt til 22 prosent. 20 prosent av barna under skolepliktig alder ble på dette tidspunktet passet av dagmamma eller praktikant (Blix og Gulbrandsen 1992). Deretter gikk bruken noe nedover og var høsten 1992 redusert til 12 prosent av alle barn i aldersgruppen 0-6 år (Blix og Gulbrandsen 1993). Den beskjedne, men jevne tilbakegangen for dagmammaer fortsatte fram til kontantstøtten ble innført. Tidlig på 1990-tallet var dagmammabruk sosialt jevnt fordelt (Blix og Gulbrandsen 1992). Våren 1998 var dette fortsatt tilfelle. Uansett om barnets mor har høy eller lav utdanning, var prosentandelen som brukte dagmamma eller praktikant den samme.

Det man vet om dagmamma-markedet er nesten utelukkende basert på opplysninger fra foreldre som har brukt dagmamma. I 1989, på det tidspunkt markedet på toppen, var 35000 dagmammaer i virksomhet, og deres årlige omsetning ble beregnet til en milliard kroner per år. Dagmammaer

passet stort sett små og få barn. Den klart største aldersgruppe var ett-åringer. Selv om dagmammaens egne barn ble regnet med, passet hver dagmamma i gjennomsnitt ikke mer enn 2,5 barn (Baklien m.fl. 2001:18).

Siden kontantstøtteordningen gjorde det mulig å heve kontantstøtte og samtidig kjøpe privat barnetilsyn, ble det antatt at kontantstøtten ville føre til økt dagmammavirksomhet, og sannsynligvis også medføre økt pris på slike tjenester. Potensielle brukere ga da også på forhånd uttrykk for at de i større grad ville bruke dagmamma eller praktikant, og at dette i stor grad ville skje på bekostning av barnehagebruk. Den andre av kontantstøtte-undersøkelsene viste imidlertid uendret bruk av dagmamma (Hellevik 2000). Den offentlige tilsynsform som gikk mest tilbake etter kontantstøttens innføring, var den form som liknet mest på dagmammaer, nemlig private familiebarnehager (Baklien m.fl. 2001).

I 1992 hadde hver femte dagmammabruker svart at dagmammaen de brukte betalte skatt. Også i kontantstøtteundersøkelsene ble dagmammabrukere spurt om dette. Både i 1998 og 1999 var det en av tre dagmammaer som, i følge opplysninger fra brukerne, ikke betalte skatt. Sammenliknet med tall fra tidlig på 1990-tallet synes innslaget av svart arbeid i denne sektor å være på retur. Opphør av adgangen til inntektsfradrag for ulegitimerte utgifter til barnepass har sannsynligvis redusert etterspørselen etter "svarte" dagmammaer (Baklien m.fl. 2001).

Det kan være flere årsaker, både på tilbuds- og etterspørselssiden, til at dagmamma-markedet ikke økte. Etterspørselen etter den type tilbud ble sannsynligvis sterkt overvurdert. Blant småbarnsforeldre som ønsket tilsyn var det opplagt en sterk preferanse for og betalingsvillighet for barnehager, framfor dagmamma. Preferansen for ordinære barnehager dokumenteres også av at det var små, private familiebarnehager, den barnehageform som har flest likhetspunkter med dagmammatilsyn, som i størst grad ble nedlagt i løpet av det første året med kontantstøtte.

2.5 Full barnehagedekning eller barnehageplass til alle barn?

2.5.1 Utbygging og ressursmobilisering: stat, kommune og private aktører

De barnehagepolitiske målene fastsettes sentralt. Samtidig er graden av måloppnåelse svært avhengig av innsatsen til lokale aktører, det være seg kommuner eller private eiere og utbyggere. De sist publiserte tall om barnehageutbyggingen viser at sentrale målsettinger ikke alltid oppnås i dette samspillet mellom lokale og sentrale aktører. I 2001 skulle det i følge sentrale planer bli 6000 nye småbarnsplasser, mens det bare ble 800 (foreløpige tall i BFD, offentliggjort av Aftenposten 26/5-02).

I følge barnehagelovens paragraf 7 har kommunen ansvar for utbygging og drift av barnehagen. Sammen med øvrige oppgaver kommunen er tildelt innenfor sektoren danner dette rammen for kommunens rolle som lokal barnehagemyndighet. Kommunene har løst sin utbyggingsoppgave på ulik måte med hensyn til i hvilken grad de selv har valgt å bygge og eie barnehager og i hvilken grad de har lagt til rette for og økonomisk støttet privat barnehageutbygging. I siste barnehagemelding foreslo den daværende regjeringen at kommunene skulle pålegges å inngå en

samarbeidsavtale med private barnehageeiere som var tatt med i de kommunale barnehageplanene (St.meld. nr. 27 (1999-2000)).

I sine egne barnehager dekker kommunene de driftskostnader som ikke dekkes av stat og foreldre. I 1999 utgjorde dette 30 prosent av kostnadene. Det er høyst varierende praksis med hensyn til kommunal støtte av private barnehager. Nesten halvparten av de private barnehager mottar ingen kommunal driftsstøtte. I de private barnehager som får slik støtte dekker kommunene 12 prosent av utgiftene.

I siste barnehagemelding ble det foreslått at kommunene skulle ha plikt til å tilby barnehageplass i samsvar med foreldrenes ønsker når sektoren var fullt utbygd. Forslaget om å innlemme de øremerkede tilskudd i kommunenes rammetilskudd må sees i sammenheng med dette forslaget. Det har også vært fremmet forslag om at både statlige og kommunale midler samles i et tilskudd som gis til den enkelte barnehage

Det er i dag bred politisk enighet om å oppnå det som kalles full barnehagedekning. Det er også bred enighet om at full dekning er ensbetydende med å tilby barnehageplass til alle som ønsker det. Full behovsdekning ble definert på denne måten allerede i den forrige barnehagemelding (St. meld. nr 8 (1987-88)), og gjentatt i siste barnehagemelding (St. meld. nr 27 (1999-2000)). I den siste meldingen anslo den daværende regjering at dette målet ville være nådd med en dekning på 70 prosent for aldersgruppen ett til fem år. Målet ble antatt å skulle være nådd i løpet av 2000 for de tre eldste alderskull, og i løpet av 2003 for barn under tre år. Et slikt mål vil imidlertid være problematisk, ikke bare å oppfylle, men også å fastlegge eksakt i og med at målet ikke ligger i ro. Andre sider ved barnehagesatsingen, som lavere foreldrebetaling og økt satsing på kvalitet, vil ganske sikkert øke etterspørselen, noe som også regjeringen tar høyde for i siste budsjettproposisjon ved å øke anslaget for full behovsdekning fra 70 til 80 prosent innen 2005 (St. prp nr 1 2001-2002).

Et av målene innenfor regjeringens tre-årige kvalitetssatsing er formulert som barnehage *for* alle barn. Dette er et mål om barnehagens tilgjengelighet og brukervennlighet for eksempel for barn med funksjonshemming, og må ikke oppfattes som barnehage *til* alle barn. Økt kvalitet, mer fleksibelt tilbud og redusert brukerbetaling vil imidlertid med stor sannsynligvis føre til at flere vil ønske å benytte barnehager slik at den tallmessige avstand mellom barnehageplass til alle barn og barnehageplass til alle som ønsker det, blir langt mindre enn i dag.

2.5.2. Kostnader og brukerbetaling

Gjennom de siste ti år har bruken av og etterspørsel etter barnehageplasser økt, til tross for at brukerbetalingen også har økt. Siden 1992 har Statistisk sentralbyrå, på oppdrag fra BFD, foretatt halvårlige undersøkelser av foreldrebetaling (Lillås og Johnsen 2001). Fra 1992 til 2001 har økningen av barnehageprisene vært klart større enn den generelle prisstigningen. Undersøkelsen kartlegger betalingssatser og betalingsordninger for heltidsopphold for barn over tre år i kommunale barnehager og i private barnehager uten kommunalt driftstilskudd. Undersøkelsen av kommunale barnehager er basert på opplysninger fra 109 kommuner. Satsene i de private barnehagene er kartlagt ved hjelp av opplysninger fra 50-60 barnehager i Oslo, Bergen, Stavanger, Trondheim og Bodø. Flertallet av kommunene har flate betalingssatser, mens de resterende graderer etter inntekt. Prisene blir derfor svært ulike, særlig for de familier som tjener minst. Økningen har også vært større for familier med lavere inntekter enn for familier med høyere inntekter. Fra august 2000 til august 2001 var den relative økningen størst for de som tjente inntil 100 000 kroner (Johnsen 2001).

Det samlede statlige driftstilskudd til barnehager er i statsbudsjettet for 2002 satt til drøyt 5,8 milliarder kroner. I 1999 utgjorde statlige tilskudd 35 prosent av de samlede kostnader ved barnehagedrift. Et avgjørende punkt er hvordan de samlede kostnader fordeles mellom stat, kommune og brukere. I siste barnehagemelding ble det satt et gjennomsnittlig kostnadsfordelingsmål for barnehagene i den enkelte kommune med 40 prosent på stat, 30 prosent på kommunen og 30 prosent på foreldre. På dette tidspunkt syntes den statlige andel å være oppnådd, men det ble påpekt i meldingen at kommunens andel har hatt en nedadgående tendens og foreldres andel en oppadgående tendens. Da Stortinget drøftet meldingen ga imidlertid flertallet uttrykk for ønske om å heve den statlige andel til 50 prosent, og senke foreldrenes andel til i gjennomsnitt 20 prosent (Innst. S. nr 207 (1999-2000)). Senere har det også vært fremmet forslag om maksimalpris, konkretisert til 1500 kroner per måned. I skrivende stund er det politisk flertall for en ordning med maksimalpris på 1500 kroner per måned.

Det er bred politisk enighet om å få til en betydelig reduksjon av brukerbetalingen. Ennå har ikke denne viljen, og de varslede tiltak som for eksempel forslaget om maksimalpris, manifestert seg som noen betydelig prisnedgang med nevneverdig effekt på etterspørselen.

2.6 Kvalitet og brukertilpasning

Utviklingsprogrammet for barnehagesektoren (1995-1997) ble iverksatt av BFD for å møte utfordringene som kommunene ville møte i arbeidet med å nå det politiske målet om full barnehagedekning innen år 2000. Programmet skulle styrke barnehagenes omstrukturingsprosess, og bidra til raskere utbygging av barnehager.

Forut for programmet hadde BFD i årene 1991-93 gjennomført et annet program, *Barnehageutvikling i kommunene* (BIK-programmet). Dette programmet omfattet 39 kommuner fra hele landet og 2 bydeler i Oslo. Konklusjonen i en evalueringsrapport utarbeidet av Asplan Viak (BFD 1994) var at veksten i antall plasser i liten grad kom som resultat av investeringer i nye barnehager, men ved at kommunene satset på bedre utnyttelse av allerede eksisterende løsninger og ved å la privat sektor ta sin del av utbyggingen. Mange av de kommunene som økte tilbudet til de minste barna satset på rimelige driftsformer som familiebarnehager og åpne barnehager.

I det påfølgende Utviklingsprogrammet ble alle kommuner invitert til å delta. En tredjedel søkte og 49, samt Barnehageforbundet ble valgt ut til å delta, og i programmet samarbeidet disse to aktørene med fylkesmennene og departementet. Utviklingsprogrammet skulle rette oppmerksomheten mot to hovedspørsmål:

- a) Hvordan skulle flere barn under 3 år få tilbud om plass
- b) Hvordan skulle barnehagene organiseres for å bli bedre tilpasset brukernes behov.

Sandve (2001:95) oppsummerer med at utviklingsprogrammets mål var knyttet til antall plasser, organisering av barnehagene og barnehagenes forhold til foreldre som brukere. I sluttrapporten fra Utviklingsprogrammet blir kvalitetsbegrepet brukt i forbindelse med barnehagen som tjenesteytende virksomhet i forhold til foreldrene (Sandve 2001: 129).

En vesentlig del av forskningsaktiviteten i Utviklingsprogrammet ble gitt som oppdrag til Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) med Tove L. Mordal som prosjektleder. Det har vært en rekke delprosjekter knyttet til *bedre brukertilpasning* (Bjørngaard og Mordal 1998). I

dette arbeidet har SIFO samarbeidet med Høgskolen i Vestfold (prosjekter om endringskompetanse blant ansatte i barnehagen), og Vista utredning AS (tidligere Ergoplan AS). Vista har hatt en koordineringsoppgave ved siden av å ha gjennomført datainnsamling og bearbeiding av spørreskjemaundersøkelser av kommuner og barnehager som er koordinert med SIFO sin postale spørreundersøkelse blant ansatte og foreldre. SIFO har også benyttet en "selvkartleggingspakke" blant ansatte og foreldre i et utvalg barnehager. Dessuten er det gjort en trivselsundersøkelse blant barnehagebarn.

Bjørngaard og Mordal (1998) sier at brukertilpasning kan handle om flere forhold: Hvilke tilbud skal tilpasses hvilke brukerbehov, hvem definerer brukerbehovene og hvem bestemmer hva slags tilbud det er snakk om og hvem legger premissene for hvordan behovene skal dekkes.

Det er foretatt undersøkelser i to runder, før og etter tiltaksperiode, på følgende tre nivåer. (1) Kommunenes barnehageadministrasjon (2) Barnehagen, styrerundersøkelsen, årsmeldinger (3) Foreldre. Med unntak av styrerundersøkelsen er datasettene koblet på tvers av nivåene.

Nedenfor vil vi nevne tema som er behandlet i tilknytning til utviklingsprogrammet ved den omfattende forskningsaktiviteten ved SIFO.

Kvalitet i barnehagetilbudet og hvem som definerer brukerbehovene er tema er behandlet i Næs (1995, 1996), Næs og Mordal (1997, 1998), Bjørngaard og Mordal (1998) og Mordal (1997a, 2002).

Brukertilpasning og brukermedvirkning, samt virksomhetsorienteringen i barnehagen er behandlet av Bjørngaard (1995, 1996a, b, 1998), av Bjørngaard og Mordal (1998), av Mordal og Sander (1992), samt i Mordal (1995, 1996, 1997a,b).

Brukernes erfaringer og vurderinger sett ut fra forbrukerperspektivet er dekket i Mordal og Bjørngaard (1996, 1997); og i Mordal (1997a).

Barnehage - foreldre i utviklingsprogrammet

I SIFO sin sluttrapport fra Utviklingsprogrammet rapporteres det fra undersøkelser som forteller om brukerbehov fra de som har barnehageplass, nærmere bestemt hvordan foreldre vurderer barnehagetilbudet de bruker. Resultatene viser at uavhengig av om "deres" barnehage har deltatt i Utviklingsprogrammet, så er de fleste foreldre fornøyd med barnehagen. De små forskjellene som kom fram ga et uventet resultat: Tilfredsheten er lavere blant de foreldre som har barn i barnehager med tiltak. Forskerne tar her et forskningsmetodisk forbehold ved at resultatet kunne sett annerledes ut hvis etterundersøkelsen hadde blitt gjennomført på et senere tidspunkt. Uavhengig av tiltak, er også en del foreldre sin oppfatning at barnehagen har måttet spare penger og at det har gått utover tilbudet til barna. Det rapporteres også at til forskjell fra foreldrene, mener styrerne at det har skjedd en bedring i brukertilpasning særlig i forhold til foreldrene, men også i forhold til barna. I rapporten peker man på viktigheten av dialog mellom tilbuds- og brukersiden. Videre advarer rapporten mot å definere brukertilpasning bare som muligheter for individuelle valg for brukeren (m.a.o. foreldrene), og løfter fram at det er et behov for: "Å rette oppmerksomheten så vel mot individuelle som kollektive behov knyttet til brukerne, noe som spesielt setter søkelyset på de premissene som legges til grunn for behovsdefineringen" (Bjørngaard og Mordal 1998:9).

Trivselsundersøkelsen

Et av de tema som er behandlet er barns trivsel i barnehagen (Næs og Mordal, 1997). Det er i hovedsak benyttet en kvalitativ innfallsvinkel med observasjonsdata av 31 barn under fem år og intervju med 17 femåringer fra 8 barnehager i Nord-Norge og på Vestlandet. I tillegg er opplysninger om de ulike barnehagene registrert. Med andre ord er barn informanter i denne undersøkelsen, hvor hensikten hovedsakelig har vært “å få en bedre forståelse for og innsikt i hva en god barnehage, ut fra barnas erfaringer, bør legge vekt på” (Næs og Mordal 1997:99). Trygghet, vennskap, samvær med andre barn og medinnflytelse stod sentralt i analysen av barnas trivselsnivå. Teoretisk er Maslow's behovshierarki lagt til grunn ved siden av relevant litteratur om barn.

Forskerne konkluderer med at barn trives, de små barna kanskje noe bedre enn de store. Det er kvaliteter i barnehagens indre liv, mer enn strukturelle forhold som påvirker barnas trivsel. Barns trivsel øker dersom personalet er lydhøre overfor barnas behov og gir dem valgmuligheter i noen situasjoner. De finner ikke at barn med ulike former for fleksible plasstyper trives dårligere enn barn som har fulltids plass. De finner at personalets kompetanse er mer avgjørende for barnas trivselsopplevelse enn selve plasstypen. Egenskaper ved lokalmiljøet spiller også inn. I små lokalsamfunn med flere kontaktflater synes problemer med tilhørighet og gruppefølelse, som øker med økende innslag av fleksible plasstyper, å være mindre enn i større bysamfunn hvor barnehagen er eneste treffpunkt mellom familiene. I forlengelsen av prosjektet har forfatterne utarbeidet en håndbok for undersøkelser av barns trivsel i barnehager (Næs og Mordal 1998).

Kvalitetssatsingen 2001-2003

I følge siste barnehagemelding (St. melding nr 27 (1999-2000)) var man på det tidspunkt kommet i en situasjon der kvalitetssikring og brukertilpasning ville bli viktige utfordringer. Regjeringen la samtidig fram en samlet plan for kvalitetssatsing i barnehagesektoren i årene 2001-2003. Tre temaområder er sentrale i denne satsingen: en barnehage for alle barn, varierte og brukertilpassede tilbud i tråd med behovene til barn og foreldre og et kompetent barnehagepersonale. Innen utgangen av 2003 skal alle barnehager ha etablert et system for utvikling og sikring av kvalitet.

Anne Ma Sandve (2001) har i sin hovedoppgave foretatt en kritisk gjennomgang av hvordan synet på barn og kvalitet omtales og behandles i tre sentrale offentlige dokument innenfor barnehagesektoren: Rammeplanen for barnehagen som trådte i kraft fra 1. januar 1996, *Utviklingsprogrammet for barnehagesektoren* for perioden 1995-1997 og barnehagemeldingen fra desember 1999. I følge Rammeplanen forventes norske barnehager å være varme og gode miljø for barn. I Utviklingsprogrammet forventes derimot barnehagene og være kostnadseffektive, høy-produktive og brukerorienterte foretak, mens begge typer ideer finnes representert i barnehagemeldingen. Sandve har også presentert sin analyse av det siste dokumentet i en tidsskriftartikkel (Sandve 2000). I kvalitetssatsingen er det et viktig mål å utvikle redskaper og planer for å utforme, vurdere og forbedre kvalitet. Muligheter for økt fleksibilitet i tilpasning til minimumsnormer kan imidlertid være problematisk.

2.7 Statistiske data

Som grunnlag for å evaluere kontantstøtten finansierte BFD to store surveyundersøkelser om barnetilsyn og bruk av kontantstøtte. Den første ble gjennomført våren 1998, like før kontantstøtten ble satt ut livet. Den andre ble gjennomført våren 1999, drøyt tre måneder etter at kontantstøtten var innført i fullt omfang. Undersøkelsene hadde et panelopplegg der de samme

foreldre ble intervjuet på begge tidspunkt. Undersøkelsene er dokumentert i Rønning (1998) og i Reppen og Rønning (1999). Data fra disse undersøkelsene er brukt i Hellevik (1999, 2000), Knudsen (2001) og Rønsen (2001). Våren 2002 gjennomfører SSB en ny runde av denne undersøkelsen, også denne gang med BFD som oppdragsgiver. Det er meget stor innholdsmessig likhet mellom denne undersøkelsen og undersøkelsene fra 1998 og 1999. Denne gang er det imidlertid også tatt med nye spørsmål om etterspørsel og betalingsvillighet. Det er også tatt med nye spørsmål om brukernes oppfatninger av ulike sider ved barnehagers kvalitet. Data stilles til rådighet for forskning, og vil utleveres gjennom Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Årlig offisiell barnehagestatistikk er basert på data fra barnehagenes årsmeldinger som oppsummerer data om hver enkelt barnehage per 15. desember hvert år. Dette er sannsynligvis en underutnyttet datakilde, ikke bare til å beskrive utviklingen innenfor sektoren (Gulbrandsen og Hellevik 2000, Risberg 2000), men også til forskning der den enkelte barnehage står i fokus, også i form av forløpsdata ettersom tidligere problemer med å identifisere den enkelte barnehage fra det ene år til det andre (Gulbrandsen og Hellevik 2000), nå rapporteres å være overvunnet. Det ble imidlertid foretatt en endring av statistikken fra 1998 til 1999 som alle brukere må være kjent med. Fram til 1998 inngikk plassene i åpne barnehager i totaltallene, men ble fra og med 1999 fjernet fra totalstatistikken og presentert for seg. Både i Gulbrandsen og Hellevik (2000) og i stortingsmeldingen om evalueringen av kontantstøtten (St. meld nr 43 (2000-2001)) er det foretatt beregninger for å vise utviklingen av antall plasser for ulike aldersgrupper kontrollert for endringen i statistikkgrunnlaget. Data er tilgjengelig i publikasjonen "Barnehager" i serien "Norges Offisielle Statistikk", men primærdata kan også stilles til rådighet for forskning. Nyeste publikasjon oppsummerer situasjonen per 15 desember 2000 (Statistisk sentralbyrå 2001).

Rikstrykdeverkets (RTV) data om utbetaling av kontantstøtte bør også nevnes som en mulig kilde til å beskrive barnehagebruk i aldersgruppen mellom ett og tre år, ettersom de som ikke får kontantstøtte, eller får utbetalt redusert kontantstøtte, er barnehagebrukere. Til forskjell fra SSB's årsmeldingsskjema blir RTV's statistikk oppdatert hver måned, og er dermed de klart mest oppdaterte data som finnes. Men det er en annen viktig forskjell som kan produsere store avvik i resultat avhengig av hvilken datakilde som benyttes. Årsmeldingsdata beskriver situasjonen på ett tidspunkt. Barnehagedekningen for ett-åringer i SSB's statistikk basert på årsmeldinger for 2001, vil for eksempel være beregnet ut fra to summerte tallstørrelser: Antall plasser som per 15. desember 2001 er tildelt barn født i år 2000, og antall barn født i 2000 og bosatt i Norge. Det tallet man da får, må man leve med til neste opptelling foretas, i desember 2002. Dekningsgraden for ulike årsklasser i RTV's statistikk endrer seg derimot fra måned til måned. Det er stort sett et hovedopptak hvert år, og andel ett-åringer i barnehager vil derfor være høyest i august/september. For hver måned mister ett-årsgruppen det eldste månedskull med ganske høy barnehagefrekvens, og erstattes av ett nytt månedskull med langt lavere barnehagefrekvens. I denne statistikken vil derfor barnehagedekningen for ett-åringer falle fra og med oktober og helt fram til barnehagene ønsker velkommen nye barn fra neste års hovedopptak. Ut fra RTV's statistikk vil barnehagedekningen for ett-åringer i juni ligge ca 12 prosentpoeng lavere enn tilsvarende dekningsgrad i september (Gulbrandsen og Hellevik 2000). Den ene typen statistikk er ikke mer riktig enn den andre. Det som er viktig er å vite hvilken statistikk som brukes, og - dersom det er tall fra RTV, til hvilken tid på året tallene refererer. Data er tilgjengelig i tabellform.

2.8 Konklusjon og forskningsmiljøer

Det aller meste av den forskningen og de forskningsresultatene som er omtalt i dette kapitlet har skjedd med midler kanalisert direkte fra BFD. Slik finansiering har både fordeler og ulemper. Det blir kort vei mellom forsker og bruker av forskning slik at relevansen av forskningen kan bli høy. Vi ser klare forbindelser mellom forskningen som er omtalt i dette kapitlet og politikkutformingen. Samtidig kan slik forskning lett unndras den kvalitetssikring som ligger i refereebasert publisering, gjennom lav forekomst i nasjonale og internasjonale vitenskaplige tidsskrifter. Mye av kunnskapen om barnehage- og barneomsorgspolitikken foreligger i instituttrapporter. Forskerne og miljøene som dominerer barnehagepolitikken feltet i 1990-årene er først og fremst fra institutter som driver oppdragsforskning på flere grupper enn barn. Også konsulent- og utredningsinstitutter har levert bidrag.

I forhold til de fleste andre tema i denne kunnskapsstatusen finner vi her et forholdsvis stort volum og en viss kontinuitet. Slik kontinuitet kan lokaliseres til institutt eller noe større miljøer, men preges avgjort mest av at enkeltforskere (til tider i samarbeid med en assistent eller et fåtall hovedfagsstudenter), som i en årrekke har berørt disse tema, men bare i begrensede perioder som heltidsbeskjeftigelse.

I grenselandet mellom statsvitenskap og sosiologi har Arnlaug Leira, gjennom flere år, levert bidrag til forskning om utviklingen av norsk barnehagepolitikk relatert til familie og arbeidsliv, først ved Institutt for samfunnsforskning og senere ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Hun har hele tiden også hatt en sterk komparativ innretning på sin forskning, og har ved flere anledninger publisert sine resultater internasjonalt (Leira 1992, 1998 og 2002).

Et annet miljø hvor man finner forskning i grenselandet mellom sosiologi og statsvitenskap er NOVA. Forskingen startet opp ved tidligere INAS, og det er 20 år mellom første (Gulbrandsen og Lea 1981) og foreløpig siste publikasjon. Lars Gulbrandsen står her for kontinuiteten i en forskning der fordelings spørsmål har stått sentralt. I tillegg ble det, før INAS ble en del av NOVA, på første halvdel av 1990-tallet gjennomført et omfattende komparativt nordisk prosjekt med omfattende publisering (Knutsen 1990, 1991, 1992 og 1994). Ved NOVA er det senere gjennomført et komparativt prosjekt om kvinners yrkesaktivitet og offentlig familiepolitikk i et utvalg av OECD-land (Knudsen 1999), samt et mindre prosjekt som har sammenliknet kontantstøtteordningen i Norge og Finland (Rissanen og Knudsen 2001).

Et tredje miljø er lokalisert til to institusjoner, Høgskolen i Telemark i Bø og Statistisk sentralbyrå. Det er først og fremst i dette miljøet med Knut Løyland (Bø) og Thor Olav Thoresen (SSB) at vi finner samfunnsøkonomisk forskning om barnehager. Knut Løyland har utarbeidet en oversikt over forskningsvirksomheten om barnehager og barnehagerelaterte tema som er utført i tilknytning til dette miljøet, samt annen beslektet norsk forskning. Denne oversikten finnes som eget vedlegg til denne kunnskapsoversikten.

Et fjerde miljø er Statens Institutt for forbruksforskning (SIFO) der Tove L. Mordal gjennom flere år har vært en sentral person i instituttets forskning om barnehager. Forskingen er gjennomført over flere år på 1990-tallet og er i det alt vesentlige utført gjennom oppdrag for BFD, blant annet har de stått for mye av forskningen i tilknytning til *Utviklingsprogrammet for barnehagesektoren*.

På området barnehagepolitikk finner vi i 1990-årene først og fremst forskning innenfor fagdisipliner som sosiologi, statsvitenskap og samfunnsøkonomi. Vi finner ikke noe utdanningspolitisk forskning, bortsett fra i overgangen fra 1980 til 90-tallet. Dette var departementsfinansiert forskning som var knyttet til spørsmålet om seks-åringen skulle forbli i barnehagen eller flyttes over til skolen. Peder Haug ved Møreforskning/Høgskolen i Volda ledet denne forskningen. Dette arbeidet er både teoretisk informert og problematiserer politiske spørsmål og det ble blant annet brukt i Haugs doktoravhandling (jfr. kapitlet om Skole for seksåringer og Skolefritidsordning). Med Reform 97 senkes skolealderen med ett år, og i en nyere internasjonal artikkel presenteres utdanningspolitiske spørsmål og den ideologiske basisen reformen hviler på (Haug 2000).

2.9 Kunnskapsbehov og forskningstema

Barneomsorgspolitik og barnehagepolitikk har sin plass i forskningen om de moderne velferdsstater og de endringsprosesser som disse preges av. Reproduksjonspolitikken er en viktig inngang til å forstå sentrale prosesser i dagens velferdsstater, ikke minst hvordan barneomsorgspolitik på kort og lang sikt kan bidra til å løse de vestlige samfunns underskudd på omsorgsarbeid. Dette peker mot et behov for komparativ forskning der fokus rettes mot forholdet mellom småbarnsfamilier, arbeidsmarked og de ulike sammensetninger av offentlige tiltak innenfor familiepolitikken.

I tida framover vil det kunne bli et stridsspørsmål hvordan de nødvendige ressurser til fortsatt barnehageekspansjon skal mobiliseres. I Norge synes dette først og fremst å ville manifestere seg som et problem mellom stat og kommune. Det vil bli et spenningsfelt mellom sentral statlig politikk og kommunalt selvstyre med ulike lokale prioriteringer og ulik kommunaløkonomi. Det er også viktig å følge arbeids- og ansvarsdelingen mellom offentlige myndigheter og private aktører, kommersielle og ikke-kommersielle. Det samspill mellom stat, kommuner og private aktører som situasjonen i de nærmeste årene krever, og det betydelige konfliktpotensiale mellom de samme aktører som situasjonen gir stort rom for, peker seg ut som et viktig tema for forskning. Også i slik forskning er det viktig å ha et komparativt perspektiv der forholdene i andre land og i Norge sees i relasjon til ansvarsfordeling, oppgavefordeling og ressursfordeling mellom sentrale og lokale politiske nivå, og mellom offentlige og private aktører.

Et særdeles viktig forskningsområde er å studere tilsiktede, og ikke minst utilsiktede, konsekvenser på barn og ansattes praksis i barnehagen som følger av sentrale politiske rammer og reformprogram. Barnas stemme har vært temmelig taus, og å studere konsekvenser for dem ut fra deres perspektiv vil være en utfordring. Som eksempler kan vi nevne noen problemfelt som er aktualisert med de senere endringer knyttet til "fleksibilitet" og "brukertilpasning": Hvordan håndterer de ansatte i barnehagene det motsetningsfylte forhold mellom å gi et pedagogisk tilbud av høy kvalitet for barna som samtidig er fleksibelt hva angår oppholdstid og åpningstid ut fra foreldrenes behov og ønsker? Vil den norske barnehagens karakter av at pedagogikk og omsorg går hånd og utøves av de samme personer bli brutt, og hvilke konsekvenser vil det i såfall ha for kvaliteten i tilbudet? Hva skjer med de sosiale relasjonene mellom barna når brukertilpasset fleksibilitet skjer på foreldrenes (og arbeidslivets) premisser? Også konsekvenser for foreldrene utover tilpasning til arbeidslivet vet vi lite om. Blant annet vet vi ikke hvordan den ordinære barnehagen som "vannpost", som et treffsted for etablering av nettverk med andre foreldre fungerer.

Foruten å belyse det motsetningsfylte forhold mellom kvalitet og fleksibilitet, trengs det kunnskap om hvordan kvalitetssatsingen er grepet an av fylkesmannsembedene, av kommunene både som barnehagemyndighet og barnehageeier, av andre eiere og av de enkelte barnehager. Det er også viktig å få kunnskap om personalets og brukernes vurdering av kvalitetsarbeidet og nytten av dette, og brukernes oppfatning av ulike sider ved barnehagens kvalitet. Det foreligger fortsatt ubesvarte spørsmål omkring det å definere hva som bør være viktige aspekter ved kvaliteten på barnehagetilbud, omkring styringsproblematikk i forhold til profesjonsmål på tjenestekvalitet og brukertilpasning. Koplingen mellom nivåer i forhold til ulike mål for barnehagens virksomhet, samt samarbeidsformer mellom barnehage og foreldre/barn, og om behovene for medvirkning fra barn og foreldre som brukere av barnehager. Også brukernes oppfatning av hvilke kvalitetsaspekter ved barnehagen som er viktigst, både internt i barnehagen og eksternt som for eksempel barnehagens lokalisering i forhold til hjem og arbeidsplass, bør belyses ved forskning.

Framtidig forskning bør også problematisere målet om full barnehagedekning. Det tallet man ikke bør glemme er at mellom 105- og 110 000 barn mellom ett og fem år per i dag ikke har barnehageplass. Selv med full behovsdekning ut fra 70 prosent dekning i aldersgruppen ett - fem år, vil det fortsatt være 90 000 barn som til enhver tid ikke har plass i barnehage. Sannsynligvis vil økt kvalitet og redusert pris føre til at flere ønsker plass, men man vet ikke hvor mange dette vil gjelde. Det er i den sammenheng viktig å kunne beskrive den eksisterende etterspørsel og betalingsvillighet, ikke minst blant de familier som ikke etterspør plass gitt dagens tilbud. Siden økt kvalitet og redusert pris betyr økte forskjeller i offentlige overføringer mellom familier som bruker og dem som ikke bruker tilbudet, er dette forskning av fordelingspolitisk interesse som også kan belyse normative spørsmål om hva som er best for små barn. Barnehager oppfattes ofte som viktige virkemidler for å motvirke sosial marginalisering og øke sosial integrering, ikke minst av innvandrerbefolkningen. Samtidig kan det å ikke ville søke plass eller vente til barnet blir noe eldre, være uttrykk for bevisste valg ut fra ulike oppfatninger om hva som er best for barn i førskolealder.

Ved siden av at forskning skal gi et kunnskapsgrunnlag for politikkutforming, er det også nødvendig at forskere etterprøver politikken. En av de aller største mangler når det gjelder forskning om barnehage- og barneomsorgspolitikken i den perioden vi har sett på, er savnet av kritiske øyne på den politikken og de normative føringene som ligger her. Imidlertid har forskningen om fordelingseffekter, som har påvist at barnehager brukes mest av ressurssterke foreldre, hatt et slikt kritisk perspektiv, selv om den i det store og hele har vært finansiert av BFD. Vi har funnet også et eksempel på en hovedoppgave som gjør en slik jobb gjennom kritisk analyse av sentrale barnehagepolitiske styringsdokumenter (Sandve 2001). Dette er imidlertid en så sentral forskningsoppgave at den må taes inn i en videre langsiktig forskningsinnsats.

3 Voksne og barn i barnehagen

I dette kapitlet skal vi bevege oss inn i barnehagen og det mangfold av virksomhet som foregår der. Kapitlet kunne hatt mange hovedoverskrifter; det handler om sosialisering, både med voksne og barn som hovedaktører, om pedagogikk, om barnehagens innhold, om barnehagen som en institusjon, som en hverdagslivsarena osv. Kapitlet henger også nøye sammen med neste kapittel hvor vi konsentrerer oss om barnehagen og integrering i forhold til funksjonshemmede barn og barn med innvandrerbakgrunn. Videre er det også en klar sammenheng med kapitlet om særskilte barnehager. Vi starter gjennomgangen med arbeider der de voksne er hovedaktører, for slik å få en “naturlig” overgang fra foregående kapitler. Barns perspektiv kommer sterkere fram mot slutten av kapitlet.

For ordens skyld gjør vi oppmerksom på at termen “voksen” brukes om barnehagepersonalet, enten det gjelder førskolelærer eller assistent. Begrepet voksen brukes både i mye litteratur om, og i dagligtale i barnehagen, og det har forlenget avløst den tidligere tante-betegnelsen.

3.1 Pedagogisk planlegging og praksis

3.1.1 Rammeplanen

I barnehageloven av 1975 ble det slått fast at barnehagen er en pedagogisk virksomhet. Til forskjell fra skolen var utformingen av barnehagens innhold lenge holdt utenfor et statlig engasjement. Barnehagetradisjonen var forholdsvis autonom og gjennom lang tid etablert og båret frem av kvinnene i feltet i et nordisk samarbeid (Korsvold 1997). Mens skolen i over hundre år har hatt sine skiftende læreplaner, ble imidlertid ikke arbeidet med en rammeplan for barnehagen startet før i begynnelsen av 1990-årene. Et utkast forelå i 1992 (NOU 1992:17), men planen ble ikke vedtatt før i 1996. Denne formaliseringsprosessen er altså noe forholdsvis nytt i barnehagens historie. Rammeplanen er et politisk-pedagogisk dokument fra statlig hold og kan således betraktes som en “kontrakt” mellom yrkesutøverne i feltet og det offentlige.

Blant de skrifter som er publisert om rammeplanen vil vi først ta opp et prosjektet initiert av BFD ved Høgskolen i Hamar, publisert i rapporten *Erfaring med innføring av rammeplan for barnehagen* (Retvedt, Aasen og Skoug 1999). Målet var å få undersøkt i hvilken grad rammeplanen var implementert, om den hadde ført til synlige endringer i barnehagens årsplaner og oppfatningen av sentrale intensjoner. Spørreundersøkelse, intervju og årsplananalyse var metoder som ble tatt i bruk. Resultatene viser at det har vært en relativt allsidig opplæringsvirksomhet i perioden 1996-1998. Men jo nærmere pedagogisk praksis, desto mindre fornøyd var informantene med opplæringen. Fylkesmenn og kommuner var mest positive, deretter styrere og til slutt personalet i barnehagene. Høgskolene har deltatt i opplæringen, men det er andre som vurderes å ha gitt mest nyttig opplæring. De kommunale eierne har gitt veiledning i større grad enn de private, og særlig vurderes private eiere uten kommunal driftsstøtte lavt. Arbeidet med innføring av planen synes å ha vært fremmet av indre miljøfaktorer i egen barnehage. Gode samarbeidsrelasjoner, stabilt personale og dyktige medarbeidere var de mest fremmende faktorene. Opplæringen synes ikke å ha vært så sentral, tidsmangel fremstår som mest hemmende for arbeidet med lokal tilpasning. Sosialt samspill,

lek og vurderingsarbeid har fått stor oppmerksomhet, men disse forholdene var ikke alltid synlig i årsplanene. Forskerne konkluderer med at sammenhengen mellom kunnskaper, ferdigheter og holdninger i fagområdene og den sosiale kompetansen (i form av basis-kompetanse) syntes å by på store utfordringer for det videre arbeidet. Under kapitlet om integrering skal vi omtale prosjektet *Minoritetsbarna og innføring av Rammeplan for barnehagen* (Skoug 2000), som var knyttet til *Rammeplanundersøkelsen* ved Høgskolen i Hedmark.

Et annet arbeid er Torill Strands (1996) bearbeiding av sin hovedoppgave i boken *Ethos og læreplanen: Hvordan forstå og bruke Rammeplan for barnehagen?* Rammeplanen representerer her en overgang fra familiær, privat og “usynlig” pedagogikk til offentlig og synlig virksomhet. Førskolelærere står ikke lenger til ansvar bare overfor barna, foreldrene, barnehagepersonalet og sin egen yrkesstolthet. De må forholde seg til rammeplanen, der forskolelærere er deltakere på en offentlig utdanningspolitisk arena. Strand tar utgangspunkt i dilemmaet mellom det private og det offentlige, der førskolelærernes *ethos* kan komme i konflikt med rammeplanens krav. Ethos står for den grunnholdning som bestemmer førskolelærernes faglige innstilling og deres pedagogiske virksomhet. Strand mener at dette dilemmaet kan føre til utvikling, overskridelse og forandring. Den teoretiske tilnærmingen er blant annet hentet fra Bourdieu, Noddings og Schwab. I korthet viser analysen at kravet blir både å sette ord på den pedagogiske praksisen og å argumentere og utvikle den i samarbeid med andre, i en diskusjon preget av faglighet, saklighet og kreativitet. I et pågående doktorgradsprosjekt ved pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, arbeider Strand (2001) med *Barnehagepedagogikkens epistemologi*. Målet er å utvikle forståelse for barnehagepedagogikk som fagdisiplin og hvordan barnehagepedagogikkens kunnskapsteori konstitueres og legitimeres i spenningsfeltene mellom forskning, profesjonsutdanning og profesjonsutøvelse. *Barnehagepedagogikkens epistemologi* gis et kunnskapssosiologisk innhold, som sosialt konstruerte representasjoner av antagelser og erfaringer i barnehagefeltet. En diskursanalyse som baserer seg både på tekster og på feltstudier vil bli gjort. Data fra tekstanalysen, der lærebøker i profesjonsutdanningen inngår, vil kunne beskrive tema som er sentrale i den aktuelle faglige debatten, de sentrale aktører og de interesser og posisjoneringer disse aktører uttrykker. Feltstudiene vil bruke fire av disse aktørene som informanter. Dette vil være aktører av den typen Bourdieu betegner som “profeter”, det vil si aktører som setter ord på de handlinger, holdninger og verdier barnehagefeltet selv produserer og anerkjenner. Fire opponenter som vender seg mot den kanoniserte barnehagepedagogikken, vil også bli intervjuet for å innhente data som kan belyse den grunnholdningen som er med på å bestemme deres faglige innstilling og pedagogiske virksomhet.

I sin doktorgradsavhandling *Den komplekse planlegginga. Førskolelærarar om pedagogisk planlegging og praksis* tar Marit Alvestad, Høgskolen i Stavanger, opp problemer knyttet til den planlagte pedagogikken i et komparativt perspektiv (Alvestad, 2001). Alvestad har gjennomført en komparativ studie av norske og svenske læreplandokumenter. Hun mener at i motsetning til den svenske *Läroplan för förskolan*, som viser at barnehagen der er lagt under utdanningssystemet og preges av målstyring, viser *Rammeplan for barnehagen* at den norske barnehagen fortsatt er en del av familierpolitikken, med en tradisjonell vid plan som er rammeorientert. Alvestad mener at den norske rammeplanen, med vektleggingen på nasjonale og lokale kulturtradisjoner, forankret i det kristne verdigrunnlaget, kan sies å ligge i en konservativ kulturell tradisjon ut fra en sosialdemokratisk velferdsstatstradisjon. Den svenske læreplanen derimot, med vekt på utvikling av ny kunnskap forankret i et demokratisk grunnlag, kan sies å ligge opp mot en liberal kulturell tradisjon innen den samme velferds-tradisjonen. Den norske rammeplanen er detaljert, noe som kan føre til at førskolelærerne blir

fraskrevet sine yrkeskunnskaper og en kreativ videre yrkesutforming. Alvestad mener en sterk sentralisert og detaljert rettleiding for det pedagogiske arbeidet kan innebære en deprofesjonalisering av førskolelæreryrket. Dette kan ikke bare føre til en undergraving av profesjonsutøvingen, men også gi skyldfølelse og dårlig samvittighet i forhold til hva førskolelæreren ideelt sett burde gjøre ut fra idealene i rammeplanen. Noen førskolelærere ser på rammeplanen som en “bibel” eller “fasit”.

En av de få prosjekter som har belyst de voksnes pedagogisk planlegging og praksis i barnehagen finner vi i rapporten “Natur og friluftsliv i barnehagen” (Haug 1993) fra Møreforskning/Volda Lærarhøgskole. Der rapporteres resultatene fra prosjektet “Friluftsliv i barnehage og grunnskule” som foruten de to institusjonene i Volda ble støttet økonomisk av NAVFs Program for idrettsforskning og Direktoratet for naturforvaltning. I vår sammenheng er dette et nokså “gammelt” prosjekt, det ble gjennomført før *Rammeplan for barnehagen* ble vedtatt, men problemstillingen om hvordan naturen blir brukt er rotfestet i en barnehagekontekst. Prosjektet tar både tak i det som i læreplanteori begrepsfestes som formuleringsarenaen og i praksisarenaen. For å presentere politiske og pedagogiske intensjoner tar Arnfinn Haug utgangspunkt i hvordan sentrale og lokale dokumenter (fra ulike formuleringsarenaer) knyttet til barnehage og friluftsliv framstiller bruk av natur og friluftsliv i barnehagen. Videre har personalet fra tre barnehager i bygdekommuner og en fra en bykommune vært informanter. Haug oppsummerer resultatene slik: “Naturen blir i barnehagelitteratur framstilt etter naturvitenskaplege prinsipp og metodar. Friluftsliv, bortsett frå leik, synes nesten ikkje å eksistere, og sjølve friluftsomgrepet er nesten ikkje brukt. Prosjektbarnehagane sine årsplanar, dagboknotatar [ført etter initiativ fra forskeren], observasjon og intervju med personale gir eit tvetydig bilete av korleis naturen blir brukt. På eine sida stadfestar årsplanar og dagbøker bilete formuleringsarenaen for øvrig gir. Det handlar om naturfag og naturstudier. På den andre sida gir intervju og observasjonar eit bilete der naturen i stor grad blir brukt til fri aktivitet, leik og rekreasjon” (Haug 1993:4).

3.1.2 Barnehagepersonalets arbeid med risikobarn og alle barn

I dette underkapitlet skal vi først og fremst ta opp forskning om de voksnes pedagogiske arbeid rettet mot utvikling og stimulering av barns sosiale kompetanse og språk. Her står også lekens læringspotensiale sentralt. Arbeidene som omtales her overlapper eller ligger nært spesialpedagogikkens tradisjonelle område, noe vi, som sagt innledningsvis, vil legge lite vekt på i kunnskapsstatusen (men se Vedeler 1999 for en oversikt).

Kari Lamer, Høgskolen i Oslo, sitt forskningsprosjekt *Sosial kompetanseutvikling i barnehagen* ble finansiert av Norges forskningsråd. Det formidles i flere bøker som presenterer en teoretisk basis (Lamer 1997a) og et praktisk pedagogisk opplegg for bruk i barnehagen (Lamer 1997b). Sistnevnte er en videreføring av en tidligere bok som omhandler verdiformidling i barnehagen (Lamer 1990). Det teoretiske og praktisk-pedagogiske programmet *Du og jeg og vi to* tar utgangspunkt i den solide plassen sosial kompetanse har i den offentlige barnehagepolitikken. Lamer slår fast at sosial kompetanse kanskje er det mest sentrale utviklings- og læringsområde for alle barn, samtidig som det er spesielt viktig med tanke på barn som opplever omsorgssvikt og at barnehagen også har en funksjon innen forebyggende barnevern (Lamer 1995). Lamers arbeid kan sies å befinne seg i skjæringspunktet mellom allmen pedagogikk/didaktikk og spesialpedagogikk. Hun knytter seg til det perspektivskiftet innen spesialpedagogikk som blant annet målbæres av Peder Haug (1995), hvor det ikke bare handler om å gi enkeltbarn spesielle tilbud, men hvor en erkjenner at integrering også handler om at fellesskapet må påvirkes (jfr. kapitlet om integrering hvor dette er et poeng knyttet til

minoritetsbarn). Dette innebærer altså en utvidelse av den tenkningen som vektlegger diagnostisering og individuell behandling.

I Lamers arbeid drøftes begrepet “sosial kompetanse” og det blir gitt et innhold som innbefatter følgende komponenter: Empati og rolletaking, prososial atferd, selvkontroll, selvhverdelse samt lek, glede og humor. Dette er rammen om metoder for hvordan de voksne i barnehagen kan fremme barns sosial kompetanse. Med barn tenker man kanskje særlig på barn i risikozonen, men også på “vanlige barn”, da det uansett er viktig å forebygge mentale, emosjonelle og atferdsmessige vansker. Lek prioriteres i rammeplanen, og i Lamer sitt program for å fremme sosial kompetanse er lek prioritert som innhold, mål og metode. G.H. Mead og et sosial-interaksjonistisk utviklingsbegrep er sentrale ingredienser i Lamers teoretiske basis. Hun trekker fram et helhetlig læringsbegrep som er en syntese av omsorg, utvikling og læring. Med utgangspunkt i en kritisk holdning til barnehagens pedagogiske tradisjon og drøfting av at barna der tilbys (utilstrekkelige) muligheter til tilegne seg sosial kompetanse, tilbys et rammeprogram hvor også kompetanseheving av personalet står sentralt. Prosessen med å utvikle og revurdere programmet er gjort i direkte kontakt med praksisfeltet. Lamers arbeider er pensumlitteratur på førskolelærerutdanningen og har hatt stor innflytelse i praksisfeltet.

Lek har alltid vært en hjørnestein i den norske barnehagens pedagogiske tradisjon. Så vel nasjonalt som internasjonalt er det faglig enighet om at barn som leker, og da særlig rollelek, praktiserer og tilegner seg så vel sosial som andre former for kompetanse og ferdigheter. Både Liv Vedeler (1989) ved institutt for spesialpedagogikk, Universitet i Oslo og Kari Lamer sine arbeider tar dette som utgangspunkt for en systematisk og bevisst utnyttning av lekens potensiale i barnehageansatte sitt arbeid med (risiko)barn. Vedeler har publisert flere internasjonale artikler. Hun skriver om at deltaking i rollelek kan fremme barns skriftspråk-utvikling og leseferdighet (Vedeler 1997, 2001), og om at en god lekekamerat i barnehagen kan bidra til en positiv utvikling for barn med sosio-emosjonelle og språkpragmatiske vansker, og at dette er vansker som gjerne henger sammen (Vedeler 1996).

Bente Hagtvets Forskningsrådsfinansierte prosjekt om skriftspråkstimulering gjennom lek i barnehagen har også klare bånd til spesialpedagogikken. Her finner vi blant annet hennes doktoravhandling om utvikling av leseferdighet i fire til åtteårsalderen (Hagtvet 1994). Hagtvet har inntil nylig arbeidet med prosjektet *Skriftspråklig utvikling i en risikogrupper*, der hun har studert språklige og sosio-emosjonelle læreforutsetninger og spesialpedagogiske opplegg. En hovedhensikt er å studere sammenhengen mellom talespråklig, kognitiv og emosjonell kompetanse i førskolealderen, og lese- og skriveutviklingen i skolen, samt å utvikle, gjennomføre og evaluere spesialpedagogiske opplegg for et utvalg av barn som på skolens mellomtrinn har så alvorlige lese- og skrivevansker at skolen ikke greier å hjelpe. Foreløpige resultater viser at omlag halvparten av barna strever med å lære og lese, men at de stort sett klarer seg gjennom den første lese- og skriveopplæringen der det dreier seg om å knekke den alfabetiske koden. De ser imidlertid ut til å få problemer med å automatisere ordavkodingen og å samordne teknikk og mening. Det er også sammenhenger mellom språklige ferdigheter i førskolealder og den skriftspråklige kompetansen i skolen. Dette bekrefter nyere forskning som understreker barnehagens forebyggende betydning for skriftspråklig utvikling i skolen (jfr. Hagtvet og Lyster, 1999, Lauvås 2000).

Vi vil også vise til at Anne Inger Helmen Borge, Psykologisk institutt, Universitet i Oslo, har en forholdsvis stor produksjon, også internasjonal, som presenteres i kunnskapsanalysen hun har utarbeidet (Borge 1998). Vi kan her kort nevne at Borge blant annet har gjort en

longitudinell og komparativ undersøkelse om barn med atferdsvansker relatert til barn som gikk i barnehage eller var hjemme. Et resultat var at barn med barnehageerfaring viste mindre atferdsproblemer enn de som ikke hadde slik erfaring (Borge og Melhuish 1995).

Foreløpig kan vi konkludere med at vi ikke har funnet nyere forskningsprosjekter (fra 1990-tallet) som konsentreres om det varierte pedagogiske opplegg som er en stor del av alle barn og voksnes barnehageliv. Med andre ord, ser det ut til at den spesialpedagogiske funksjonen dominerer, og at dagens pedagogisk praksis som tar utgangspunkt i barn flest ikke har vært gjenstand for forskning. I arbeider som omtales senere, får vi riktignok noen smakebiter der dette er et delaspekt av prosjektene (jfr. eksempelvis Nilsen 2000 og Ytterhus 2000).

3.1.3 Pedagogisk praksis og læring i hverdagslige situasjoner

Til forskjell fra lærernes undervisningspraksis i den klassiske skoletimen, er de voksnes virksomhet i barnehagen rotfestet i en helhetlig praksis gjennom hverdagslige situasjoner, som eksempelvis måltider, stell, turer, det sosiale samspillet, valg av leker og materiell, aktiviteter, organisering av tid og rom osv. Fortsatt skal vi ha de voksnes praksis som utgangspunkt, men videre kommer vi blant annet inn på hverdagslige og erfaringsbaserte læringssituasjoner og mer utilsiktede konsekvenser av voksnes praksis.

Vibeke Grøver Aukrust, Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitetet i Oslo, har siden 1980-tallet arbeidet med flere Forskningsrådsfinansierte prosjekter om små barns læring av språk og kommunikasjon i barnehagen. I prosjektet *Den rituelle hverdag* studerte hun dagliglivsvaner innenfor lek og omsorg i barnehagen for å følge språklig kommunikasjon hos de aller minste barna. Hun presenterte i 1992 sin doktoravhandling *Fortellinger fra stellerommet* (Aukrust 1992, 1996). Aukrust har videreført sitt arbeid i det komparative prosjektet *Tidlig språkutvikling i et kulturperspektiv* (Aukrust og Snow 1997). Her gjøres en sammenlikning mellom norske og nordamerikanske omsorgsgiveres (foreldre og avdelingsledere i barnehagen) samhandling med barn i alderen 2,9 til 3,9 år. Prosjektets mål var å studere tilegnelsen av tidlig språk innenfor rammen av tilegnelse av kultur. Materialet omfatter livsformsintervju med barns omsorgsgivere, samt lydopptak av barns samtaler i daglige rutinesituasjoner i hjem og barnehage, som for eksempel under måltidet. Prosjektets hensikt er også å utvikle kategorier knyttet til omsorgsgivers utviklingsteori og de kulturspesifikke aspektene i denne.

Berit Bae (1992, 1995, 1996, 2001) ved Høgskolen i Oslo har over år arbeidet med det Forskningsrådsfinansierte prosjektet *Anerkjennelse i voksen-barn relasjonen i barnehagen*. Hensikten er å forstå hvordan anerkjennelse formidles i relasjonen mellom førskolelærer og barn, og hvordan dette skaper forutsetninger for lærings- og utviklingsprosesser. Deltagende observasjon, med og uten videokamera, er brukt som metode for å avdekke hva som skjer i kommunikasjons- og relasjonsprosesser. Som delaspekter har Bae belyst barns tidsperspektiv, gledesopplevelser, opplevelser i samtale og i lek. Hun har også studert makt- og kontrollmuligheter som ligger i de voksnes måte å kommunisere på, og vist hvordan visse kommunikasjonsmåter kan fungere som "hersketeknikker". Bae sier at analyser av relasjonsmønstre er viktige for å få kunnskap om hvordan personalet kan være med å bygge opp barns selvtillit og selvfølelse. Videre har hun analysert hvordan den skjulte medlæringen kan avdekke kulturelle og individuelle dypstrukturer angående læring. Inn i disse går holdninger de voksne tar avstand fra på planleggings- og målsettingsplanet, men som videreføres i praksis. Bae advarer om at hvis dette skjer, fratras samfunnet og familien et læringspotensial, personalet forblir låst i gamle roller og kulturelle stereotypier om læring,

samt at barn ikke får den konstruktive læringsstøtten i barnehagen som de har krav på. Bae har arbeidet med personalgrupper i ulike kommuner, med temaet bevisstgjøring av kvalitet i relasjonsarbeid, organisert som prosessorganisert etterutdanning over år. Fokus har vært både på relasjonen til barna, til foreldre og personalet i mellom. På samme måte som Lamers arbeid har Berit Baes arbeid hatt innflytelse i praksisfeltet.

Ragnhild Andresens (1995) doktoravhandling er en studie av barnehagepersonalets deltagelse i barns sosialisering og har til hensikt å øke forståelsen for hvordan voksne formidler kulturelt betingede og ulike forventninger til jenter og gutter. Med andre ord belyses til dels skjulte og ikke-intenderte aspekter av kjønnet sosialisering. Et kritisk perspektiv bygges opp av flere begreper fortrinnsvis fra kjønnteorier og et kulturanalytisk perspektiv som blant annet bygger på Regi Enerstvedts virksomhetsteori. Studien er gjennomført i ti barnehageavdelinger i Nord-Norge og på Østlandet, lokalisert i by og bynære strøk. Andresen har gjort observasjoner av barnehagepersonalets interaksjon med jenter og gutter (ett til syv år) i situasjoner som "fri lek" innendørs, måltider og samlingsstund. Både ut fra kvalitative analyser og en kvantifisering fant Andresen at det skjer en forskjellsbehandling. De voksne hadde mest kontakt, og mer positiv kontakt med guttene enn med jentene. Guttene favoriseres på flere måter, bl.a. ved at de blir gjenstand for mer anerkjennende og oppmuntrende oppmerksomhet og guttenes lek ble opplevd som mer interessant. Denne studien viser totalt sett at interaksjon mellom barnehagepersonalet og jenter og gutter har samme tendenser som er kjent fra tidligere klasseromsforskning i skolens "skjulte læreplan": Delvis usynlige segregeringsmekanismer påvises og jenter blir usynliggjort, eksempelvis vinner guttene i (klasseroms-/barnehage-)offentligheten med lengre taletid. Andresen diskuterer hvorfor det skjer en forskjellsbehandling - til tross for at kjønnsdiskriminering anses som illegitimt og at likestilling står sterkt i uttalte retningslinjer for pedagogisk virksomhet her til lands. Hun peker blant annet på at forskjellene ikke kan forklares med jenter og gutters forskjellige væremåte, men at det har sammenheng med hvilke muligheter de voksne gir, når det for eksempel gjelder oppmuntring og sanksjoner og en rekke upåaktede måter kontaktpillet mellom voksne og barn foregår.

Høsten 2002 starter Jeanette Rhedding-Jones, Høgskolen i Oslo, prosjektet *Gender, Complexity and Diversity in Pedagogical Institutions for Children Aged 0-10: Theoretical and Empirical Investigations*. Det er finansiert av Norges forskningsråd og målet er å utvikle feministisk, kritisk og flerkulturell teori som bygger på nye empiriske data fra barnehagen, i småskolen og i førskolelærerutdanningen. Det handler om barn i alderen 0-10 år og de diskurser som konstruerer barndommen og institusjonelt organisert undervisning. Noen tema som vil bli belyst er: Sosial klasse, alder, seksuelle preferanser, religion, relativ fattigdom, etnisitet, språk og kjønn. Teorikonstruksjonen fokuserer kjønnsidentitet, sosio-kulturelle konstruksjoner, forandring og forskjeller. Etnografiske data anvendes til teoriutvikling, gjennom kritiske analyser og dekonstruksjoner. I en artikkel diskuterer Rhedding-Jones (2001) noen aspekter som taes opp i prosjektet.

3.2 Barns lek og aktiviteter i barnehagen

Barns lek og aktiviteter har vært gjenstand for stor faglig interesse i Norge, og fra 1980-tallet over 1990 tallet er det produsert en rekke lærebøker og generell faglitteratur om emnet (f.eks. Nilsen 1985, 1990, Kibsgaard og Wostryck 1999). En del arbeider henter sine data fra barnehagen – der finner man mange førskolebarn samlet. For vår avgrensning er det et problem at deler av forskningen på dette området har svak eller ingen kontekstualisering av at barnas lek

og andre aktiviteter foregår i barnehagen. Dette kan være forskning som inngår i det generelle kunnskapsgrunnlaget om førskolebarn, men hvor barnehagen som sådan blir utydelig (jfr. innledningen foran). Vi skal derfor kun gi noen få eksempler på forskning som har fokusert på barns lek og aktivitet i barnehagen.

Frode Søbstad (1990) DMMH skrev sin doktoravhandling om førskolebarn og humor med et materiale fra barnehager, og oppmerksomhet mot humor (sammen med lek) har hatt innflytelse i praksisfeltet. Arne Trageton, Stord lærerhøgskole, har over flere år arbeidet med forskning på konstruksjonslek (byggelek, formingslek, lek med verdiløst materiale eller sand og vann). Han bygger på et stort observasjonsmateriale fra barnehager og i en bok beregnet på førskolelærerutdanningen presenteres dette (Trageton 1999).

Faith Guss, Høgskolen i Oslo, har studert barns felles dramatiske/symbolske lek (rollelek) i barnehagen, og presenterte dette i en doktoravhandling ved institutt for kunst og medievitenskap, NTNU (Guss 2000, jfr. også Guss 2001). Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd. Bakgrunnen for studien var å framskaffe kunnskap som kunne brukes inn i produksjon av teater for barn som bygger på barnekulturelle og estetiske premisser. Hensikten var å synliggjøre det estetiske innholdet i barns symbolske lek i et kulturelt perspektiv, hvordan barn sammen skaper og opplever dramatisk form. Det empiriske materialet er framskaffet gjennom deltagende observasjoner og video-opptak av slik lek i en barnehagegruppe (1-7 år). Det tverrfaglige teorigrunnlaget hentes fra sosialantropologi, performancestudier og teatervitenskap. Problemstillinger i forhold til barn og voksnes arbeid med dramatisk form belyses.

I sin doktoravhandling i pedagogikk ved Universitetet i Oslo har Turid Skarre Aasebø (2001), Høgskolen i Agder, studert hvordan fiksjonsskikkelser og fiksjonsfortellinger anvendes i barns sosiale interaksjonen i barnehagen. Fokuset er hvordan den barnekulturelle symbolverden brukes i jenter og gutters lek og øvrige interaksjon. Denne symbolverden erfarer barn gjennom medier i vid forstand slik som: Tegneserier, film, fjernsyn, eventyr, barnelitteratur osv. Det er gjort 4-6 ukers feltarbeid med deltagende observasjon av 40 barn i tre barnehager som er lokalisert i: Oslo vest, drabantby og bygd. I tillegg har hun gjennomført semi-strukturerte intervju med barnas foreldre (mor eller far) for å få kjennskap til barnas situasjon utenfor barnehagen: Hvilke fjernsynsprogram, filmer, bøker, eventyr, sanger og leker som barna likte særlig godt, og hvilke vaner barnet og foreldre hadde i forhold til dette. Aasebø har også hatt møter med personalet underveis, men det er valgt å tydeliggjøre hjemkonteksten. Det framkommer forskjeller i mediebruk mellom by og bygd: Forholdsvis høyere konsum i by. Studien tar barns perspektiv og synliggjør jenter og gutters konstruksjon av mening, og at det er en lang og kompleks vei fra mediens innhold til virkningen på barnas aktivitet. I analysen kombineres et sosialt, kulturelt og estetisk perspektiv som Aasebø bygger opp via et tverrfaglig teoritilfang fra medieteorier, eventyrteori, leketeori og forskning fra lek og kjønnet barnekultur. Studien synliggjør også kjønnsforskjeller: Jentekulturen ser ut til å hente mer inspirasjon til lek fra virkelighetens verden og virkelighetsnære fiksjonsfortellinger om relasjoner mellom mennesker, mens den urbane guttekulturen henter mer fra moderne mediers fiksjonsfortellinger om maskuline superhelter der makt, styrke og strid står sentralt. Men dette er ikke enerådende, for selv om superhelter gir status utgjør de en begrenset del av guttenes sosiale liv i barnehagen. At det er forskjeller på den urbane og rurale guttekulturen knytter Aasebø til to trekk: Mindre tilgjengelighet av moderne medier på undersøkelsestidspunktet og bygdemiljøets rike erfaringsmuligheter til maskuline verdier og handlinger fra områder som primærnærings, anleggsarbeid og transportvirksomhet.

Vi kan i denne forbindelse nevne at i Nilsen (2000) er deler av analysen i den etnografiske studien viet “interessebølger” blant jenter og gutter i barnehagen som var knyttet til kommersielle produkter og fiksjonsfigurer, og tradisjonelle eventyrfigurer. På den ene siden synliggjøres hvordan dette inngikk i jentene og guttenes skaping av kjønn og fellesskap, på den andre siden hvordan de voksne i barnehagen både avviste og ønsket velkommen ulike barneinitierte aktiviteter, og at dette hadde sammenheng med kjønn.

3.3 En lærings- og hverdagslivsarena - fra barns perspektiv

Randi Dyblie Nilsen (2000), Norsk senter for barneforskning, NTNU sin doktoravhandling *Livet i barnehagen. En etnografisk studie av sosialiseringprosessen* ble hovedsakelig finansiert av Norges forskningsråd. Deltagende observasjon med og uten video-kamera i to barnehager samt intervjuer av personalet var feltarbeidets metoder. Voksnes praksis belyses i analysen, men barnehagebarn betraktes som subjekter og hovedaktører når følgende teoretiske problemstilling utforskes: Hvordan kan vi forstå og beskrive sosialiseringprosessen med utgangspunkt i dimensjonen tilpasning - motstand? Et tverrfaglig teorigrunnlag bygger opp et flerdimensjonalt forskningsperspektiv som inkluderer et aktør-, kultur- og makt-/konflikt-perspektiv. Analytisk trekkes konfliktlinjen mellom barn og voksne i barnehagen for slik å tydeliggjøre barns motstandsstrategier som en del av deres aktive deltagelse i sosialiseringprosessen på en institusjonell arena. På den ene siden synliggjør analysen det som foregår i barn-barn interaksjonen, ut fra deres perspektiv. På den andre siden presenteres trekk ved barnehagen som institusjon slik den forvaltes av de voksne som stiller barna overfor krav og forventninger som blant annet inngår i en uformell og stille sosialiseringprosess. Dette som et grunnlag for hovedfokus som rettes mot “møte” mellom barn-barn og barnehagen. Via en rekke konkrete situasjoner fra barnehagens hverdagsliv presenteres flere substansielle tema som også trekker linjer utover barnehagen for slik å belyse kulturelle produksjons – reproduksjonsprosesser. Eksempelvis belyses følgende tema: Jenter og gutters møte med en pedagogisk praksis preget av kvinnelig kulturell dominans; møte mellom barnas frambringning av “liv og røre” og de voksnes organisering av “fred og ro”; barn og voksnes skaping av territoriell kontroll; barns praksis knyttet til gjenstander og barnehagens materielle kontroll; den dynamiske karakteren i barn-barn interaksjonen og møte med de voksnes organisering av barnas sosiale liv. I et pågående prosjekt arbeider Nilsen videre med begrepsutvikling og analyser av barn-barn interaksjonen i barnehagen, nå med et sterkere fokus på kjønn og identitet i jevnaldringssosialisering. Prosjektet finansieres av Norges forskningsråd (Velferdsprogrammet).

I sin avhandling belyser også Borgunn Ytterhus (2000) dynamikken i det sosiale samspillet mellom barn i barnehagen ut fra deres perspektiv. Hun synliggjør blant annet hvordan barna gjennomgår prosesser hvor de kvalifiserer seg til roller og posisjoner i jevnaldrings-fellesskapet, og at barnets plass endres og varierer fra situasjon til situasjon. Ytterhus har det allmene, det som er gjengs i barnegruppa, som utgangspunkt når hun beskriver samhandlingsbrudd og hvordan samspillet gjensidighet ikke fungerte, med fokus på samspillet mellom barn flest og “annerledes” barn (funksjonshemmede og barn med en annen hudfarge enn majoriteten). Se også kapitlet om integrering for en bredere presentasjon av Ytterhus sitt arbeid.

I artikkelsamlingen *Mobbing i barnehagen* (Pettersen 1997) trekker man på kunnskap fra skolesammenheng (jfr. Dan Olweus sin forskning) for så å diskutere og klargjøre

mobbebegrepet med tanke på barnehagen som kontekst. I en artikkel av Françoise D. Alsaker (1997) rapporteres en undersøkelse fra Norge og en fra Sveits (jfr. Alsaker 1993). Vi legger her vekt på den norske. Utvalget bestod av 65 jenter og 55 gutter i alderen fem - syv år fra 14 barnehageavdelinger i Bergen. Man anvendte barneintervju som ble støttet opp med fotografier av alle barna i den enkeltes barnehagegruppe, for slik å få kunnskap om både positive og negative handlinger, "hvem som gjorde hva mot hvem". Barnets selvbylde og trivsel i barnegruppen var også i fokus. Foreldre opplyste om familie og trivsel og personalet (en førskolelærer og en assistent) i de aktuelle barnegruppene svarte på et spørreskjema om hvert enkelt barns atferd. Undersøkelsen avdekket metodiske problemer med hensyn til barneintervjuene og Alsaker opplyser at kvantifiseringen er usikker. Bare svarene på spørsmål om fysisk aggresjon ble tatt inn i en analyse, mens spørsmålene til barna om verbal og indirekte aggresjon ikke fungerte. Alsaker sier at undersøkelsen støtter deres antagelse om at det finnes barn som er mobbeofre i barnehagen.

Vi vil gjøre oppmerksom på at det i kapitlet om Barnehagepolitikk, om kvalitet og brukertilpasning, finnes en kort omtale av en trivselsundersøkelse med barn som informanter. Dette var en del av *Utviklingsprogrammet for barnehager* (jfr. Næs og Mordal 1997).

Nina Winger og Brit Eide, Høgskolen i Oslo arbeider med prosjektet *Institusjonalisert oppvekst: mestring eller tilkortkomning* som bygger videre på en studie av barnehage og skole (Eide og Winger 1996). De fokuserer på barns identitetskonstruksjon i pedagogiske institusjoner. Fokus er rettet mot barnas forestillinger om sine hverdagserfaringer og livssituasjoner. Alle femåringene i tre barnehager er intervjuet og deres situasjon som de "nye" eldste i barnehagen er særlig vektlagt. I barnehagen møter en i dag sentrale pedagogiske problem som de profesjonelle står overfor i møte med (forestillingene om) de deltagende, "kompetente barna". Resultatene drøftes i lys av teoretiske perspektiver på institusjonalisering, individuering, identitetskonstruksjon, tilhørighet, danning og omsorg. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd. Eide og Winger har også skrevet en bok om teoretiske og etiske spørsmål knyttet til intervju med barn som metode (Eide og Winger 2002). De mener at det sterke fokus på barn som deltakere og aktører gjør det viktig å kritisk drøfte metodiske utfordringer ut fra barns ståsted.

Gunvor Løkken, Dronning Mauds Minnes Høgskole, har studert de minste i barnehagen. Deltagende observasjon med videooptak på småbarnsavdeling over ett år av interaksjon mellom barn i 1-2 års alderen ligger til grunn for en avhandling (2000) i pedagogikk og andre publikasjoner (1996). Hun begrepsfester barn i denne alderen som "smårollinger" (en oversettelse av det engelske begrepet "toddler") og anvender blant annet Merleau-Ponty sin teori om kroppens fenomenologi. Løkken tar utgangspunkt i at smårollinger er sosiale vesener som vier hverandre mye oppmerksomhet. At de har stor glede av hverandre kommer blant annet fram gjennom fenomenet "flirekonsenter" ("group glee") hvor barna bruker stemme og kropp for sammen å uttrykker spontan glede. I avhandlingen (Løkken 2000) gjør hun en dybdestudie av hvordan barna hilser i de daglige møtene ved ankomst til barnehagen. Barna kan for eksempel hilse hverandre og uttrykke gjensynsglede ved kjærtegn, berøring, si "hei", ha blikkontakt, imitere hverandre og hoppe og løpe - gjerne i flokk. Løkken understreker smårollingenes sosiale kompetanse i interaksjon med jevnaldringer og at smårollingene også er aktive og til dels styrende deltakere i kommunikasjon med de voksne i barnehagen. Hun mener at det er vesentlig å fokusere på barnas måter å kommunisere gjennom kropp og gester når en studerer så små barn. Løkken sier at i (den internasjonale) forskningslitteraturen er det fokusert mer på konfliktfylt samvær (dytting, klyping, biting, hyling og konflikter rundt lekesaker) enn på det mer fredelige sosiale livet mellom

smårollingene som hun særlig har valgt å synliggjøre. Hun peker på at den tidligere utviklingspsykologiske dominansen (jfr. Piagets påstand om egosentriske førskolebarn barn) har hindret oss i å se den sosiale kompetansen småroller kan utvise. Videre hevder hun at barnehageansattes positive forhold til fantasilek (rollelek) og deres mer problematiske forhold til kroppslig tumlelek/kaoslek, som er mer karakteristisk for denne aldersgruppa, også kan ha betydning for at smårollingen er lite beskrevet i norsk barnehagesammenheng. Løkken (1996) argumenter for betydningen av barnehagen som en sosial møteplass mellom barn i ett- til toårsalderen. Dette gir barn glede og erfaringer som legger grunnlag for tillit og sosialt samspill nå og senere i livet. Slike erfaringer kan barn som ikke starter i barnehagen før eksempelvis i treårsalderen bli frarøvet. For det første går denne argumentasjonen inn i diskusjonen om flere barnehageplasser for de minste, og for det andre mener hun at småbarnsgrupper (ett - tre år) gir bedre og flere muligheter for jevnaldningskontakt enn søskengrupper med en aldersspredning på ett til seks år. Vi kan også legge til at det er “kontantstøttebarna” vi her snakker om, slik at debatten omkring denne ordningen også er et høyst relevant moment.

Til slutt i dette kapitlet kan vi nevne det pågående stipendiatprosjektet: *Hva lærer barn når de lærer?* som finansieres av Norges forskningsråd. Liv Gjems, Høgskolen i Vestfold studerer barns vurdering og opplevelse med den rolle de tildeles i pedagogiske prosesser i barnehagen. Gjems er interessert i barnehagebarns medlæringsprosesser, basert på sosiokulturell teori om læring som kulturelt fenomen og om barns konstruksjon av mening i et inter-personlig fellesskap. Det gjennomføres intervju med 40 barn fra barnehager i byer og tettbygde strøk. To av barnehagene vil bli valgt ut for observasjon.

3.4 Konklusjon og forskningsutfordringer

Vi kan kort konkludere med at miljøene på dette området kan sies å være nokså spredt. Det er først og fremst enkeltforskere som står for noe av den kontinuiteten som tross alt kan spores. En brorpart av forskningsinnsatsen er i form av doktoravhandlinger finansiert av Norges forskningsråd, og universitetsmiljøene i Oslo og Trondheim er forholdsvis godt representert. Vi finner her flere representanter fra høgskolene, der ansatte er underveis, eller har avlagt doktorgrad.

Det er fristende å ty til uttrykket “black box” når det gjelder omfanget av forskningen som har sitt tyngdepunkt i barnehagen. Tatt i betraktning av at barn og voksne er de primære, daglige “innvånerne” i barnehagen finnes det totalt sett svært lite ny kunnskap om hva som foregår der. Når det gjelder de voksnes arbeid i barnehagen ser det ut til at den spesialpedagogiske funksjonen dominerer kunnskapsutviklingen. Vi ikke har funnet noen nyere forskningsprosjekter (fra 1990-tallet) som konsentreres om de varierte pedagogiske opplegg som barna og de voksne er engasjert i. Barnehagen som en pedagogisk institusjon, med planlagt praksis og spesifikke tradisjoner, er særdeles lite synlig fra forskningens horisont. Dette er et stort kunnskapshull, og må settes på dagsorden for en langsiktig satsing. (Vi skal videre se at situasjonen ikke blir bedre når integrering og særskilte barnehager omtales i de to etterfølgende kapitlene). Her vil det være viktig at aktørene i barnehagens hverdag får komme til orde på sine premisser, pedagogisk praksis er et møte mellom barn og personalet. For ordens skyld tenker vi altså ikke her på evalueringsforskning.

Paradoksalt nok, ser ut til at det mer “skjulte” i den “usynlige” pedagogikken er mer variert beskrevet enn det mer “synlige” i barnehagens virksomhet. Men heller ikke her er det noe volum å snakke om, og en fortsatt forskning på den mer skjulte delen av sosialisering-

prosessen er nødvendig. Vi kan lære mye om generelle trekk ved samfunn og kultur ved å studere konkrete og “små” prosesser i hverdagslivet. Å knytte sammen såkalt mikro- og makroprosesser er en utfordring.

Den erfaringsbaserte læringen som skjer i den daglige interaksjonen mellom barn og voksne i barnehagen er mangfoldig. Hittil har vi spredt kunnskap der makt, kjønn, språk, kommunikasjon og sosiale relasjoner har stått i fokus. Sosiale relasjoner er kanskje det som tross alt har fått mest oppmerksomhet, særlig når vi trekker inn overlappende spesialpedagogisk forskning. Verdispørsmål og kulturformidling er ikke tematisert i egne studier. Dette kommer vi tilbake til under kapitlet om integrering.

Medier og kommersielle, globaliserte produkter er sentrale sider ved den moderne barndommen. Vi har lite kunnskap som konsentreres om hvordan dette griper inn i barnehagen, hvor dette også er noe de voksne må forholde seg til i barnehagen som et kulturelt og materielt rom. Videre har vi lite kontekstualisert kunnskap som analyserer lek og andre aktiviteter barn selv initierer, i relasjon til at barn praktiserer dette på en institusjonell arena som både skaper muligheter og hindringer i barns livsutfoldelse.

Noen få studier knytter opp til barn som forskningssubjekter og forsøker å fange deres perspektiv på barnehagelivet. Blant annet i relasjon til diskusjoner om barn som “deltagere”, “medborgere” eller “brukere” er dette et perspektiv med økende aktualitet, som kan anvendes på en rekke områder. Barns perspektiv bør være en viktig del av en langsiktig forskningsinnsats, ikke minst fordi barnehagen er en sentral barndomsarena hvor svært mange barn i dag tilbringer store deler av sin hverdag. Hvordan praktiserer barn sin barndom i barnehagen? Hvordan bruker de barnehagen? Hva slags sted er barnehagen, sett fra deres perspektiv?

Analyser av voksne og barns organisering og praksis knyttet til tid, rom og materiell har i liten grad grepet forskernes interesse. Det er også forhold som er vesentlig å få kunnskap om. Kjønnsperspektivet er også til stede, men vi vet fortsatt lite om hvordan møte mellom barnehagen og jente- og guttekulturen foregår i det daglige. Barn under tre år har vært lite tilstede i forskningsinnsatsen, og det å fokusere på denne aldersgruppen i barnehagen vil være særdeles interessant.

Vi kan se en sped sammenheng mellom noen få studier som fokuserer på barns sosiale liv i barnehagen. Men ved siden av at sosial kompetanse kan knyttes til flere forhold enn det som forskningen så langt har tatt utgangspunkt i, vet vi ikke særlig mye om hva barn gjør når de er sammen i barnehagen. Hva skjer i jevnaldringsgruppa? Den rapporterte artikkelen om mobbing synliggjør behovet for både metode- og begrepsutvikling. Barn kan være sårbare i forhold til forskningsetiske spørsmål. Dette tydeliggjøres i forhold til tematikk der barns negative erfaringer er utgangspunktet for forskning.

Generelt sett er det behov for forskningsmetodisk og forskningsetisk kunnskapsutvikling for å utforske hva som skjer i barnehagen, og dette er særlig en utfordring når barn er informanter. Det er ikke lenge siden barn i førskolealder ble ansett som upålitelige når det gjaldt viten om egne erfaringer.

Til slutt vil vi peke på noen aktuelle forskningstema knyttet til rammeplanen. Læreplaner (jfr. rammeplanen), reformer og profesjonalisering preges av en kompleksitet, og analyser av slike sentrale pedagogisk-politiske forhold fordrer ulike perspektiv, eksempelvis kan makt-, likestillings-, klasse-, kjønn- og etnisk perspektiv være interessante innfallsvinkler. Andre

viktige aspekter er barneperspektivet. Betyr rammeplanen en økt demokratisering på barnas vilkår?

I overgangen mellom området barnehagepolitikk og de voksnes planlegging og praksis vil vi peke på at et komparativt perspektiv ville det vært interessant. Man kunne for eksempel sammenholde rammeplanen med tilsvarende sentrale dokumenter i andre land også utenfor Norden, for slik å få innblikk i ulike ideer og ideologiske forhold om barn og barnehage. Hvordan avspeiles globaliseringen i læreplanene, blir de mer like? Vi kan se at barnehagen i ulike land orienterer seg forskjellig i relasjon til skole og familie. I Nord-Europa er det en sterk orienteringen mot familien. I Sør-Europa kan vi se en skoleorientering. Paradoksalt nok er andelen småbarnsmødre i arbeid høy i nord og lav i sør.

4 Barnehagen og integrering

I dette kapitlet skal vi konsentrere oss om barnehagen og integrering som behandles i forhold til funksjonshemmede barn og barn med innvandrerbakgrunn.

4.1 Funksjonshemmede barn: Barnehageplass og foreldreerfaringer

Fra barnehageloven trådte i kraft i 1975 har funksjonshemmede barn, som eneste gruppe, hatt *lovfestet fortrinnsrett til barnehageplass*. I følge daværende lovs paragraf 10 hadde kommunen ansvar for at barn med funksjonshemninger fikk plass i vanlig barnehage så langt det var mulig. Barnet skulle ha prioritet ved opptak såfremt det kunne ha nytte av oppholdet. I loven av 1995 er teksten skjerpet, men fortrinnet går inn i lokale vurderinger om eksempelvis barnegruppens sammensetting

Fram til 1987 hadde opptak av funksjonshemmede barn økt i takt med den generelle økning av barnehagedekningen. I perioden 1987-1991 stabiliserte opptaket av funksjonshemmede barn seg, mens barnehagedekningen fortsatt økte. BFD fryktet at dette kunne skyldes at fortrinnsretten, ut fra daværende paragraf 10, ikke ble etterlevd lokalt. Det var særlig en sterkt nedgang på nesten 600 barn med funksjonshemming i 1989 sammenliknet med året før som skapte bekymring. Marit Lorentzen (1994) fant intet belegg for en slik "sabotasjehypotese", og sannsynliggjør at den registrerte nedgangen i 1989 skyldes endring i begrepsbruk og veiledning i årsmeldingsskjemaene som ble utfylt av den enkelte barnehage. Året etter, da man hadde gått tilbake til samme begrepsbruk som tidligere, steg antall barn med funksjonshemming (tatt opp etter paragraf 10) tilbake til godt og vel nivået før 1989. Lorentzen konkluderte med at funksjonshemmede barn kom inn, og at både en hypotese om naturlig svingning fra år til annet, en hypotese om metning av antall funksjonshemmede og en hypotese om økende inntak av funksjonshemmede barn ved det vanlige inntak, altså uten bruk av paragraf 10, alle fant en viss støtte. Antall barn opptatt etter nåværende paragraf 9 i barnehageloven var i 1999 relativt sett helt ubetydelig lavere enn 10 år tidligere (fra ca 11 til ca 10 per 1000 barn under skolealder).

Ved NTNU, institutt for helsevitenskap, er Jan Tøssebro prosjektleder for en betydelig forskningsaktivitet omkring funksjonshemming som finansieres av Norges forskningsråd. I prosjektet *Å vokse opp med funksjonshemming* skal barna følges gjennom oppveksten. Vi skal presentere et par større arbeider som helt eller delvis omhandler barnehagen. I Borgunn Ytterhus (2000) sin doktoravhandling er barnehagebarn med og uten funksjonshemninger hovedinformanter, mens foreldre til førskolebarn med ulike funksjonshemninger er informanter i Jan Tøssebro og Hege Lundeby sin todelte undersøkelse. I den kvantitative delen har foreldre til funksjonshemmede barn i førskolealder svart på et spørreskjema (N=601). Dette datamaterialet er komplettert med kvalitative intervjuer i 31 familier. Utvalget domineres av gifte/samboende foreldre til barn med fysiske funksjonshemming og utviklingshemning. Barna er født i tidsrommet 1993 - 1995 og vokser dermed opp etter de store normaliseringsreformene. Tøssebro og Lundeby (2002) er interessert i å se hvordan "politikken treffer bakken" og de gir innledningsvis i boka en politisk-historisk skisse som angår disse barna, slik dette er formulert i offentlige dokument fra sentrale myndigheter. Vi kan her merke oss at

etter at normaliseringsprinsippet ble lansert i St.meld. 88 (1966-67) ønsker man at funksjonshemmede barn skal være i vanlige barnehager. (Spesialbarnehager er fortsatt aktuelt for døve barn som ikke er med i datagrunnlaget). Forskerne gjennomgår sentrale begrunnelser for at barnehagen er en politisk ønsket bærebjelke i disse barna sin hverdag. Undersøkelsen konkluderer med at funksjonshemmede barn i alderen tre-fem år får barnehageplass (to prosent i familiebarnehage og 93 prosent i barnehage) og det er en selvsagt sak at barna bor hjemme hos sin familie. Denne gruppen går oftere i barnehage enn andre barn.

Det kvalitative materialet hos Tøssebro og Lundeby (2002) belyser ulike foreldreerfaringer i prosessen med å få barnehageplass, og for halvparten av de 31 familiene var dette uproblematisk. Den andre halvparten hadde kritiske kommentarer av to typer: Noen opplevde at det nærmest var en tvang å motta plass, mens andre hadde erfart å måtte sloss og å stå i kø. For foreldrene kunne det være et spørsmål om barna skulle gå i barnehage, men når den avgjørelsen var tatt, ser det ut til at disse foreldrene er i takt med den offentlige politikken normaliseringsprinsipp, at funksjonshemmede barn bør gå i vanlige barnehager. (Selv om valget ikke egentlig var tilstede i og med at man ikke har satset på utbygging av spesialbarnehager). Foreldrene uttalte seg positivt om vanlig barnehage. Eksempelvis mener de fleste at barnet trives og at samarbeidet med personalet er godt. Når det gjelder sosial inkludering i barnegruppa peker de for øvrig også på at dette ikke er uproblematisk, ut fra det funksjonshemmede barnets egenskaper.

4.2 Funksjonshemmede barn i barnehagen

Når Ytterhus sin studie av og med barn i barnehagen sees i sammenheng med Tøssebro og Lundeby sin intervju- og spørreundersøkelse av foreldre, tegnes det et bilde av at barnehagen som miljø er uvanlig åpen for forskjellighet med relativt gode betingelser for inkludering, selv om det her også er store variasjoner i praksis, relatert til grad og type av funksjonshemming (Tøssebro og Lundeby 2002).

I avhandlingen, som nylig er etterfulgt av en fagbok, tar Ytterhus (2000, 2002) et barneperspektiv på barns sosiale samvær i barnehagen. Med bakgrunn i interaksjonistisk teori tar hun utgangspunkt i at barn er aktive og selvstendige aktører i kunnskapsproduksjonen. Hun har gjennomført tre - fem ukers deltagende observasjon i fire barnehager (tre i by, en i landkommune) som alle hadde minst et barn med bevegelses- eller utviklingshemning, og til sammen 10 barn av innvandrerforeldre. Hun gjorde også en sosiometrisk bildevalgstudie, som viste at funksjonshemmede barn hverken var blant de mindre eller mest populære i barnegruppen.

Ytterhus framhever at barnehagen er unik som integrerende institusjon fordi et mangfold av barn tilbringer hverdagen sammen. Barn i marginale posisjoner møter lite negative holdninger og aktiv avvisning fra de andre barna (Ytterhus 2000, 2002, Ytterhus og Tøssebro 1999, Tøssebro og Lundeby 2002). Barn med tydelige tegn på funksjonshemming ble mer gjenstand for omsorg og solidaritet av andre barn. Barn uten slike tydelige tegn, var imidlertid mer utsatt i forhold til den sosiale dynamikken som i sin alminnelighet preger samvær mellom barnehagebarn.

4.3 Barn med innvandrerbakgrunn: Barnehageplass og foreldreerfaringer

Når det gjelder etniske minoriteter fremheves barnehage som et sentralt integreringspolitisk virkemiddel. Mens funksjonshemmede barn går oftere i barnehagen enn andre barn (Tøssebro og Lundeby 2002), går barn fra minoritetsspråklige familier sett under ett, sjeldnere i barnehage enn barn med etnisk norske foreldre (Djuve og Pettersen 1998).

Ved Forskningsstiftelsen Fafo er det i Oslo gjort en intervju-undersøkelse av barnehagebruk og syn på norske barnehager blant foreldre i pakistanske (53 familier), somaliske (53 familier), vietnamesiske (70 familier), tyrkiske (64 familier), og som et sammenligningsgrunnlag er også 74 etnisk norske foreldre med i utvalget (Djuve og Pettersen 1998). Det ble dokumentert at barnetilsyn både varierte med barnets alder og etnisk tilhørighet. Blant norske og vietnamesiske foreldre blir heldagsbarnehage det mest vanlige tilsyn fra og med to-års alder. Blant de andre gruppene forble andelen som ble passet av foreldre seg høy helt opp til skolealder, dog med noe bruk av halvdagsplasser. Med unntak av den vietnamesiske gruppen, viste undersøkelsen også at familier med dårlig økonomi benyttet barnehage i mindre grad enn andre. Oppdragsgiver for prosjektet ved Fafo er BFD og Oslo kommune. Prosjektet er også delfinansiert av KS-forskning ved Program for storbyrettet forskning.

Undersøkelsen ved Fafo ble gjennomført både før den endelige innføring av Reform 97 og kontantstøtteordningen. En undersøkelse av barnehagebruk i de tilsvarende grupper (med unntak av tyrkiske foreldre) etter at kontantstøtten var innført, konkluderer med at ca. 10 prosent av innvandrerbarna på ett og to år ikke kom i barnehage på grunn av tilbudet om kontantstøtte (Kavli 2001). Dette er et beskjedent tall som Baklien m.fl. (2001) mener kan være enda lavere. Redusert barnehagebruk blant eldre søsken som følge av kontantstøtten var også beskjeden.

Djuve og Pettersen (1998) sin undersøkelse konkluderte med at det fra foreldre med minoritetsbakgrunn er et stort ønske om barnehageplass for de eldste barna, og foreslo følgende tiltak for å øke barnehagebruken: Økt tilbud, særlig for de eldste barna, reduksjon av priser, fleksibilitet, blant annet i åpnings- og oppholdstider, samt å finne fram til bedre informasjonsmåter om barnehagetilbudet for denne foreldregruppen.

I 1998 startet *5-årings-prosjektet*; et forsøk med gratis barnehage for alle femåringer i bydel *Gamle Oslo*. Evalueringsoppdraget er gitt og finansiert av BFD. Målet var å få flere barn med innvandrerbakgrunn til å begynne i barnehage, for på denne måten å legge til rette for bedre integrering og språkopplæring. Gamle Oslo ble valgt som lokaliseringssted fordi andelen barn med innvandrerbakgrunn var høyere her enn i noen annen bydel, og bruken av barnehage lavere enn i noen annen bydel i Oslo. Forsøket er blitt evaluert av NOVA og Høgskolen i Hedmark.

I følge NOVAs evaluering var forsøket effektivt i den betydning at så godt som alle som fikk tilbudet takket ja. Nesten alle hadde innvandrerbakgrunn. Tallet på etnisk norske barn i forsøksbarnehagen var hele tiden lavt, og gikk også nedover etter hvert. På det meste var det om lag ti prosent, de to siste årene to–tre prosent. Gjennomsnittlig frammøte i forsøksbarnehagen var imidlertid ikke høyere enn 64 prosent. Dette er sannsynligvis lavere enn hva som er vanlig, men data om oppmøtefrekvens av hele populasjonen av barnehagebarn finnes så vidt vites ikke. Alle foreldrene var glade for at tilbudet var gratis, men mange av dem ville om nødvendig ha betalt for det. En god del ville også ha sendt barna i barnehage, selv om det

ikke fantes noen forsøksordning. Om lag like mange sa at de ikke ville ha gjort det, begrunnet med at det kostet for mye.

Minoritetsforeldre sier seg fornøyd med barnehagen, men også kulturforskjeller og svake kritiske røster kommer fram i flere prosjekter. I Fafo-undersøkelsen (Djuve og Pettersen 1998) var det klare forskjeller i de etniske foreldregruppenes syn på hva som var den beste omsorgsarenaen knyttet til alder. For barn under fire-fem år ønsket ikke somaliere, tyrkere og pakistanere barnehageplass ut fra en begrunnelse om at det var best for barn i denne alderen å være hjemme. Uansett etnisk tilhørighet uttrykker foreldrene i denne undersøkelsen at de er svært, eller ganske, fornøyd med kvaliteten i barnehagetilbudet. Imidlertid avdekket man også at tilfredsheten ikke var entydig for alle sider ved barnehagen blant foreldre med minoritetsbakgrunn. Eksempelvis var de skeptiske til at det er mye uteaktiviteter og noen uttrykte utrygghet om hvordan barna deres hadde det. Samtidig kom det også fram at mange så på personalet som kreative og faglig dyktige. At foreldre, og først og fremst mor, bekymrer seg for barnehagebarna sine er for øvrig også et resultat av Ingrid Bø (2002) sin intervjustudie med (majoritets)foreldre (jfr. senere kapittel hvor vi skriver om foreldresamarbeid). Tiltro til det faglige personalets dyktighet kommer også fram i en intervjuundersøkelse med flyktningeforeldre i rurale strøk (Sand Bryhni 1995). Minoritetsforeldrene i Djuve og Pettersens undersøkelse var svært fornøyd med at barna var sammen andre barn, og at de fikk anledning til å lære norsk.

Som en del av forskningsprosjektet *Undervisningsmodeller for flyktninger og asylsøkere i rurale strøk* ved Hamar lærerhøgskole fra 1991 skrev Sigrun Sand Bryhni en hovedoppgave som er rapportert i andre publikasjoner (Sand Bryhni 1995, Sand 1996). Hun intervjuet 14 flyktningeforeldre i småby- og landkommuner i Hedmark og Oppland for å få kunnskap om deres holdninger og syn på prinsipper og intensjoner i det pedagogiske tilbudet i barnehage og skole. Framstillingen her tar utgangspunkt i barnehagen. Muligheter for gode tiltak for et tospråklig og to-kulturelt opplæringstilbud har sammenheng med bosettingspolitikk og muligheter for etnisk gruppedannelse. Flyktningeforeldrene (fra Chile, Iran og Vietnam) var delt på midten i synet på spredning eller konsentrasjon av bosetting, og i synet på om nærmiljø eller sentralisering skulle være prinsippet for tilknytning til skole og barnehage. Imidlertid var det stor enighet både innen gruppa og i forhold til politiske intensjoner om at morsmålsundervisning var viktig og at den burde begynne i barnehagen. Foreldrene ønsket også norskopplæring for de eldste barnehagebarna og de fleste mente at også dette burde starte i barnehagen.

I kapittelet *Særskilte barnehager* omtaler vi et prosjekt ved NOSEB om åpne barnehager, som blant annet ansees som et tiltak for å integrere minoritetsspråklige barn og familier (Tingstad og Kvamstad 1998).

4.4 Kulturell integrering og språklæring

Å lære norsk språk er en vesentlig del av integreringsprosessen, og oppfatninger om at barnehagen er godt egnet som språklig læringsarena for minoritetsspråklige barn er tatt opp i flere arbeider. Viktigheten av å lære både morsmålet og norsk påpekes og sees i sammenheng med at minoritetsforeldre er i takt med målsettingen om en tospråklig og to-kulturell utvikling (Sand Bryhni 1995). Hverken myndigheter eller minoritetsforeldre ønsker en assimileringssprosess, men forholdet mellom politiske og pedagogiske intensjoner og realiteter er komplisert (Skoug 2000).

Ved Høgskolen i Hedmark ble prosjektet *Minoritetsbarna og innføring av Rammeplan for barnehagen* knyttet til *Rammeplanundersøkelsen* fra 1998/99 (Retvedt, Aasen og Skoug 1999, Skoug 2000). Fra denne landsomfattende spørreundersøkelsen anvendte man datamateriale fra et utvalg på 94 styreere for barnehager med fremmedspråklige barn. Dette ble koblet til en kvalitativ metodisk dokumentanalyse av til sammen 16 lokale planer fra 8 barnehager, en årsplan fra hver barnehage før og etter 1996, da rammeplanen ble innført. Hensikten var å studere om og hvordan føringer for integrering i rammeplanen nedfelte seg i barnehagens skriftlige planer. Det pekes på at rammeplanen er svært tydelig når det gjelder samisk språk og kultur, men at den ikke eksplisitt fokuserer på barn med innvandrerbakgrunn. Imidlertid kan planen sies å være i tråd med politiske intensjoner om integrering da den generelle begrepsbruken, som eksempelvis “alle barn”, ikke utelukker den siste gruppen. Imidlertid fant Skoug at kun en av de åtte barnehagene omtalte og konkretiserte integreringsintensjoner i sin årsplan. I utvalget fantes det en norsk-samisk barnehage, og også her var andre etniske gruppers språk og kultur enn det samiske usynlig. Årsplanmaterialet er begrenset i omfang, men den landsomfattende spørreundersøkelsen støtter opp under analysen av at det lokale planarbeidet har en fornorskingsprofil. At barn fra språklige og kulturelle minoriteter marginaliseres, eller i mange sammenhenger blir usynlige, var også konklusjonen i en forholdsvis fersk hovedoppgave som omfatter en kritisk dokumentstudie (Jacobsen 2000).

Foreldrene med innvandrerbakgrunn i *5-årings-prosjektet* i Gamle Oslo var særlig opptatt av barnas utvikling av *norskspråklige ferdigheter*. Mange var tilfredse med framskrittet barnet hadde gjort på dette området, men en del var skuffet. De hadde også vanskelig for å forstå at barna kunne lære norsk når det nesten ikke fantes etnisk norske barn i barnehagen og bare et mindretall av de ansatte hadde norsk som morsmål (Nergård 2002). Oppgaven for Høgskolen i Hedmark var å vurdere hvordan forsøksprosjektet la til rette for bedre språkopplæring og bedre integrering. Prosjektbarnehagene var organisert som en “assimilerende” modell ut fra et ensidig mål om å fremme barnas norskspråklige kompetanse. Men denne profilen ble likevel ikke så entydig i praksis, siden både barn og ansatte med minoritetsspråklig bakgrunn var i flertall og satte et synlig flerkulturelt preg på det pedagogiske programmet. Språktester viste at de minoritetsspråklige barna hadde framgang i norsk, men at de likevel begynte i skolen med langt svakere norskspråklig kompetanse enn gjennomsnittet for etnisk norske, enspråklige barn. Rapporten diskuterer integreringsbegrepet og påpeker som en stor svakhet ved prosjektbarnehagene at det nærmest ikke finnes barn med norsk som morsmål i disse barnehagene. Dette svekker mulighetene for å få til økt integrering i form av en gjensidig tilpassningsprosess som gjelder både minoritet og majoritet. Det handler også om at majoritetsspråklige barn kan ha behov for å utvikle og utvide hva det i et flerkulturelt Norge vil si “å være norsk”. En slik forståelse av integrering legger altså vekt på gjensidigheten mellom minoritet og majoritet (Sand og Skoug 2002).

I et nylig påbegynt Forskningsrådsfinansiert prosjekt studerer Vibeke Grøver Aukrust, Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitet i Oslo, barnehagen som ramme for språktilegnelse for barn med tyrkisk som hjemmespråk. Prosjektet har tittelen *Barnehagen som ramme for språktilegnelse: en studie av barn med tyrkisk som hjemmespråk i Oslo*. Det handler om minoritetsspråklige barns betingelser for å tilegne seg norsk i barnehagen gjennom interaksjon med jevnaldrende og voksne. Studien inneholder en didaktisk, innholdsbasert og en interaksjonsbasert studie. Prosjektet fokuserer de aspekter ved barnets språk som i tidligere forskning har vist seg å være avgjørende for senere skriftspråklig tilegnelse: Deltakelse i kognitivt komplekse samtaler i form av forklaringer, fortellinger og metaspråklige samtaler og barnets reseptive vokabular. Problemstillingene gjelder forholdet

mellom barnets språklige interaksjonserfaringer i barnehagen og utvikling av barnets språkforståelse, og for det andre sammenhenger mellom barnets språklige interaksjon i barnehagen og barnas senere utvikling av vokabular og skriftspråklige ferdigheter i første klasse.

4.5 Tospråklige assistenter

Tospråklige assistenter er sentrale i forhold til realiseringen av intensjonene om barnehagens rolle i integrering og likestilling av de minoritetsspråklige barna.

I 1995-96 ble prosjektet *To-språklige assistenter innad i barnehagen. Deres funksjon, rolle og kvalifikasjonsbehov* gjennomført etter oppdrag fra Barne- og familiedepartementet (Tefre m.fl. 1997). Prosjektet har Berger og Luckmanns sosialiseringsteori som overgripende teoretisk basis, og framhever nødvendigheten av å gripe assistentenes perspektiv på arbeidet sitt. Dette er en kvalitativ studie, hvor en forskergruppe ved Høgskolen i Oslo benyttet studenter i migrasjonspedagogikk til datainnsamling i 19 barnehager fordelt på 12 bydeler i Oslo. 20 tospråklige assistenter og deres avdelingsledere ble intervjuet. Som et ledd i valideringen ba man informantene gi tilbakemeldinger på endelige tolkninger og konklusjoner. Undersøkelsen konkluderer med at så godt som alle de tospråklige assistentene uttrykte at de trivdes i og likte jobben. Særlig likte de å arbeide med barna, i forhold til integrering og å bruke sin kulturkunnskap. De følte seg kvalifisert og betydningsfulle i barnas møte med majoritetssamfunnet. Blant assistentene var det også frustrasjoner og størst var dette i forhold til organisering av arbeidet og ansettelsesforhold. De så på sin egen rolle som: En språk- og kulturbærer, en brobygger og et bindeledd, og en god samarbeidspartner. Fra avdelingsledernes side ble en god tospråklig assistent karakterisert ved å ha gode språkkunnskaper og å være initiativrik. I avhandlingen til Ytterhus (2000) får vi innsikt i hvordan tospråklige assistenter kunne fungere som henholdsvis “bremsekloss” og som “katalysator” i forhold til samhandling mellom minoritets- og majoritetsspråklige barn.

Det kan nevnes at Dronning Mauds Minnes Høgskole i Trondheim har planer om å sette i gang et spesielt tiltak for å ta tospråklige assistenter inn på førskolelærerutdanningen.

4.6 Minoritetsbarn i barnehagen

To studier belyser minoritetsbarn i barnehagen. I Borgunn Ytterhus (2000) sitt doktorgrads-prosjekt inngikk barn av innvandrere med en annen hudfarge enn majoriteten i utvalget. Sammen med barn med funksjonshemninger ble disse “annerledes” barnas samspill med barn flest fokusert i feltarbeidet (jfr. foran). Hun var spesielt opptatt av å beskrive: Hvis, når og hvordan samspill mellom de to kategoriene barn blir tungdrevet eller bryter sammen. På samme måte som bevegelsehemmede, utgjør barn med en annen hudfarge en synlig “annerledeshet” for barn flest. Det som var av betydning i samspillprosessene var imidlertid ikke hudfarge (eller funksjonshemming), men om samspillpartneren var “lekbar”. Det vil si om vedkommende mestret det å leke sammen med andre barn, med alle de sosiale “regler” og ressurser som gjelder i samspill mellom barn. Språklige samhandlingsbrudd, med eksempelvis misforståelser, oppstod hyppigst mellom barn med forskjellig hjemmespråk (mens relasjonelle og fysiske samhandlingsbrudd oppstod oftere i samspill med barn med henholdsvis bevegelsehemming og utviklingshemming). Barn med ikke-vestlig hjemmespråk hadde også mestringsstrategier, som de individuelt eller i samarbeid, tok i bruk for å delta i samhandling med andre barn (jfr. Kibsgaard 1993,1994b).

Med unntak av Ytterhus sin studie er det gjort lite forskning hvor fremmedspråklige barn er informanter, og vi skal kort omtale resultatene fra et delprosjekt i det nordiske samarbeidsprosjektet *Nord-lilia* (Arnesen 1994). Sonja Kibsgaard (1994a,b) fra Dronning Mauds Minnes Høgskole, gjennomførte en mindre studie hvor innvandrerbarn er informanter i samtaler og observasjoner i tre norske og en svensk barnehage. Både Ytterhus, Kibsgaard samt Sand og Skoug (jfr. foran) tar utgangspunkt i betydningen av gjensidighet mellom minoritets- og majoritetskultur. Siktemålet med Kibsgaards studie var å framskaffe kunnskap om: Likestilling og likeverd mellom norske barn og innvandrerbarn, innvandrerbarns opplevelse av egen identitet samt kjønnspreferanser og nasjonal [etnisk] preferanse i valg av lekekamerater (Kibsgaard 1994b:8). Med hensyn til kjønn og etnisitet, bekreftes resultater fra hennes hovedfagsarbeid (Kibsgaard 1992,1993). For barna synes det som om det er viktigere å leke med andre med samme kjønn enn med samme etnisk bakgrunn. Studien synliggjør også hvordan innvandrerbarna er bevisst sin to-kulturelle identitet, og at dette bidrar til å styrke likeverdet mellom minoritet og majoritet. At maktstrukturen i barnegruppa er dynamisk er av betydning for at også innvandrerbarna skal kunne gjøre seg gjeldende, og en skiftende definisjonsmakt er klart knyttet til tospråklig kompetanse. Barn med vietnamesisk bakgrunn utgjorde en vesentlig del av utvalget, og Kibsgaard besøkte også en barnehage i Vietnam for å få en bredere kulturell innsikt. Hun rapporterer at både jenter med og uten vietnamesisk bakgrunn i den norske barnehagen, og jentene i Vietnam engasjerte seg i mye av de samme aktivitetene. Det samme mønstret så også ut til å være tilfelle med guttene.

4.7 Konklusjon og forskningsutfordringer

Når det gjelder senere tids forskningsinnsats som omhandler integrering, tegnes det et noe unikt bilde i forhold til annen barnehage- barneomsorgsforskning. Dette gjelder dog mer for forskning knyttet til språklige minoriteter enn for funksjonshemmede. Det unike er en forholdsvis sammenhengende forskningsinnsats, og at teoretiske informert empirisk forskning er generert ut fra flere finansieringskilder; i første rekke fra Forskningsrådet og direkte fra BFD, men også andre kilder har vært inne i bildet.

Flere institusjoner har drevet fram denne forskningen, og geografisk sett samles miljøene for forskning på integrering i Oslo, Hamar og Trondheim. I Oslo er to forskningsinstitutter, en høgskole og et universitetsinstitutt og inn i bildet: NOVA, Fafo, Høgskolen i Oslo og Pedagogisk forskningsinstitutt.

I Trondheim er integreringsforskningen på barn innlemmet i en generell forskningsinnsats på funksjonshemmede, uansett alder, i miljøet ved institutt for helsevitenskap ved NTNU. Dessuten har også Dronning Mauds Minnes Høgskole og til dels NOSEB vært inne i bildet.

Miljøet ved Høgskolen i Hedmark (tidligere Lærerskolen i Hamar) har i omlag 15 år utviklet og anvendt teoretiske forståelsesrammer som er et alternativ til, og mer tilpasset innvandringsproblematikk, enn den psykologiske forankrede integreringsforståelsen som man tidligere hentet fra funksjonshemmedeforskning. Miljøet preges av en samfunnsorientert og sosialantropologisk tenkning, sosialiseringsteorier utviklet av norske pedagoger som tar utgangspunkt i en etnisk minoritetsproblematikk (Engen 1989, Hoëm 1982). Det argumenteres for at pedagogiske (didaktiske) refleksjoner i lys av en kulturorientert tenkning vil kunne motvirke et mer eller mindre utilsiktet kulturelt assimileringsspress i barnehagen (Engen 1989, 1994a,b, Sand 1996, Skoug 1994,1997, 2000).

For øvrig kan vi merke oss at flere i feltet ser ut til å preges av et perspektiv på integrering som en gjensidig prosess. Dette understrekes både av miljøene i Trondheim og miljøet i Hamar. I et flerkulturelt samfunn er det ikke lenger tilstrekkelig å tenke integrering (i barnehagen) kun som et kompensatoriske tiltak for funksjonshemmede og innvandrerbarn, integrering har også konsekvenser for “majoritetsbarna” sitt hverdagsliv.

Flerkulturalitet vil uten tvil komme til å prege mange barns barndom framover. Selv om integrering er et av de få felter hvor det er et visst volum og en viss sammenhengende innsats både over tid og når det gjelder miljøer og finansiering, er dette fortsatt et viktig innsatsområde som involverer en komplisert problematikk og flere kunnskapshull, og vi skal videre antyde noen aktuelle problemfelt.

Vi vet fortsatt lite om barns praksis i barnehagen knyttet til minoritetsbarn. Men legger vi til grunn resultater fra de som har studert jevnaldningsrelasjoner kan det tyde på at barnehagen er en integrerende institusjon som har muligheter til å realisere politiske mål om bedre integrering av funksjonshemmede og barn av innvandrere. Imidlertid vet vi så godt som ingenting om de voksnes praksis når det gjelder integrering, og her er et stort kunnskapshull hvor behovet for forskning er preserende (jfr. forrige kapittel om voksnes praksis i forhold til barn flest).

Metodiske utfordringer vil her aktualiseres, og ved siden av nåtidige studier i barnehagen, kan en eksempelvis anvende retrospektive metoder ved annengenerasjons innvandrere og voksne funksjonshemmede som har vært barnehagebarn som informanter. Her trengs det forskningsbasert kunnskap om “den gode praksis” blant voksne og barn. Hvordan praktiseres kulturell integrering av minoritetsspråklige barn i “en integrerende institusjon”? Dette kan bidra til en videreutvikling av praksisfeltet, og vil kunne betraktes som en del av den nåværende kvalitetssatsingen.

Det vil være en utfordring å studere hvor grensene mellom integrering og assimilering/fornorskning går. Både med tanke på at dette kan handle om utydelige grenser og med tanke på integrering som en gjensidig prosess, vil også kulturalanalytiske studier som utforsker “det norske” være av stor verdi. Pedagogisk praksis er en normativ virksomhet med innvedde kulturelle verdier. Det er av betydning å ha en bevissthet om det hverdagslige som taes for gitt, for slik å demme opp for utilsiktet assimilering/fornorskning. Det handler altså om mer enn bare språklæring, selv om kunnskap om dette fortsatt er av stor betydning.

Med tanke på en kristen formålsparagraf og den vekt som tradisjonelt legges på feiring av, og aktiviteter tilknyttet kristne høytider i barnehagens hverdagsliv, melder det seg en rekke spørsmål av kulturell og ideologisk art.

Identitetsproblematikken er også lite utforsket såvel blant funksjonshemmede som blant to-kulturelle barnehagebarn. For sistnevnte gruppe vil eksempelvis også språk kunne ha en plass. Uttalen kan kanskje beherskes, men begrepsinnholdet er kulturbestemt. I barnehagen legges det vekt på begrepslæring i en naturlig (dvs. kulturell) kontekst, og førskolebarns lek med språk er både en barne- og vokseninitiert praksis i barnehagen. Vi vet ikke hvordan barnehagen kan muliggjøre en to-kulturell identitet som for eksempel både “pakistansk og norsk”.

“Kroppen vår” har vært et tradisjonelt tema i barnehagens pedagogikk og i barns egeninitierte virksomhet er bruk av kroppen tydelig. Funksjonshemmede barn kan synliggjøre “annerledeshet” og “det vanlige”. Vi vet lite om hvordan funksjonshemmede og funksjonsfriske jenter og gutter lever i og bruker sine kropper i barnehagedagens ulike situasjoner, og hvilken rolle de voksne spiller her. Hvordan kommer identitetsproblematikken inn i dette, med tanke på at det i samfunnet generelt sett er utallige og forskjelligartede fokuseringer på kropp?

Minoritetsbarn og familier er heller ikke en ensartet gruppe og vi kan ha behov for nyanseringer i forhold til religion og ulike etniske grupper. Sosial klasse og kjønn innen etniske grupper vil også være en form for nyanserende kunnskap vi ikke har. Både kulturelle likheter og forskjeller med det barna erfarer i barnehage og hjem burde vært synliggjort. En annen form for nyansering som det vil være behov for er om barnehagen er lokalisert i et by- eller bygdemiljø. Dette henger sammen med den bosettingspolitikken som drives av sentrale myndigheter. Hvordan virker prinsipper om spredning eller konsentrasjon av samme etniske grupper inn på de erfaringer tospråklige barn og deres foreldre gjør i barnehagen, og hvordan fungerer ressurser til tospråklige assistenter? Vi vet heller ikke om, og i tilfelle hvordan, barnehagen fungerer som en “vannpost”, som gir fremmedspråklige foreldre kontakter både innenfor sin etniske gruppe og/eller med norske foreldre. Vi har ingen kunnskap om hvordan barn og familier fra andre kulturer forholder seg til feiringer som markeres både i barnehage og hjem, som for eksempel fødselsdager og 17. mai på den ene side, eller på den annen side; hvordan barnehagen forholder seg til eksempelvis vietnamesisk nyttår eller “ramadan”. Hvordan arbeides det i barnehagen med verdi- og tradisjonsformidling når utgangspunktet er et multikulturelt samfunn?

Tospråklige assistenter i barnehagen er en ressurs for barna, men de betyr også en integrering på voksenplanet. Dette kan bringe opp nye tema i forhold til personalgruppa som vi mangler kunnskap om.

Når det gjelder det vi ofte kategoriserer som “barn med spesielle behov” (herunder funksjonshemmede og tospråklige barn), har et perspektiv på barn som manipulerbare og voksne som aktive gjort seg gjeldende. Ved å snu dette perspektivet til å ta høyde for at også disse barna (som “vanlige” barn) kan betraktes som aktiv deltager og aktør i sitt eget liv, kan det fremskaffes interessant kunnskap. Med andre ord er det viktig også å betrakte barn som barn, selv om voksnes “diagnostiske” merkelapper framhever dem som noe spesielt.

I forhold til “alle barn”, men særlig tydelig i relasjon til funksjonshemmede barn, aktualiseres den manglende kunnskapen om det fysiske miljøet i barnehagen. Det handler her om mer enn spesialtilpasset toalett og rom uten dørstokker. Barnehagene råder over begrensede arealressurser. Mange barn, og noen voksne, lever dagligdagen sammen på forholdsvis liten plass, av de ansatte oppleves det som trangt (jfr. Nilsen 2000, Ytterhus 2000). Funksjonshemmede barn synliggjør dette ved at de kan ha mye hjelpeutstyr og problemer med fremkommelighet, noe som også får konsekvenser for de andre barnas bruk av rommene.

Betydningen av sosiale representasjoner (som “de rare” osv.) som barnehagebarn bruker er fortsatt et relativt utforsket tema (jfr. Ytterhus 2000). Dette har blant annet betydning for identitets- og integreringsproblematikk samt for det sosiale livet mellom barn, og hvordan de voksne organiserer de sosiale rammene om barn-barn interaksjonen. Hvordan forholder sosiale representasjoner seg til kjønn, og hvordan er sammenhenger og brudd med voksnes

sosiale representasjoner og “diagnostiske merkelapper” av jenter og gutter i minoritets- og majoritetsgrupper?

5 Særskilte barnehager

Det er ingen forskningsbasert kunnskap om barnehager med *særskilt religiøs* (f.eks. muslimsk barnehage) eller *pedagogisk* (som Montessorri- og Steinerbarnehager) tilknytning. Også når det gjelder *samisk barnehage, familiebarnehage, åpen barnehage og natur-/friluftsbarnehage* er forskningsinnsatsen særdeles mager og spredt. De få prosjektene som er relevante presenteres nedenfor.

5.1 Samisk barnehage

I lov om barnehager (§7, tredje ledd) heter det følgende: “Barnehager for samiske barn i samiske distrikt skal bygge på samisk språk og kultur”. Det er et mål å legge til rette for en oppvekst hvor to språk og to kulturer, samisk og norsk, kan være en berikelse for samiske barn. “De samiske barnehagene har som formål å styrke barnas identitet, styrke bruken av samisk språk og formidle samisk kultur. De samiske barnehagene har derfor, i samarbeid med foreldrene, et stort ansvar i arbeidet med kultur og språk i barnehagen” (Samisk utdanningsråd 1995:4). Rammepplanen for barnehagen fastslår at hvert enkelt barn må få et barnehagetilbud som er tilpasset barnets språksituasjon og det er et kommunalt ansvar å tilrettelegge tilbud for samiske barn. Det har vært en markant økning i antall samiske barnehager det seneste tiåret. Foruten en generell økning i barnehageutbygging, har nok dette sammenheng med et sterkere uttrykt ønske fra foreldrenes side. I dag finner vi samiske barnehager i Finnmark, Troms, Nordland, Sør-Trøndelag, Hedmark og Oslo. Det er store variasjoner i tilbud til samiske barn ut fra om det er samiske barnehager med samisk som hovedspråk eller om det er norsk-språklige samebarn som får tilbud i norskspråklige barnehager.

Barnehager som har vedtektsfestet at de bygger på samisk språk og kultur får et særskilt statlig tilskudd for å dekke ekstrautgifter som et samisk barnehagetilbud medfører. Sametingets opplæringsavdeling har fra 2001 ansvaret for å forvalte dette tilskuddet som ble innført i 1986. Norsk institutt for by- og regioforskning (NIBR) har etter oppdrag fra BFD evaluert hvordan det særskilte tilskuddet til samiske barnehager ble brukt i 1997 og 1998 (Eikeland og Krogh 1999). Forskerne har intervjuet barnehagestyrere, og benyttet seg av barnehagenes årsplaner, vedtekter og regnskap. I de samiske kjernekommunene finner vi to-språklige kommunale barnehager med avdelinger som er enten er såkalt “samisk”- eller “norsksentrerte”, mens de private barnehagene er rent samisk språklige. Analysen viser at tilskuddet brukes på mange forskjellige måter og at det anvendes fleksibelt tilpasset den lokale konteksten som varierer i forhold til om det er samiske kjernekommuner eller steder med samisk tilflytting. Tilskuddet brukes blant annet til å kjøpe samisk preget utstyr og innredning, til å trekke kulturformidlere inn i barnehagen og til å ta barna med ut i naturen til samiske basisnæringer. Det er et sterkt fokus på språk og identitet, og personalets kompetanse i samisk språk er bedret, men fortsatt er det et betydelig behov for videre kompetanseoppbygging. Eikeland og Krogh peker på at ordningen har forbedringspotensialer, blant annet kan dominansen av lokale drivkrefter og perspektiver diskuteres i forhold til hvem som tar ansvar for å følge opp ordningen. NIBR har også hatt et tidligere oppdrag fra BFD hvor man først og fremst har sett på skolesektoren, men også på kostnader i barnhagesektoren i

kommuner i Troms og Finnmark (Angell 1995). Her trekker man blant annet fram vansker med å skaffe samisk kvalifisert personell og manglende pedagogisk materiell.

Samisk utdanningsråd har et ansvar for lærermiddelutvikling også for barnehagesektoren og rådet laget i 1995 en strategisk plan for de samiske barnehagene hvor man presenterer en definisjon av og behov for samiske læremidler. Man har en visjon om å gjøre læremidler til en faktor for forsterking av samisk språk, identitet og kultur.

I relasjon til *samisk språk* fant vi en liten undersøkelse som omhandler behov for spesialpedagogisk kompetanseheving. Dette er en del av et planarbeid for heving av spesialpedagogisk kompetanse i barnehage og grunnskole i tiden 2001-2003 (Sametinget 2001). Det er bl.a. hentet informasjon fra pedagogisk personale i 19 samiske barnehager fra nordsamisk og lulesamisk område. Informantene ønsket kompetansehevingstiltak innenfor (1) flerspråklighet og språkvansker og (2) sosial kompetanse for å forebygge sosio-emosjonelle atferdsvansker.

Geir Grenersens doktoravhandling ved institutt for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Tromsø er finansiert ved stipend fra Norges forskningsråd, men henter sin empiri fra et stort aksjonsforskningspreget utviklingsprosjekt på midten av 1980-tallet som var finansiert fra den internasjonale legatstiftelsen Bernhard van Leer Foundation, med Nordlandsforskning som ansvarlig institusjon (Grenersen 1995). En bærende idé i prosjektet var å gjennomføre tiltak som kunne styrke samiske barns identitet, og som en følge av lokale samiske aktørers aktive innsats ble det bygget opp en egen markesamisk⁸ barnehage i Ofotendistriktet. Avhandlingen beskriver denne prosessen i nær sammenheng med komplekse politisk-historiske prosesser som fremdeles preget den aktuelle situasjonen lokalt så vel som sentralt. Her belyses barnehageetableringen som en arena for kulturkamp med motstand mot fornorsking på den ene siden, og for sterk markering av det samiske på den andre. Dessuten nyanseres også forholdet mellom samiske grupper. Markesamer hadde en svakere kulturell og språklig forankring enn de nord-samiske. Barnehageetableringen beskrives som en viktig hendelse i markesamenes kulturelle gjenreising i en tid preget av etno-politisk oppvåkning. Det var ytterst viktig for lokale kvinnelige aktører å ha kontroll og innflytelse over barnehageprosjektet som med mye arbeid utviklet seg fra en ikke-permanent kortidsbarnehage i lokaler langt under godkjenningskravene, til en fulltidsbarnehage for 30 barn i eget bygg oppført på dugnad. De samiske kvinnene greide å nyttegjøre seg den muligheten som den nasjonale satsingen på private barnehager bød på. Grenersen har gjennomført to års feltarbeid hvor han på flere måter var involvert i lokalsamfunnet. Denne tverrfaglige avhandlingen i pedagogikk knytter an til den tradisjon som blant annet representeres av Cato Wadels sosialantropologiske lokalsamfunnsstudier. I et Foucault-inspirert makt- og motstandsperspektiv beskriver også avhandlingen prosessen i utviklingsprosjektet, og Grenersen analyserer relasjonen mellom en majoritetsbasert forskningsinstitusjon og en minoritetsbefolkning som blir stilt overfor tiltak og forskning som var initiert fra et mer sentralt nord-norsk hold.

---

⁸ Markesamer er etterkommere etter reindriftssamer som hadde beiterett på norsk og svensk side av grensen. Omkring 1800 bosatte de seg i utmarka og dannet markesamiske bygder hvor de livnærte seg gjennom jordbruk og fiske ved kysten. Takk til Yngvar Ramstad, Senja Museum for informasjon.

5.2 Familiebarnehage

Familiebarnehagen er hjemlet i barnehageloven av 1975. Særtrekket ved dette tilbudet preges av at det som oftest er lokalisert hjemme hos en assistent som har det daglige ansvaret overfor barna og samarbeidet med foreldre. Assistenten skal ha pedagogisk opplæring og veiledning av en førskolelærer som gjerne er tilknyttet en barnehage med ordinær drift. Assistenten er vanligvis ufaglært og kan ha egne førskolebarn hjemme (Abrahamsen og Mørkeseth 1998).

Familiebarnehagene hadde en sterk vekst i første halvdel av 1990, fram til Reform 97. I 1990 var antall hjem i barnehager 968, og antall barn i familiebarnehager var 3363. 60 prosent av disse barna var to år eller yngre. Antall hjem og antall barn vokste fram til 1996. Det var da 2927 hjem og 13947 barn. Familiebarnehagene hadde dekket mye av etterspørselen for de minste barna. Andelen barn som var to år og yngre hadde økt til 63 prosent. Første år med Reform 97 kom første nedgang, med en reduksjon til 2794 hjem og 13783 barn. Det var særlig de eldste barna som sviktet slik at andelen to år og yngre økte til 68 prosent. Første år med kontantstøtte fortsatte tilbakegangen for familiebarnehagene. Ved årsskiftet 1998/99 var det 2495 hjem og 12930 barn. I dette år var nedgangen størst blant de minste som nå utgjorde 63 prosent (Gulbrandsen og Hellevik 2000). Tilbakegangen har fortsatt. Ved utgangen av år 2000 var antall hjem redusert til 1809 og antall barn til 10472 (Statistisk sentralbyrå 2001). Nedgangen var like stor blant store og små barn. Den siste gruppe utgjorde en like stor andel som ved utgangen av 1998.

Asplan Analyse og Asplan Viak (1993) har på oppdrag av Barne- og familiedepartementet undersøkt kvantifiserbare rammefaktorer i familiebarnehagen slik som: Alderssammensetning, antall barn pr. hjem og førskolelærer, utdanning, erfaring, vikarordninger og oppholdstider. I tråd med anbefalingene fra denne undersøkelsen ble det i tilknytning til lov om barnehager av 1995 innført tiltak som skulle fremme kvaliteten i familiebarnehagen (Abrahamsen og Mørkeseth 1998).

Kvalitet i familiebarnehagen var et av satsingsområdene i Barne- og familiedepartementets *Utviklingsprogram for barnehagesektoren* (1995-97), og dette ble studert i et forskningsprosjekt ved Høgskolen i Stavanger, avdeling for lærerutdanning (Abrahamsen og Mørkeseth 1998). Prosjektet *Roller og relasjoner i familiebarnehagen* ble avgrenset til å omhandle barn under tre år, noe som hadde sin bakgrunn i at man fra politisk hold anså denne barnehageformen som særlig gunstig for denne aldersgruppen, en aldersgruppe som skulle prioriteres i følge regjeringens langtidsprogram for 1993-94.

Prosjektet fokuserte på innholdet i familiebarnehagen, og med utgangspunkt i objekt-relasjonsteori og samhandlingsteori konsentrerte forskerne seg om de gjensidige samspillsprosessene mellom assistent og barn, forelder, pedagogisk veileder samt hvordan veiledningen fungerte. Dessuten så man på virkningen av lokaliseringen i et privat hjem, om betydningen av assistentens eventuelle erfaring fra ordinær barnehage, godkjenningssystemet og om det var en kvalitativ forskjell mellom kommunale og private familiebarnehager, og om det var noen enkeltfaktorer som spesielt sikret kvaliteten. Datamaterialet ble hentet fra seks offentlig og fem privat eide familiebarnehager fra syv kommuner i Rogaland. Over en periode på fem til syv måneder ble disse besøkt syv ganger for gjennomføring av samspillsobservasjoner av barn og assistent, to par fra hver familiebarnehage. I tillegg ble det gjennomført kvalitative intervjuer med 11 assistenter, deres pedagogiske veiledere og et utvalg foreldre.

Det rapporteres ingen systematiske forskjeller mellom tilbud med privat og offentlig eierskap. Forskernes hovedinntrykk er at kvaliteten i familiebarnehagene i utvalget er et godt tilbud til små barn, men det avhenger av assistentens egnethet og veiledningens kvalitet. De peker på flere forhold som gir grunnlag for videre utvikling. I samspill med barna anvender de ufaglærte assistentene en folkelig oppdragskunnskap som de selv har erfart i forhold til egne foreldre og det å være mor selv. Ut fra observasjoner vurderte forskerne at en del assistenter sviktet i forhold til følelsesmessig oppmerksomhet og samspill med barna. De fleste assistentene var lite bevisst på hvordan de samspilte med barna og dette var sjelden et tema i samtaler med den pedagogiske lederen. Departementet vektlegger betydningen av veiledning. Man fant at dette sviktet fra kommunalt hold, og det framkom svært store forskjeller i hvor store ressurser den pedagogiske veilederen var tildelt. Videre var det også flere dilemma knyttet til at en offentlig barneomsorg foregikk i et privat hjem. Dette ble synlig både i samspill og samarbeid med foreldre og den pedagogiske lederen. I prosjektet ble man også oppmerksom på at sjalusi hos assistentens egne barn var et framtreddende problem. På grunnlag av prosjektet er det skrevet en lærebok beregnet på førskolelærerutdanningen (Abrahamsen og Mørkeseth 2001).

5.3 Åpen barnehage

Åpen barnehage er hjemlet i barnehageloven. For å delta i en åpen barnehage må man ikke søke og barna blir ikke tildelt plasser. Sammen med foreldre eller andre omsorgspersoner (f.eks. dagmamma) kan barn besøke dette korttidstilbudet som ofte er gratis eller har svært lav foreldrebetaling. Det finnes både offentlige og private tilbud. Generelt er intensjonene bl.a. å skape en møteplass for hjemmeværende voksne og små barn, samtidig som en vil støtte de voksne i deres oppdragsgjerning og ivareta barna og deres behov. Denne barnehageformen anses også som et integreringstiltak for innvandrerfamilier (Tingstad og Kvamstad 1998).

Å bruke åpen barnehage gir rett til full kontantstøtte, og formen økte kraftig etter at kontantstøtten ble innført. Vi kan gjengi noen tall fra Statistisk sentralbyrås årlige barnehagestatistikk. Ved årsskiftet 1997/98 hadde 3178 barn plass i åpen barnehage. Ved årsskiftet 1999-2000 hadde tallet økt til 5114, hvorav 66 prosent var under tre år. Ett år senere var tallet 5307 og per 15 desember 2001 hadde antallet økt til ca. 5700. Veksten synes dermed å ha flatet noe ut.

Norsk senter for barneforskning har, i samarbeid med Asplan Viak og på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet, gjennomført en todelt undersøkelse om kvalitet i åpen barnehage (Tingstad og Kvamstad 1998). Dette ser ut til å være det eneste forskningsprosjektet om denne driftsformen. Den todelte undersøkelsen har en kvantitativ (breddeundersøkelsen) og en kvalitativ del (dybdeundersøkelsen). Foruten tilgjengelig statistikk fra Statistisk sentralbyrå er breddeundersøkelsen basert på en spørreundersøkelse i 62 åpne barnehager. I 1996 var det 105 åpne barnehager som først og fremst er lokalisert i byer og tettbygde strøk. En har kartlagt organisatoriske forhold som til eksempel: Tilknytning til ordinær barnehage, kommunal og privat eierskap, åpningstider, økonomiske forhold, alder på barn og personalet. Statstilskuddet utgjorde 90 prosent av inntekten, og barnas gjennomsnittsalder var litt over to år, 80 prosent av omsorgspersonen som var med var forelder til barnet (ti prosent var dagmødre), og seks til ti prosent av barna tilhørte språklig/kulturelle minoriteter.

Dybdeundersøkelsens datamateriale består av observasjoner, uformelle samtaler og til sammen 18 strukturerte intervjuer av det pedagogiske personalet, assistenter og voksne

brukere (dagmamma og foreldre, inklusive fire innvandrermodre). Barnehagenes årsplaner og annet skriftlig materiale har vært et supplement i analysen. Materialet er hentet fra til sammen fire barnehager i Trondheim og Oslo, hvorav en er privat eid og tre av barnehagens lokalmiljø var preget av multi-kulturalitet. Rapporten beskriver særtrekk ved åpen barnehage i forhold til målformuleringer, rammebetingelser og den sammensatte gruppen av voksne, ulike relasjoner, forventninger, samarbeid, ansvarsforhold og at dette er en institusjon som på flere måter står i skjæringspunktet mellom det private og offentlige. Videre tar man opp sammenhengen mellom det fysiske og det sosiale miljø - inne og ute, og om åpen barnehage er et godt tilbud til innvandrerfamilier. Med hensyn til sistnevnte, sies det eksempelvis at den tverrkulturelle kontakten er mindre enn de ansatte hadde forventet, og i rapporten finner en forslag til hvordan en kan gå fram for å oppnå større rekruttering og bedre utnytting av tilbudet i så måte. Videre presenterer rapporten sentrale kvalitetskriterier som kom fram gjennom intervjuer med personalet og de voksne brukerne. Rapportens tittel er *Åpen barnehage: kvinnecafé eller møteplass med barnet i sentrum?* Dette henspiller på at mange av de voksne brukerne og personalet kan ha noe ulikt syn på dette tilbudets hensikt og funksjon.

5.4 Natur-/friluftsbarnhage

Denne driftsformen preges av at både det pedagogiske innholdet og lokalitetene er nær knyttet til natur og uteliv.

Anne Inger Helmen Borge, Rannveig Nordhagen og Kari K. Lie har nylig skrevet artikkelen *The child in it's environment: "forrest day care centres" - a modern type of day-care with historical antecedents*. Artikkelen har et historisk perspektiv og presenterer følgende tre ideer som har bidratt til å forme "naturbarnehagen". (1) Nordmenns nære tilknytning til naturen og foreldres ønske om å gi barna utendørs erfaringer i tidlig alder. (2) Utendørs lek preger mange foreldres syn på en lykkelig barndom. (3) Naturbarnehagen supplerer andre barneomsorgstilbud i vår tid. Forfatterne ser også utviklingen av ulike barnehager i forhold til sosial klasse. Mens de fattige og arbeiderklassens barn ble holdt innendørs i asylene, kan dagens naturbarnehager betraktes som en modifikasjon av Frøbels "kindergarten" for de mer velstående.

5.5 Konklusjon og forskningsutfordringer

Vi har en Forskningsrådsfinansiert doktoravhandling om politiske prosesser rundt etablering av *samisk barnehage*, en liten undersøkelse om spesialpedagogiske behov i samiske barnehager og BFD har vært oppdragsgiver for et par evalueringsprosjekter knyttet til kostnader og særskilte tilskudd til et samisk barnehagetilbud. BFD har finansiert et prosjekt om henholdsvis *familiebarnehage* og *åpen barnehage*, mens når det gjelder *naturbarnehage* har vi ingen forskningsprosjekter, men en artikkel som trekker opp et historisk bakteppe.

Vi kan konkludere med at det er minimalt med forskning om særskilte barnehager og at dette er en stor kunnskapsmangel. Den forskningsinnsatsen som er gjort er spredt på flere ulike institusjoner. Vi vet lite eller ingenting om disse barnehageformenes særtrekk, og har derfor et utilstrekkelig bilde av variasjonene av ulike organiserings- og praksismåter blant barn og voksne i det totale bildet av offentlig barneomsorg. Vi kan også være oppmerksom på at kunnskap om andre barnehageformer kan danne et relieff for å tydeliggjøre forhold som taes for gitt i forhold til ordinære barnehager.

Nedenfor presenterer vi noen mer spesifikke kommentarer ut fra de omtalte prosjektene.

I flere stortingsmeldinger slås det fast at det er et mål å øke andelen av forskere innenfor samisk relatert forskning og at det er et behov for kompetanseoppbygging innenfor samisk-relatert forskning (St.meld. nr. 55 (2000-2001), St.meld. nr. 39 (1998-99)). Vi vet åpenbart for lite om *samiske barnehager* som sannsynligvis både har sin egenart og fellestrekk med ordinær, “norsk” barnehage. Hva er de samiske barnehagenes egenart og hvordan praktiseres de dagligdagse kultur møtene mellom norsk og samisk innad i barnehagen? Hvis en sammenlignet barnehager med ulike samiske grupper (nord-/sør samer osv.) kunne en også få fram en nyansering av hva som er forskjeller og likheter i det pedagogisk/kulturelt innholdet.

Åpen barnehage er også et nokså ubeskrevet blad og en kunne her tenke seg mer kunnskap om denne driftsformen og dagliglivet der, eksempelvis i sammenheng med “kontantstøttebarna” og deres mødre (fedre?), i forhold til nærmiljøproblematikk og integrering av språklige minoriteter.

I følge stortingsmelding nr. 27 (1999-2000) er ikke begrepet *naturbarnehage* tidligere brukt hverken i lov- eller tilskuddssammenheng (s.66). Samme sted sies det også at vi ikke har statistikk over hvor mange slike barnehager som finnes. Det er påfallende at vi her til lands har så godt som ingen forskningsbasert kunnskap både om denne barnehageformen og om den norske barnehagens vekt på uteliv i sin allminnelighet (jfr. Borge 1998:90-91). Dette er ikke minst en etterspurt kunnskap internasjonalt, da Norge har en annerledes praksis enn ute i Europa og i USA (jfr. OECD 1999, 2001).

Familiebarnehagen er utsatt for myter i retning av at den forveksles med dagmamma-virksomhet (Abrahamsen og Mørkeseth 1998, 2001). Før prosjektet i Stavanger ble igangsatt, var det så godt som ingen forskningsbasert kunnskap om denne formen for barnehage her til lands, og det er heller ikke (så vidt vi vet) noe nytt. Offentlig barneomsorg på en privat arena drevet av en ufaglært assistent er en form for barnehagedrift som har temmelig forskjellige betingelser fra ordinær barnehagevirksomhet. At vi til tross for at denne barnehageformen har eksistert i over 25 år, har et så spinkelt kunnskapsgrunnlag skulle være et godt argument for at det er behov for mer forskningsbasert kunnskap om familiebarnehagens virksomhet.

Når det gjelder forskningsutfordringer tilknyttet særskilte barnehager henvises også til de to foregående kaitlene, om barn og voksne i barnehagen og om integrering.

6 Barnehagepersonalet: Utdanning og yrkesliv

Fra de senere år er det ikke mange studier hverken av yrkesliv, førskolelærerutdanning eller videreutdanning av personalet enten det er styrere, førskolelærer eller assistenter.

Innledningsvis kan vi nevne at Tora Korsvolds doktoravhandling i historie (Korsvold 1997) presenterer førskolelærerprofesjonen og forholdet mellom utdanningen, profesjonen og ufaglærte (jfr. kapitlet om barnehagens historie). Christer Brusling ved Høgskolen i Oslo har gjennomført forskning innenfor temaet lærerutdanning og profesjonalisering som også er relatert til førskolelærerutdanningen og førskolelærerne (Strömqvist og Brusling 1996). Ved Høgskolen i Oslo, avdeling for lærerutdanning har Sissel Hauge (2001) gjennomført et pilotprosjekt om veiledning av nyutdannede førskolelærere. Ved Høgskolen i Stavanger var Ingerid Bø (1995a,b) ansvarlig for et nordisk utviklingsprosjekt om forståelser av kjønn i barnehage, skole og lærerutdanningen. Vi vil også nevne en “eldre” rapport med tittelen *Være eller ikke være - i førskolelæreryrket? En undersøkelse av førskolelærerkandidater fra 1978, ti år etter eksamen* (Grue og Hovland 1991).

Berit Aanderaa, Høgskolen i Vestfold, har gjennomført en studie av barnehageansattes endringskompetense, innen *Utviklingsprogrammet for barnehager* (Aanderaa 1997, Aanderaa og Halvorsen 2001). Etter intervjuer i fem av prosjektkommunene ble det gjennomført et feltarbeid med observasjon og intervju i fire barnehager. Dessuten ble et spørreskjema sendt til et utvalg av ansatte i 22 kommuner. Aanderaa mener at de fleste er positive til utvikling, omstilling og fornyelse. Imidlertid svarer også en god del ansatte nei til å utvikle arbeidet mot mer brukertilpasning og brukermedvirkning. Det betyr en utfordring for arbeidsgiverne, det må få konsekvenser for studier og kompetansebygging, og da er kanskje ikke tradisjonell førskolelærerutdanning og vanlige kurs løsningen.

Med utgangspunkt i en spørreskjemaundersøkelse har Johan Håkon Bjørngaard (1996a) studert styrernes syn på barnehagen, i de 49 kommunene som deltok i utviklingsprogrammet. Rapporten tar opp styrernes oppfatning av en rad aspekter ved sin barnehage, slik som: tildeling av plasser, fleksibiliteten i virksomheten, mål, barn med særlige behov, personalets kompetanse, personalsituasjonen og forholdet til foreldrene. Som gruppe mener styrerne at de er fornøyde med sin barnehage og sitt arbeid.

Camilla Vedi og Hege Eggen Børve, SINTEF, Institutt for industriell miljøforskning (IFIM), har publisert rapporten *Søkelys på førskolelærermangelen i kommunale barnehager* (Vedi og Børve 1997). Med spørreskjemaer og intervjuer av arbeidsgivere, førskolelærerstudenter, og aktive og tidligere førskolelærere, presenterer forfatterne en bred beskrivelse. Noen sentrale resultater er mangel på samband mellom teori og praksis i utdanningen og ønske om bedre praksis. Man ser kompetanseutvikling blant yrkesaktive førskolelærere som viktig, kanskje for å skape karrieremuligheter. Dessuten var lønn og arbeidsmiljø viktige for å få førskolelærere til og bli i jobben.

6.1 Assistenter

I stortingsmelding 27 *Barnehage til beste for barn og foreldre*, fra 1999 viser BFD til det arbeidet OECD (1999) har gjort. Det konkluderer blant annet med at det er lav pedagogisk bemanning i norske barnehager i sammenlikning med for eksempel Danmark og Sverige. Kanskje så mange som 2/3 av personalet er assistenter, og mange av dem er ufaglærte.

Gunvor Løkken (1992) har konsentrert seg om forholdet mellom førskolelærer- og assistentrollen i prosjektet *Yrkesrollene i barnehagen* som ble finansiert av BFD. Det ble gjennomført en spørreundersøkelse blant 250 assistenter, førskolelærere og styrere. Selv om det var ulikt syn på i hvilken grad de forskjellige yrkesgruppene deltok i det direkte samspillet med barna, så var samspillet med barna det som var viktigst for trivsel i yrket. Studien inneholder også en intervjustudie med personalet i en barnehage. Et spørsmålet var hva det betydde å ha flere førskolelærere i gruppen, men også hva det innebar å arbeide med kommunikasjonsteori som utgangspunkt for praksis. Studien peker også på likheter og forskjeller mellom assistent på den ene siden og førskolelærere med og uten lederansvar på den andre siden når det gjaldt arbeidet med barna. I sluttrapporten presenterer Løkken (1992) en sammensatt bilde av relasjonene mellom førskolelærere med og uten lederansvar og assistentene. Det er ikke alltid de to yrkesgruppene har samme perspektiv på barnehagen og på hverandre.

Etter reformen av videregående skole er det etablert en utdanning av barne- og ungdomsarbeidere, og Grethe Borchgrevink Alu (2001) har i sin hovedoppgave studert dette faget som blant annet sikter mot et yrke som barnehageassistent.

For omtale av tospråklige assistenter, se kapitlet om integrering.

6.2 Førskolelærerutdanning

Vi finner to aktuelle avhandlinger om førskolelærerutdanningen. Rita Riksaasen (1999) ved NTNU sammenligner førskolelærer- og allmennlærerutdanning i Norge ut fra Basil Bernsteins kodeteori. Studien viser hvordan førskolelærernes utdanning kjennetegnes av en svak klassifisering mellom privat kunnskap og kunnskap i fagene. I allmennlærerutdanningen er det en sterk klassifisering mellom det private og fagene. Samtidig ser hun en usynlig pedagogikk i førskolelærerutdanningen som en effekt av at lærerne i førskolelærerutdanningen har en svak kontroll over kommunikasjonen. Mens det motsatte er tilfelle i allmennlærerutdanningen. Hun finner også at alle studenter i utdanningen påvirkes av at de to pedagogiske diskursene og praksisene reproduseres og overføres til de to profesjonenes nye medlemmer.

Kari Søndena (2002) ved Høgskolen i Stavanger har nylig presentert sin avhandling som studerer hvordan studenter, veiledere og pedagogikklærere oppfatter begrepet *refleksjon* i utdanningen av førskolelærere. Avhandlingen tar utgangspunkt i et fenomenologisk perspektiv og studerer om barnehagens tradisjonelle pedagogikk (med utgangspunkt i Fröbel) kan overskrides av studentene. Ett av hennes resultat er at lærerne i utdanningen bruker refleksjon som et middel for å reprodusere den tradisjonelle førskolelæreren. Og de fleste studenter bruker begrepet refleksjon på en måte som betyr at de fokuserer på den tradisjonelle førskolelæreren. Søndena gir også eksempler på hvordan kommunikasjonen i veilednings-samtaler brukes til å styre studentene i en ønsket retning, ikke for å reflektere erfaringer på en måte som kan overskride det herskende bildet av førskolelæreren.

Senter for profesjonsstudier, Høgskolen i Oslo, arbeider med prosjektet StudData som skal gi mer kunnskap om hvorfor unge søker studieplass ved for eksempel lærerutdanningen. Andre sentrale temaer er hvor viktige utdanningene er for framtidig yrke, hva det er ved utdanningene som særlig er viktig, hvor tilfredse studentene er med utdanningen, og hvilken yrkeskarriere blant annet førskolelærere har. Man spør også om hvorfor noen slutter i yrket, mens andre blir igjen. Prosjektet er en longitudinell studie, basert på spørreskjemaer, som sendes til studenter, under og etter utdanning, til sammen fem ganger. Et stort antall forskjellige utdanninger deltar i prosjektet (Dæhlen 2001).

En evaluering av førskolelærerutdanningen ved fem norske institusjoner (Sataøen, 2002) ble gjort i 2001 på oppdrag av KUF. Ved siden av Svein Ole Sataøen, Høgskolen i Sogn og Fjordane, deltok blant andre Ingegerd Tallberg Broman, Högskolan i Malmö og Peder Haug, Høgskolen i Volda, i den eksterne komitéen som gjennomførte evalueringen. Målet var å bidra til en kvalitetsutvikling innenfor norsk lærerutdanning. Fem av 19 utdanninger ble valgt, og disse har gjennomført selvevalueringer som den eksterne evalueringen bygger på. Resultatene viser at stort sett alle mener at det savnes samband mellom rammeplan for førskolelærerutdanningen, rammeplan for barnehagen og planene for annen lærerutdanning. De fleste studenter var positive til utdanningen. Undervisningen var ikke alltid på et høgskolenivå, delvis grunnet begrensede forkunnskaper hos studentene. Lærerne syntes her å ha problem med å formulere klare krav, men det arbeides med å utvikle et bedre tilbud for førsteårsstudentene. Praksis i barnehagen synes ikke å ha blitt videreutviklet i de senere år, og det savnes en systematisk sammenheng mellom teoretisk undervisning og praksis i barnehagen, men det er klare ulikheter mellom utdanningene. Undervisningen er ofte meget tradisjonell, og de ulike fagene innen førskolelærerutdanningene lever separate liv innen faste faggrenser. Studentene ga også kritiske kommentarer til eksempelvis undervisningen og dens organisering. Lærerne ble kritisert for å savne interesse for utdanningens yrkesprofil og for å behandle studentene som unge elever. Evalueringskomitéen mener at det trengs en mer integrert og profesjonsorientert utdanning, og lærerne må utvikle sin kompetanse ved flere av utdanningene. Evalueringen av studentene er ofte tradisjonell og skriftlig. Det er også flere og store problemer med bruk av skikkethetsvurderingen som må løses. Det er en meget sensitiv oppgave å avgjøre om en student er skikket for yrket. Det savnes et samarbeid med annen lærerutdanning.

Komitéen har også sett på FOU-virksomheten. Det er en klar utvikling der også førskolelærere tar del, men samtidig er det en lang vei å gå. Det er meget store ulikheter mellom høgskolenes organisering av FOU, og relasjonen til barnehagefeltet er ikke alltid sterk. Studentene vet ofte lite om lærernes FOU-aktiviteter som forblir lærernes private sysler. Til sist peker evalueringskomitéen på bristen av kvalitetssikring, og at høgskolene må prioritere utviklingen av sine studieprogram.

6.3 Yrkesetikk

Liv Susanne Bugge, Høgskolen i Hedmark, har siden 1998 arbeidet med prosjektet *Yrkesetiske aspekter ved førskolelærerrollen*. Målet med prosjektet er å studere førskolelæreres kunnskap og forståelse i forhold til lovpålagt taushetsplikt. Det utføres spørreskjemaundersøkelser blant førskolelærere og førskolelærerstudenter. I en rapport fra prosjektet tar Bugge (2000) opp yrkesetikk, taushetsplikt og juridiske aspekter på temaet.

6.4 Menn i barnehagen

Å få menn til å velge arbeid i barnehagen er et langsiktig arbeid. OECD (1999) peker på at Norge er alene om å ha satt et mål om 20 prosent mannlige personale i barnehagene. BFD tok initiativ til å arbeide med rekruttering av menn i 1996, og har også initiert noen prosjekter. I en bibliografi over mannlige omsorg i Skandinavia har Ole Bredesen (1997) organisert litteraturen i følgende temaer: Organisasjon og arbeidsmiljø, rekruttering av menn ,og menn og barn. Han stiller spørsmål om hvordan menn i barnehagene plasserer seg i forhold til det kvinnelige profesjonaliseringsprosjektet som barnehageyrket har vært gjenstand for. Bredesen søker også informasjon om menns veier inn i barnehagene og førskolelærerutdanningen.

Åse Bratterud, Per Tore Granrusten og Ole Fredrik Lillemyr (2000) ved Dronning Mauds Minnes Høgskole har gjort en kartlegging for BFD av alle menn som var under utdanning til førskolelærere våren 1999 i Norge, sammen med et utvalg av kvinnelige studenter. Resultatene var at mannlige studenter hadde lavere studiemotivasjon ved studiestart, opplevde utdanningen noe mindre meningsfull, men hadde sterkere yrkes-selvoppfatning sett i relasjon til de kvinnelige studentene. Det er relativt sett mange flere mannlige studenter som forlater studiet det første året. Det ser ut til å være et sterkere fall i motivasjonen hos de mannlige studentene i andre studieår enn hos de kvinnelige studentene. For begge kjønn var bruk av fritidsinteresser i framtidig yrke og opplevelser av kreative handlingsmuligheter viktig. Begge kjønn viste generelt sterk motivasjon for studiet.

6.5 Konklusjon og forskningsutfordringer

Omfanget på forskningsinnsatsen på utdanning og yrkesliv er heller ikke stor, og spredt på mange miljøer. Foruten et tre relevante doktoravhandlinger domineres innsatsen av oppdragsforskning ved noen høgskoler.

Kjønn er et relevant perspektiv når det handler om utdanning og yrkesliv i tilknytning til barnehagen. Foruten menn i barnehagen, som allerede er satt på kartet av BFD, er assistentene og deres relasjon til førskolelærerprofesjonen kanskje den største forskningsmessige utfordringen som er av relevans for en framtidig forskningsinnsats. I OECDs "country note" (OECD 1999) hevdes det nettopp at et viktig spørsmål i norsk barnehage er assistentene. Hva har dette å si for kvaliteten på barnehagetilbudet? At eventuelle konflikter mellom ufaglærte og profesjonsutøvere er lite synlige i offentligheten, er en annen vinkling som burde vært undersøkt. Her kan vi kanskje lære av forskning om profesjonskamper og forholdet mellom andre yrkesgrupper som har satt dette temaet på dagsorden (eksempelvis forholdet mellom sykepleiere og hjelpepleiere).

Et annet forhold som kunne vært interessant å undersøke er førskolelærernes stilling i den offentlige debatten: Hva sies og hvordan snakkes det *om* førskolelærere? Dette på bakgrunn av at barnehagen har stått i brennpunkt for politiske debatter, og at en kan oppleve mer eller mindre utilslørte argumenter om at "barnehagen er ikke så bra for barn", eller at "alle kan vel passe barn". Som et typisk kvinneyrke som til forveksling ligner morsrollen, sliter kanskje flere med å legitimere barnehagevirksomheten og sin profesjonelle yrkesutøvelse.

7 Barnehagen og noen samarbeidspartnere

I dette kapitlet skal vi kort se på arbeider som tar opp noen samarbeidspartnere for barnehagen: Foreldre, også sett i forhold til arbeidslivet, barnevernet og til slutt skole og SFO.

7.1 Foreldresamarbeid

Vi finner flere forskningsprosjekter og publikasjoner som omhandler relasjonen mellom barnehagen og foreldre. Mange av disse er allerede omtalt under integrering, jevnfør også kapitlet om barnehagepolitikk, der omtaler vi et prosjekt fra Utviklingsprogrammet (Bjørngaard og Mordal 1998). Nedenfor skal vi se litt på et par prosjekter hvor foreldrenes kjønn står sentralt i samarbeidet mellom foreldre og barnehage.

Prosjektet *Fedre i barnehagen*, ved avdeling for pedagogikk i Høgskolen i Agder, har et kjønnsperspektiv på samarbeidet mellom foreldre og barnehage. Det fokuseres på fedrenes deltakelse og spørsmålet om likeverdighet med mødrene. Prosjektperioden er september 1997 til august 2001 og omfatter: En analyse av foreldresamarbeid i faglitteraturen, telefonintervju av 60 barnehagestyrere (Grythe 1998, 1999a, 2000b), en kartleggingsundersøkelse av foreldresamarbeid i to barnehager (102 fedre) og en spørreundersøkelse blant 45 fedre om foreldresamarbeid (Grythe 1999b, 2000a,b). Noe av det teoretiske grunnlaget er basert på atferdsanalyse og alt datamateriale er hentet fra Kristiansand kommune. Foreldresamarbeid omfatter her aktiviteter som for eksempel deltagelse i foreldremøter, foreldresamtaler og henting og bringing av barn. Undersøkelsene viste blant annet av fedrene overvurderte sin egen innsats på den måten at de trodde de var mer delaktige enn registreringer av atferd viste. Det samme var tilfelle med barnehagestyrernes forestillinger om omfanget av fedrenes deltaking. Flertallet av fedrene uttrykte imidlertid at de burde og ønsket å delta mer og at de følte seg egnet til denne kontakten. Både når det gjaldt mødre og fedre ga styrerne et positivt bilde av foreldresamarbeidet. Fedrene blir beskrevet som saksorienterte og lette å kommunisere med.

Ingerid Bø ved avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Stavanger, har også et kjønnsperspektiv på foreldresamarbeid. Som en del av en studie av daglige overganger mellom familie, barnehage og arbeidsplass, har Bø (2002) studert ulikheter mellom mor og far i hente- og bringesituasjonen. Hun har intervjuet 14 mødre og 11 fedre (11 par og 3 alenemødre) og 20 barnehageansatte (styrere, pedagogisk ledere og assistenter) med tilknytning til de aktuelle familiene. Artikkelen *Mors og fars foreldreskap når barnehagen er med i bildet* ser spesielt på tidsbruk og det mentale barneomsorgsarbeidet. I avskjed med barnet om morgenen bruker først og fremst mødrene lang tid, og de gir uttrykk for at det kan være trist og vondt å forlate barnet. Dette kan personalet oppleve som brysomt og uheldig for barnet. De foretrekker fars kortvarige og mer kontante og ukompliserte handlemåte. Flere mødre enn fedre har refleksjoner og tanker om situasjonen, de tenker på hvordan de skal forebygge at det oppstår problemer, mens bare mødre uttrykker tanker om hvordan justeringer kan gi forbedringer. De fleste foreldrene i denne studien følte at barnehagen tok godt i mot dem selv og barna om morgenen. Bø sin studie støtter opp om funnene hos Grythe, fra de ansatte får fedre mye og positiv kreditt for sitt samarbeid, selv om det er mor som spør og snakker mest med personalet om hvordan barnets dag har vært.

7.2 Foreldre - arbeidsliv⁹

I kapittel 2 har vi tidligere, i forbindelse med evaluering av kontantstøtteordningen, omtalt et større prosjekt som ble gjennomført i familieforskningsmiljøet i Trondheim. I dette miljøet samarbeider forskere ved SINTEF, IFIM og Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU der Berit Brandth og Elin Kvande er sentrale aktører. Miljøet har publisert mange rapporter og flere artikler, og flere hovedoppgaver er produsert. Prosjektet som er rapportert i Bungum med flere (2001) hadde til hensikt å studere hvilke konsekvenser kontantstøtten hadde for likestilling i arbeidsliv og familieliv. Man studerte bruken av ordningen ut fra konsekvenser for likestilling mellom småbarnsforeldre i tre ulike bedrifter.

Ved *kunnskapsbedriften* var lønnsnivået høyt og kontantstøtten kunne ikke kompensere for tapt arbeidsfortjeneste. Disse foreldrene levde i “tidsklemma”, men klarte ikke å bruke kontantstøtten slik at de fikk mer tid med barna. De var gjerne “mottakere” av kontantstøtten, men de opplevde kontantstøtten som en “trøstepremie” og ønsket seg først og fremst barnehageplass. Fikk de tilbud om barnehageplass, valgte de bort kontantstøtten til fordel for denne. På *sykehuset* var derimot alt tilrettelagt for deltid. Turnusarbeidet gjorde det dessuten vanskelig å kombinere fulltidsstilling med å ha omsorg for små barn. Arbeidsgiver tilrettela turnusen for småbarnsmødrene med det de kalte “kontantstøttestillinger”, som gjerne var halve nattevaktstillinger. Barnehage ble av denne gruppen opplevd som et lite anvendelig tilbud fordi turnusarbeidet ikke så lett lot seg kombinere med barnehagens åpningstider. Sykepleierne ble “idealbrukere” av kontantstøtten nettopp fordi de brukte den for å redusere arbeidstiden for å være hjemme med barna i tråd med den opprinnelige intensjonen med ordningen. I *industribedriften* fant man passive mottakere av kontantstøtten. Bedriften hadde ingen tradisjon for deltid, og “arbeiderkollektivet” (mannskollektivet) støttet ikke opp om de fedrene som ønsket å arbeide deltid for å være mer sammen med ungene sine. I både kunnskaps- og industribedriften var det rettigheter som arbeidstaker som ble det sentrale for fedrene for å få mer tid med barna. Fedrekvoten er en rettighet som fedre har som arbeidstakere, kontantstøtten er det ikke. Funnene i undersøkelsen viser at hvis menn skal få mulighet til mer tid med barna, må statlige ordninger knyttes til arbeidslivet og være en *rettighet* som den enkelte har som arbeidstaker. Undersøkelsen viser videre at det ikke er mulig å snakke om kjønnsnøytrale ordninger på et så kjønnen felt som familien. Forfatterne konkluderer med at kontantstøtten er skreddersydd for en bestemt kjønnsordning der mødrene reduserer sin arbeidstid og tar hovedansvaret for omsorgen til barna, mens fedrene ikke får mer tid med barna fordi deres arbeidstid forblir uendret.

Vi vil også nevne prosjektet *Småbarnsfamiliers omsorgsstrategier* hvor foruten Berit Brandth og Elin Kvande også Håkon Leiulfsrud deltar som prosjektmedarbeider. Prosjektet er en del av det store paraplyprosjektet *Familieforandringer og konsekvenser for barn og ungdom* som ble finansiert av Forskningsrådet i perioden 1996-2001. Der ble det fokusert på bruk av permisjonsrettigheter som omsorgsstrategi. De norske permisjonsordningene har gjennomgått store endringer på 90-tallet; fra å ha en av Nordens dårligste ordninger, til å bli blant verdens beste. Norske barn har i dag anledning til å ha foreldrene hos seg store deler av de første leveårene. I større grad enn tidligere legges det vekt på at fedre skal trekkes mer aktivt med i barneomsorgen. De nye ordningene gjennomføres i en tid hvor både familiestruktur og arbeidsliv gjennomgår store endringer. Prosjektet forsøker å forstå familiers valg av omsorgsstrategier i lys av slike samfunnsendringer. Som viktigste datakilde er det gjennomført en

---

⁹ I utarbeidelsen av dette kapitlet har vi trukket store veksler på notatet “Forskning på foreldre og omsorgsordninger” utarbeidet av Berit Brandth og Elin Kvande

spørreundersøkelse til alle nybakte fedre i Trondheim og Orkdal kommuner i 1994. Trondheim kommune er det samme utvalgsområde som var utgangspunkt for permisjonsundersøkelsen i 1987, og resultatene vil derfor være sammenlignbare. Det er også gjennomført intervjuer med 30 foreldrepar. Resultater fra prosjektet er publisert i boka *Fleksible fedre* (Brandth og Kvande 2002b, jfr også Brandth, Kvande og Winge 2002c.), og i en rekke norske og internasjonale artikler (Brandth og Kvande 1998a, 1999, 2001, 2002a).

Av indirekte konsekvens for behov for og etterspørsel etter tilsyn i barnehager, vil vi også nevne prosjekter som har evaluert fedrekvoten (Brandth og Øverli 1998, Brandth og Kvande 1998b). Hoveddelen av denne undersøkelsen var en spørreundersøkelse basert på et landsrepresentativt utvalg av menn som ble fedre i 1995. Resultatene viser at 78 prosent av fedre med rett til fødselspenger brukte denne permisjonskvoten. Da fødselspermisjonen ble utvidet i 1993, ble fire av permisjonsukene øremerket for far. Undersøkelsen viser at fedre ikke opplever kvoten som tvang; de tar permisjon fordi de selv ønsker det. Dagens småbarnsfedre møter få negative reaksjoner når de tar permisjon. Fedre som tar permisjon gjør mer hus- og omsorgsarbeid enn andre. Dette prosjektet var finansiert av Barne- og familiedepartementet fra 1996 til 1998. Kvande og Brandth har også via oppdrag fra departementet evaluert tidskontoordningen (Holter og Brandth 1999, Gjerstad og Kvande 1998, Holter og Brandth 1998, Winge og Brandth 1999).

Vi skal også nevne at det pågår et prosjekt ved Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Stavanger som belyser daglige overganger mellom hjem, barnehage og arbeidsplass. Ingrid Bø (2001) er prosjektleder og hun vil bygge på intervjuer av mødre og fedre, barnehageansatte og ledere på arbeidsplassen. En artikkel fra prosjektet er omtalt over, under barnehagen og foreldresamarbeid (Bø 2002). Både Ingrid Bø og Trondheimsmiljøet har et klart kjønnsperspektiv i sin forskning.

7.3 Barnehage og barnevern

I kapitlet om barnehagens historie var vi inne på at barnevern og barnehage er en gammel relasjon og at barnehagen kan brukes som et kompensatorisk tiltak for utsatte grupper av barn.

I 1990 ble tildeling av plass i barnehage brukt som barnevernstiltak for 2929 barn under skolepliktig alder. 18 prosent av disse tilhørte aldersgruppen nul til to. I årene som fulgte fikk barnevernet tilført økte ressurser og bruken av tiltaket økte, særlig fra 1993 og særlig for de eldste førskolebarna. I 1993 ble tiltaket brukt for 4443 barn og i 1996 av 4908 barn. I 1996 var 14 prosent to år eller mindre. Med innføring av Reform 97 ble en liten nedgang i den eldste aldersgruppen mer enn kompensert av en økning for de minste som i dette året igjen utgjorde 17 prosent. Siden var det en svak nedgang fram mot 1999 med 4558 barn, en nedgang på drøyt 500 barn sammenliknet med toppåret 1997. Barn under to utgjorde nå 15 prosent (Clausen 2001).

Anne Sagbakken arbeidet tidlig på 1990-tallet med det tre-årige, Forskningsrådsfinansierte prosjektet *Barnehagen som forebyggende tiltak innenfor barnevernet* (Sagbakken og Aanderaa 1993). Målet var å få kunnskap om barnehagen som tiltak i barnevernet. Prosjektet har studert samarbeidet mellom barnehagen og barnevernet på kommunenivå. Samarbeidet var lite formalisert. Saksbehandlerne mente at de hadde for lite samarbeid med barnehagene og at barnehagene for sjelden henvendte seg til barnevernet om barn som trengte hjelp. Førskolelærerne på sin side mente de ofte ble sittende alene med ansvar for barnet og

familien. De pekte på manglende kontakt med barnevernet og opplevde samarbeidet med barnevernsforeldrene som problematisk. Prosjektet fokuserte også på barn som har fått barnehageplass som del av et barneverntiltak i Oslo kommune. Det er særlig fokusert på barnehagen som lærings- og utviklingsmiljø for barna og barnehagens rolle i et nettverk rundt barn og familie. Når det gjelder tilrettelegging av tilbudet barn og foreldre fikk i barnehagen, peker resultatene i retning av lite samarbeid mellom barnehagen, barnevernet og andre deler av hjelpeapparatet. Slik barnehagene utviklet tilbudet, ble det uten spesielle kunnskaper om problemområdet og uten veiledning utenfra.

Det finnes også senere eksempel på arbeider om barnehage og barnevern. Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet har studert samarbeid mellom barnevernet og henholdsvis barnehage (Iversen og Havnen 1996) og skolefritidsordning (Iversen og Rød 1996). Harsheim og Østtveiten (1995) har også studert denne type av samarbeid.

7.4 Skole for seksåringer og Skolefritidsordning

Seksåringene og skolefritidsordningen (SFO) er to områder som i prinsippet faller utenfor feltet barnehageforskning, de hører nå inn under skolens domene. Men 6-åringene har vært i fokus siden 1980-tallet og SFO henter mye av sitt innhold og personale fra barnehagen. Vi skal derfor kort se på dette.

Seksåringene var å betrakte som førskolebarn frem til grunnskolereformen i 1997. Doktoravhandlingen til Peder Haug (1992), Møreforskning og Høgskolen i Volda, baserer seg på det stort anlagte *6-åringsforsøket* (1986-1990) som gikk forut for Reform 97. Det ble i fellesskap finansiert av Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet og Barne- og familiedepartementet. Forsøket prøvde ut tre modeller: Barnehagemodellen, skolemodellen og en modell med samarbeid mellom barnehage og skole. Forsøket skulle legge grunnlaget for hvor et pedagogisk tilbud til 6-åringene skulle lokaliseres og hvordan et slik tilbud kunne utformes. De utdanningspolitiske og pedagogiske linjene knyttet til debatten omkring 6-åringene presenteres i en fagbok (Haug 1991), noe som trekkes videre i en internasjonal artikkel (Haug 2000).

Som en del av forberedelsene til Reform 97 etablerte man et forsøk med et barnehagetilbud (kjernetilbud) på skolen, og et fritidstilbud (skolefritidsordning) for 6-åringene. NOSEB med prosjektleder Peder Haug gjorde etter oppdrag fra Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet en forskningsbasert evaluering av dette (Haug 1996). Både rapporten fra dette prosjektet og Haugs arbeider fra 6-åringsforsøket presenterer den utdanningspolitiske bakgrunnen og diskuterer forholdet mellom reformer og politikktutvikling (jfr. Haug 1991, 1992).

Sidsel Germeten (2002), Høgskolen i Oslo, har nylig disputert med avhandlingen *Grenser for undervisning? Frihet og kontroll i 6-åringenes klasserom*. Det er en undersøkelse om hvordan lærerne organiserer, planlegger og velger innhold og arbeidsmåter for 6-åringene. Med 6-åringene i skolen ble en ny pedagogikk formulert for grunnskolens første klassetrinn med et innhold som skulle bygge på tradisjoner fra både barnehagen og skolen. Avhandlingen presenterer en diskursanalyse av utsagn i en spørreskjemaundersøkelse der både allmennlærere og førskolelærere definerer hva undervisning i 1.klasse kan være. Videre analyseres observasjoner, intervjuetekster og lokale læreplaner ut fra et perspektiv på bruk av makt-teknologier. For lærerne som arbeider i 1.klasse er begrepet undervisning for smalt til å

knyttet til det arbeidet de gjør i 6-åringenes klasserom. I avhandlingen presenteres en diskusjon om hvilke diskurser om undervisning i 1.klasse som finnes, og hvilket syn på barnet, kunnskapen, skolen og opplæringen som kommer til uttrykk gjennom det innsamlete materialet.

Prosjektet *Overgangen barnehage - småskole i Nord-Trøndelag*, ble gjennomført i seks barnehager og sek skoler i fire kommuner (Eggen et al 1998). Målet var å utvikle den pedagogikken som barnehage og skole bør bygge på og samarbeide om for de eldste barna i barnehagen og de yngste i skolen. Hvordan kan praktisk-metodisk arbeid som bygger på kunnskaper om barns selvoppfatning og indre motivasjon, øke barnas interesse for det pedagogiske opplegget i barnehage og småskole? Blant de viktigste ideene for arbeidet var å styrke barns selvoppfatning og selvstendighet, klargjøre mål og forventninger, vise engasjement for barnet, legge vekt på varierte former for lek og læring, variasjon når det gjelder hvem som bestemmer og å bygge opp en skolekultur basert på gode holdninger til lek, læring og motivasjon. Et av resultatene er at pedagogenes holdninger er sentrale, men at barnehagens eller skolens kultur og strategi er mer betydningsfull, og her er rektors rolle viktig. Resultatene tyder på at de som arbeider i barnehage og skole i for liten grad inntar barnets perspektiv og gir rom for deres initiativ, muligheter til å foreta valg og til å utvikle eierforhold til den pedagogiske aktiviteten og dermed til egen aktivitet. Prosjektet viser også at førskolepedagogikken og skolens pedagogikk er to tradisjoner som kan supplere hverandre med hensyn til å forstå begrepene lek og læring.

Ved midten på 1990-tallet hadde NOSEB i oppdrag å evaluere samarbeidet mellom skolefritidsordningene og de frivillige organisasjonene (Lidén og Brandt 1995). Dette var et oppdrag fra Fellessekretariatet fra skolefritidsordninger, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. En fokuserte blant annet på kvalitet og former for samarbeid og hvordan dette fungerte ut fra barns behov og ønsker. Videre ble det sett på de konsekvenser det innebar for organisasjonene å delta i SFO. Det ble anvendt både kvantitativ og kvalitative metoder, som samtaler med barn, daglig ledere i SFO og rektorer ved skoler, instruktører og representanter fra frivillige organisasjoner. Evalueringen inkluderte skolefritidsordninger både i by- og bygdemiljø. Videre ble det gjort intervjuer med sentrale personer i frivillige organisasjoner på tre nivå (lokalt, fylke og sentralt). Det ble også gjort to kvantitative undersøkelser, en rettet mot et skoler og SFO i et mindre antall kommuner og en større rettet mot det kommunale nivået (skole- og kulturetaten). Dette prosjektet var opptakten til et større arbeid om ulike arenaer i småskolebarns liv (skole, SFO, hjem og nærmiljø) og som resulterte i Hilde Lidéns doktoravhandling i sosialantropologi (Lidén 2000).

7.5 Konklusjon og forskningsutfordringer

Vi kan slå fast at kjønnsperspektivet dominerer når det gjelder forskning som trekker inn foreldrene. Når det gjelder forholdet mellom foreldre og arbeidsliv er det gjort en solid innsats når det gjelder de aller minste, blant annet som en følge av kontantstøtteforskningen ved institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU. Vi har mindre kunnskap som relateres til større barn, foreldre og arbeidsliv, men et prosjekt ved Høgskolen i Stavanger er i gang.

Til tross for at det har vært en forholdsvis stor satsing på barnevernsforskning i 1990-årene, blant annet fra Forskningsrådets side, ser ikke dette ut til å ha utløst forskning som fanger opp barnehagen i vesentlig grad.

Også når utgangspunktet er barnehagen *uten* 6-åringer kan vi lære meget av de politiske og ideologiske prosessene som var knyttet til deres overgang til skolen. Det var et strids-spørsmål som handlet om en dreining i den utvidede institusjonaliseringen av barndommen, hvor klassiske tema som kontroll og frihet settes på dagsorden. Videre er det et tankekors at barnegruppa endret seg med Reform 97; de eldste barnehagebarna nå er fem-åringene. Hvilke konsekvenser har dette ført til?

SFO er et temmelig nytt og uetablert tilbud til barn og foreldre. Det er også et svært lite utforsket område som det skulle behøves en egen forskningsinnsats på. Med dette spiller vi ballen videre.

Litteratur

- Abrahamsen, G., Mørkeseth, E.I. (1998): *Roller og relasjoner i familiebarnehagen. En studie av kvalitet i familiebarnehagen for barn under tre år*. Tidsvise skrifter. Samfunn og helse nr. 22. Stavanger: Høgskolen i Stavanger.
- Abrahamsen, G., Mørkeseth, E.I. (2001): *Samspill og læring i familiebarnehagen. Barnehagepedagogikk i et relasjonelt perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Alsaker, F.D. (1993): Isolement et maltraitance par pairs dans les jardins d'enfants: comment, mesure ces phénomènes et quelles en sont leurs conséquences? *Enfance* 47: 241-260.
- Alsaker, F. D. (1997): Hva vet vi om mobbing i barnehagen? Undersøkelser av mobbing i barnehager i Bergen og i Sveits. I: R.J. Pettersen (red): *Mobbing i barnehagen*. Oslo: Senter for barnehageutvikling.
- Alu, G. B. (2001). *På vei mot å bli fagarbeider i barne- og ungdomsarbeiderfaget: hvem? - hva? - hvor? En studie av læreplanens tilblivelse og bruk i videregående skole, videregående kurs I, barne- og ungdomsarbeiderfag*. Hovedoppgave i førskolepedagogikk. Høgskolen i Oslo.
- Alvestad, M. (2001): *Den komplekse planlegginga. Førskolelærarar om pedagogisk planlegging og praksis*. Doktoravhandling. Studies in Educational science: 165 Göteborgs universitet.
- Andresen, R. (1995): *Kjønn og kultur. En studie av voksnes deltagelse i barns kjønns sosialisering på grunnlag av et observasjonsmateriale fra norske barnehager*. Doktorgradsavhandling. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Angell, E. (1995): *Samisk/norsk skole i spredtbygde strøk*. Oslo: NIBR Rapport 1995:11.
- Arnesen, A.-L. (1994): *Nord-lilia guide. Likestilling i lærerutdanningens innhold og arbeidsmetoder*. Oslo: Apostrof, Bislet høgskolesenters skriftserie. Bislet Notat, særnummer A/1994.
- Asplan Analyse, Asplan Viak (1993): *"Lille speil på veggen der". Erfaringer med familiebarnehager*. Asplan Analyse as, rapport 71. Oslo: BFD
- Aukrust, V. Grøver (1992): *Fortellinger fra stellerommet. To-åringer i barnehage: En studie av språkbruk - innhold og struktur*. Doktorgradsavhandling. Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Aukrust, V. Grøver (1996): Learning to Talk and Keep Silent about Everyday Routines: a study of verbal interaction between young children and their caregivers. *Scandinavian Journal of Educational Research* 40(4):311-324.

- Aukrust, V. Grøver, Snow, C. E. (1998): Narratives and explanations in Norwegian and American mealtime conversations. *Language in society* 27(2): 221-246.
- Bae, B. (1992): Relasjon som vågestykke - læring om seg selv og andre. I: B. Bae og J. E. Waastad (red.) *Erkjennelse og Anerkjennelse. Perspektiv på relasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bae, B. (1995): The child, a learner in pre-school institutions . I: E. Befring (red) *Teacher Education for Equality*. Rapport fra ATEE 20th Annual Conference Oslo 1995: 452-258. Oslo College.
- Bae, B. (1996): *Det interessante i det alminnelige: En artikkelsamling*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Bae, B. (2001): Qualitative aspects of dialogue between children and adults in pre-school institutions, *Proceedings from the 23rd World Congress of OMEP*, Santiago, Chile, 29.7-4.8
- Baklien, B., Ellingsæter, A. L., Gulbrandsen, L. (2001): *Evaluering av kontantstøtteordningen*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Balke, E. (1995): *Småbarnspedagogikkens historie. Forbilder for vår tids barnehager*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barne- og familiedepartementet (1994): *Evaluering av BIK-programmet*. Hovedrapport, utarbeidet av Asplan Viak. Trondheim.
- Bjørklund, T. (2001): Det første stortingsvalg i det 21. århundre. *Nytt norsk tidsskrift* 18 (4): 343-356.
- Bjørngaard, J.H. (1995): *Foreldre og barnehage – likeverdige samarbeidspartnere? Foreldrenes muligheter til innflytelse i barnehagen*. SIFO-rapport nr. 10. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Bjørngaard, J. H. (1996a). *Styrernes syn på barnehagen*. Arbeidsrapport 1996:2. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Bjørngaard, J.H. (1996b): *Foreldrenes syn på barnehagen*. Arbeidsrapport 1996:3. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Bjørngaard, J.H. (1998): *Barnehager i endring. Resultater fra undersøkelse blant ansatte og foreldre i barnehager før og etter tiltak*. Arbeidsrapport 1998:1. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Bjørngaard, J.H., Mordal, T.L. (1998): *Økt brukertilpasning i barnehagen? Sluttrapport fra utviklingsprogrammet for barnehagesektoren*. SIFO-rapport nr. 2. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Blix, K.W.S. (1993): *Barnehager: Behov, etterspørsel og fordeling*. Rapport nr. 8. Oslo: Institutt for sosialforskning.

- Blix, K.W.S., Gulbrandsen, L. (1992): *Norske familiers økonomiske levekår. Første rapport fra en intervjuundersøkelse høsten 1991*. Notat nr. 3. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Blix, K.W.S., Gulbrandsen, L. (1993): *Småbarnsfamiliers økonomi og bruk av barnetilsyn. Rapport fra en intervjuundersøkelse høsten 1992*. Notat nr.2. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Borge, A.I.Helmen (1998): *Barnets verd og barnehagens verdier. En kunnskapsanalyse*. Oslo: Statens institutt for folkehelse.
- Borge, A.I. Helmen og Melhuish, E.C. (1995): A Longitudinal Study of Childhood Behaviour Problems: Maternal Employment, and Day Care in a Rural Norwegian Community. *International Journal of Behavioral Development* 18(1): 23-42
- Borge, A.I. Helmen, Nordhagen, R., Lie, K. K. (under utgivelse.): *The child in its environment: "forest day care centres" – a modern type of day care with historical antecedents*. University of Oslo, Department of Psychology/Norwegian Institute of Public Health.
- Brandth, B., Kvande, E. (1998a): Fleksible fedre i et fleksibelt arbeidsmarked. I: T. Nilsen (red.) *Mot et bedre arbeidsliv?* Bergen: Fagbokforlaget.
- Brandth, B., Kvande, E. (1998b): Masculinity and Child Care: The Reconstruction of Fathering. *The Sociological Review* 46(2): 293-313.
- Brandth, B., Kvande, E. (1999): Refleksive fedre. I: A-M. Jensen, E. Backe-Hansen, H. Bache-Wiig, K. Heggen (red.) *Oppvekst i barnets århundre. Historier om tvetydighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Brandth, B., Kvande, E. (2001): Flexible Work and Flexible Fathers. *Work, Employment and Society* 15(2): 251-267.
- Brandth, B., Kvande, E. (2002a): Reflexive fathers. Negotiating parental leave and working life. *Gender, Work og Organization* 9(2).
- Brandth, B., Kvande, E. (2002b): *Fleksible fedre*. (Under utgivelse) Oslo: Universitetsforlaget.
- Brandth, B., Øverli, B. (1998): *Omsorgspermisjon med kjærlig tvang. En kartlegging av fedrekvoten*. Allforsk-rapport.
- Brandth, B, Kvande, E., Winge, A. (2002): *Tid til barn. Småbarnsfamiliers omsorgsstrategier*. (Under utgivelse). Allforsk-rapport
- Bratterud, Å., Granrusten, P.T., Lillemyr, O.F. (2000). *Hva er så spesielt med menn?* Trondheim: Dronning Mauds Minne Høgskole.

- Bredesen, O. (1997). *Mannlig omsorg: en bibliografi over forskning og prosjektarbeid på relasjoner mellom menn og barn i Skandinavia med vekt på menn i barnehager*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Bryhni, S. Sand (1995): "Først høflig, så ord". Om flyktningeforeldrene og deres syn på et tospråklig og tokulturelt opplæringstilbud i barnehagen og skolen. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 79(5): 213-224.
- Bugge, L. S. (2000). *Med plikt til å tie: yrkesetikk og taushetsplikt i førskolelærerrollen*. Rapport 2000:10. Elverum: Høgskolen i Hedmark.
- Bungum, B., Brandth B., Kvande, E. (2001): *Ulik praksis – ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv*. SINTEF-rapport.
- Bø, I. (1995a): *Hvilken forståelse av kjønn? Om forståelser av kjønn i barnehage, skole og lærerutdanning*. Skriftserien nr.1/96, Nord-Lilia rapport nr. 14/95. Høgskolen i Stavanger, avdeling for lærerutdanning.
- Bø, I. (1995b): *Understanding of gender among parents, teachers and students in teachers' education. Gender and equality as quality in school and teacher education*. Final report from the 3-year Nordic projects on gender and equal opportunities in teacher education. Apostrof, Oslo College, Bislet Publications.
- Bø, I. (2001): *Hjem - barnehage - arbeidsplass. Daglige overganger og gjensidige tilpasninger*. Tidvise skrifter, samfunn og helse nr. 39. Stavanger: Høgskolen i Stavanger.
- Bø, I. (2002): Mors og fars foreldreskap når barnehagen er med i bildet. *Nordisk Pedagogik* 22(1): 1-13.
- Clausen, S.E. (2001): *Kontantstøtte blant barnevernsbarn*. NIBR-notat nr.101. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Djuve, A.B., Pettersen, H.C. (1998): *Må de være ute om vinteren? Oppfatninger om barnehager i fem etniske grupper i Oslo*. Oslo: Fafo.
- Dæhlen, M. (2001): *Usikre, dedikerte, engasjerte og distanserte: Om forventninger og motivasjon blant de nye studentene ved profesjonsstudiene*. HiO-rapport 2001:12. Oslo: Høgskolen i Oslo, Senter for profesjonsstudier.
- Eggen, A., Skevik, S., Støp, K., Bergstrøm, S., Lillemyr, O. F, Voll, A.L.S. (1998): *Overgangen barnehage – småskole: Et forsknings- og utviklingsprosjekt i Nord-Trøndelag*. Steinkjer: Nord-Trøndelagsforskning.
- Eide, B., Winger, N. (1996): *Kompetente barn og kvalifiserte pedagoger i den nye småskolen*. Oslo: Cappelen akademisk.

- Eide, B., Winger, N (2002): *Fra barns synsvinkel. Om barn som deltakere og informanter: Teoretiske perspektiver og metodiske utfordringer*. Oslo: Cappelen akademisk. (under utgivelse).
- Eikeland, S., Krogh, U. (1999): *Samiske barnehager. Evaluering av det særskilte tilskuddet*. Oslo: NIBR-notat 1999:17.
- Ellingsæter, A.L., Gulbrandsen, L. (2001): Kontantstøtten. Stor reform med små virkninger. *Søkelys på arbeidsmarkedet* (18): 15-25.
- Engen, T.O. (1989): *Dobbelkvalifisering og kultursammenligning*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Engen, T.O. (1994 a): Oppdragelse for det flerkulturelle samfunnet. I: J. Aasen og T.O. Engen (red.) *Didaktikk og læreplanarbeid i barnehage og skole*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Engen, T. O. (1994 b): Integrering – som normalisering eller inkorporering? I: A. Hvenekilde (red.): *Veier til kunnskap og deltakelse*. Oslo: Novus.
- Eurostat (2002): *Eurostat yearbook 2002: A statistical guide to Europe*.
- Germeten, S. (2002): *Grenser for undervisning? Frihet og kontroll i 6-åringenes klasserom*. Doktorgradsavhandling. Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm, HLS Förlag.
- Gjerstad, B., Kvande, E. (1998): *Dilemmaet i fleksibiliteten. Tidskonto i bedrifter*. Allforsk-rapport
- Greneren, G. (1995): *Kulturell gjenreisning i et markesamisk kjerneområde. I spenningsfeltet mellom forskning, politikk og folkelig selvforståelse*. Doktoravhandling. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Grue, L., Hovland, G. (1991): *Være eller ikke være - i førskolelæreryrket? En undersøkelse av førskolelærerkandidater fra 1978, ti år etter eksamen*. Rapport 1991:11. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- Grythe, J. (1998): *Fedre i barnehagen? – det glemte kjønn eller likeverdige samarbeidspartnere?* Skriftserien, nr. 35. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Grythe, J. (1999a): Fedre – en ny giv for foreldresamarbeidet i barnehagen. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 83(1): 39-45.
- Grythe, J. (1999b): *Jo mere vi er sammen – om fedres deltakelse i foreldresamarbeidet i barnehagen*. Forskningsserien, nr. 19/1999. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Grythe, J. (2000a): *Fedrene har ordet! – om fedres syn på egen deltakelse i foreldresamarbeidet i barnehagen*. Forskningsserien, nr. 21/2000. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Grythe, J. (2000b): Foreldresamarbeid i barnehagen. Hvordan ser barnehagepersonalet på fedre, og hvordan ser fedre på seg selv som samarbeidspartnere? *Barn* (8)1: 87-99.

- Gulbrandsen, L. (1988): *Barnehager og fordelingsproblemer*. Notat nr. 21. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Gulbrandsen, L. (1991): Reformerer vi oss fra køer til krakk på barnehagemarkedet? *Norsk Statsvitenskapelig tidsskrift*, 7(4): 296-301.
- Gulbrandsen, L. (1993): Barnehager: behov og etterspørsel. (Unpubl.) Foredrag på Los og Norsk Lærerlags barnehagekonferanse. 30 mars 1993.
- Gulbrandsen, L. (1996): Meninger om barneomsorg og yrkesaktivitet. I: *NOU 1996:13 Overføringer til barnefamilier*. Vedlegg 13. (s. 396-415).
- Gulbrandsen, L., Lea, J.A. (1981): *Norsk barnehagepolitikk*. Notat nr. 5. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Gulbrandsen, L., Tønnessen, C. Ulstrup (1988a): Barnehageutbyggingens fordelingsmessige virkninger. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29(6): 539-554.
- Gulbrandsen, L., Tønnessen, C. Ulstrup (1988b): Oslo-barnehagene på 1980-tallet. En analyse av fordeling og etterspørsel. *St. Hallvard* 66(2), 33-41.
- Gulbrandsen, L., Tønnessen, C. Ulstrup (1989): Private barnehager og sosial ulikhet. *Helse- og Sosialforum* (8-9): 42-43.
- Gulbrandsen, L., Hellevik, T. (1998): Barnehager og kontantstøtte i et fordelingsperspektiv. *Samfunnsspeilet* (5): 17-23.
- Gulbrandsen, L., Hellevik, T. (2000): *Kontantstøtteordningens konsekvenser for barnehagesektoren*. Rapport nr. 16. Oslo: NOVA.
- Guss, F. G. (2000): *Drama performance in children's play-cultur: The possibilities and significance of form*. Doktorgradsavhandling. Report 6. Oslo University College.
- Guss, F.G. (2001): Ritual, performance and children's "play-drama". *Barn* 19(2): 81-102.
- Hagtvat, B.E. (1994): *Fra tale til skrift. Om prediksjon og utvikling av leseferdighet i fire- til åtteårsalderen*. Doktorgradsavhandling. Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Hagtvat, B.E., Lyster, S.-A. (1999): Spelling errors of good and poor decoders: Theoretical, developmental and cross-linguistic perspectives. I: N. Goulandries (red.): *Dyslexia: A cross-linguistic comparison*. London: Whurr.
- Harsheim, J., Østtveiten, H.S. (1995): *Samarbeid i barnevernet: Realitet eller retorikk?* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Haug, A. (1993): *Natur og friluftsliv i barnehagen*: Volda: Møreforskning/Volda lærerhøgskule.

- Haug, P. (1991): *6-åringane - barnehage eller skule?* Oslo: Det Norske Samlaget.
- Haug, P. (1992): *Educational reform by experiment: The Norwegian experimental educational programme for 6-year-olds (1986-1990) and the subsequent reform.* Doktorgradsavhandling. Stockholm: HLS förlag.
- Haug, P. (1995): Dilemma i spesialundervisninga. *Spesialpedagogikk* (1): 18-25.
- Haug, P. (1996): *Barnehage på skule. Evaluering av kjernetilbod og skulefritidsordning for 6-åringar.* Rapport nr.43. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Haug, P. (2000): When to start school? The case of Norway. *Nordisk pedagogik* 20(1): 30-45.
- Hauge, S. (2001): *Man må ta så mange avgjørelser hele tiden.* Rapport nr 10. Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.
- Hellevik, T. (1999): *Kontantstøtteordningens effekter for barnetilsyn og yrkesdeltakelse. En analyse av småbarnsmødres planer i forkant av kontantstøttens innføring.* Rapport nr. 4. Oslo: NOVA.
- Hellevik, T. (2000): *Småbarnsforeldres yrkesdeltakelse og valg av barnetilsyn før og etter kontantstøttens innføring.* Rapport nr. 2. Oslo: NOVA.
- Hoëm, A. (1982): *Sosialisering – en teoretisk og empirisk modellutvikling.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, T., Brandth, B. (1998): *Permisjon eller arbeid? Ja takk, begge deler! Småbarnforeldre sine erfaringar med tidskontoordninga.* Allforsk-rapport.
- Holter, T., Brandth, B. (1999): *Fødselspermisjon på deltid. Ein analyse av tidskontobruk.* Allforsk-rapport.
- Håkonsen, L., Kornstad, T., Løyland, K. og Thoresen, T. O. (2001): *Kontantstøtten - effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling.* Rapport nr. 5. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Innst. S. nr 207 (1999-2000): *Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om barnehage til beste for alle barn og foreldre.*
- Iversen, O., Havnen, K. (1996): *Bekymringsteam: et egnet tiltak i det tverretatlige samarbeidet? En brukerundersøkelse i en bydel i Bergen kommune.* Bergen: Barnevernets Utviklingscenter på Vestlandet.
- Iversen, O., Rød, P. A. (1996): *FOSFOR-prosjektet: Forebyggende barnevern i skolefritidsordningen. En evaluering av skolefritidsordningen som forebyggende arena.* Bergen: Barnevernets Utviklingscenter på Vestlandet.
- Jacobsen, K. (2000): *Barnehagen i Norge: Forum for meningsskapning? En kritisk dokumentanalyse.* Hovedoppgave i barnehagepedagogikk. Oslo: Høgskolen i Oslo.

- Jansen, T. T. (2000): *Barnehage - verken eller? Om barnehagens egenart*. HiO-hovedfagsrapport 2000:10. Høgskolen i Oslo.
- Johnsen, R. Nygaard (2001): *Undersøking om foreldrebetaling i barnehagar, august 2001*. Notat nr. 30. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Kavli, H. C. (2001): *En dråpe, men i hvilket hav? Kontantstøttens konsekvenser for barnehagebruk blant etniske minoriteter*. . Rapport nr. 349. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Kibsgaard, S. (1992): *Gjensidighet i samspill mellom barn fra to kulturer*. Hovedoppgave i Førskolepedagogikk. Trondheim: Universitetet i Trondheim/Dronning Mauds Minnes Høgskole.
- Kibsgaard, S. (1993): *Ei bru til vennskap*. DMMHs publikasjonsserie nr. 4. Trondheim: Dronning Mauds Minnes Høgskole.
- Kibsgaard, S. (1994a): Identitetsopplevelse hos innvandrerbarn. *Barn* 12(1): 51-69.
- Kibsgaard, S. (1994b): *Likestilling i et innvandrerperspektiv*. Rapport fra et prosjekt knyttet til Nord-lilja og DMMH, 1991-94.
- Kibsgaard, S., Wostryck, A. red. (1999): *Mens leken er god*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Klerfelt, A. (2002): *Var ligger forskningsfronten? 67 avhandlingar i barnpedagogik under två decennier, 1980-1999*. Stockholm: Statens skolverk.
- Knudsen, C. (1999): *Married Women's Employment and Public Policies in an International Perspective*. Rapport nr. 12. Oslo: NOVA.
- Knudsen, C. (2001): *Hvem lot seg påvirke? Kontantstøtte og mødres yrkesaktivitet*. Rapport nr. 11. Oslo: NOVA.
- Knutsen, O. (1990): *Organiseringen av barneomsorgen og skolebarnomsorgen i de nordiske landene. En komparativ studie av institusjoner, utdanninger og personell*. Rapport nr. 4. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Knutsen, O. (1991): *Offentlig barneomsorg i Norden. En komparativ studie av utviklingen i de nordiske land*. Rapport nr. 12. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Knutsen, O. (1992): *Utdanning og personell i barneomsorgen. En komparativ studie av utviklingen i de nordiske land*. Rapport nr. 5. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Knutsen, O. (1994): *Mer lik, men stadig forskjellig. En komparativ studie av barneomsorgen i de nordiske landene 1985-1992*. Rapport nr. 7. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Korsvold, T. (1993): Idealer og virkelighet. Om barnehagepolitikk de siste tiårene. *Barn* 11(2): 34-54.

- Korsvold, T. red. (1996): *Barndom, arbeidsliv og tilsynsordninger*. 6 nordiske bidrag. Tema Nord 1996:503. København: Nordisk ministerråd.
- Korsvold, T. (1997): *Profesjonalisert barndom. Statlige intensjoner og kvinnelig praksis på barnehagens arena 1945-90*. Doktoravhandling. Nr. 20, Skriftserie fra Historisk institutt. Trondheim: Det historisk-filosofiske fakultet / Norsk senter for barneforskning NTNU.
- Korsvold, T. (1998a): *For alle barn! Barnehagens framvekst i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Korsvold, T. (1998b): Barn og barndom som historisk forskningsfelt. Tilnærminger og teoretiske kontroverser. *Heimen Lokalhistorisk tidsskrift*. Bd 35.
- Korsvold, T. (1999): 1950-årene: Barndommens lykkelige alder? I: H. Bache-Wiik (red): *Barndommen – to etapper*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Korsvold, T. (2002): Kinder und Familienpolitik. Vereinbarkeit von Familie und Beruf in Skandinavien. Das Beispiel Norwegens am Ende des 20. Jahrhunderts. *Noröna*. Berlin. (under utgivelse)
- Kristiansen, J. E. (1993): Barnehagetilsyn. I serien Statistiske analyser fra Statistisk Sentralbyrå. *Sosialt utsyn* (1): 415-421.
- Lamer, K. (1990): *En, to, tre – ingen flere med! Om verdiformidling i oppdragelsen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lamer, K. (1995): Barn i risikozonen og behovet for sosial kompetanse. Utvikling i barnehagen. I: V. Bunkholdt og E. Larsen (red.): *Metodisk barnevernsarbeid*. Oslo: Tano.
- Lamer, K. (1997a): *Du og jeg og vi to! Om å fremme barns sosiale kompetanse: Teoriboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lamer, K. (1997b): *Du og jeg og vi to! Et rammeprogram for sosial kompetanse. Håndboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lande, S. (2001): *Småbarnsmødres varierende utbytte av barnehager og kontantstøtte*. Hovedoppgave i sosiologi. Universitet i Oslo.
- Larsen, T. H. (1999): *Barnehagepolitikk på statsrådplanet*. Hovedoppgave i barnehagepedagogikk. Høgskolen i Oslo.
- Lauvås, K. (2000): *Veiledning som intervensjon for foreldre*. Institutt for spesialpedagogikk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Leira, A. (1992): *Welfare States and Working Mothers. The Scandinavian Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Leira, A. (1998): Caring as Social Right: Cash for Childcare and Daddy Leave. *Social Politics* 5(3): 362-78.
- Leira, A. (2002): *Working Parents and the Welfare State. Family Change and Policy Reforms in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lidén, H. (2000): *Barn - tid - rom - skiftende posisjoner. Kulturelle læreprosesser i et pluralistisk Norge*. Doktorgradsavhandling. Trondheim: Sosialantropologisk institutt, Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU.
- Lidén, H., Brandt, E. L. (1995): *De frivillige organisasjonenes deltakelse i skolefridtsordningen*. Rapport nr. 38. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Lillås, P. E., Johnsen, R. Nygård (2001): *Foreldrebetaling i kommunale og private barnehager i perioden 1992-2001*. Notat nr. 39. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Lorentzen, M. (1994): "De ungan som ikkje e slusa inn her, e ikkje funksjonshemma". *Om opptak av funksjonshemmede barn i barnehagen*. Rapport 94:3. Oslo: INAS.
- Løkken, G. (1992): *Yrkesrollene i barnehagen: Undersøkelser med vekt på å klargjøre forholdet mellom førskolelærerrollen og assistentrollen i barnehagen*. Trondheim: Dronning Mauds Minne høgskole for førskolelærerutdanning.
- Løkken, G. (1996): *Når små barn møtes*. Oslo: Cappelen.
- Løkken, G. (2000): *Toddler peer culture. The social style of one and two year old body-subjects in everyday interaction*. Doktorgradsavhandling. Trondheim: Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU.
- Magnussen, M.-L., Leira, A., Godal, B. (2000): *Hvem skal passe barna? Kontantstøtte, barnetilsyn og foreldres lønnsarbeid*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Magnussen, M.-L., Godal, B., Leira, A. (2001): *Hvem skal passe barna? Kontantstøtte, barnetilsyn og foreldres lønnsarbeid*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Miljeteig-Olssen, P., Tømmerbakke, E.T. (1987): *Fra asyl til barnehage. Barnehager i Norge i 150 år*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mordal, T.L. (1995): *Virksomhetsorientering og forbrukerforventninger på barnehagesektoren*. Arbeidsrapport nr. 2. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Mordal, T.L. (1996): *Barnehager og foreldre. Søkelys på brukertilpasningen. Resultatrapportering fra førundersøkelser i programkommunene*. Arbeidsrapport nr. 4. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Mordal, T.L. (1997a): *Barnehager – Tilbud og brukere*. SIFO-rapport nr. 1. Lysaker, Statens institutt for forbruksforskning.

- Mordal, T.L. (1997b): Parent-staff interaction in early years services: findings of a Norwegian survey. I: B. Cohen og U. Hagen. (red.) *Children's Services: Shaping Up for the Millennium. Supporting children and Families in the UK and Scandinavia*. Edinburgh: The Stationary Office Ltd.
- Mordal, T.L. (2002): *Nivåstudie under arbeid. En casestudie fra barnehagesektoren*. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Mordal, T.L., Bjørngaard, J.H. (1996): *Forbrukerperspektiv på utviklingen i barnehagesektoren*. Arbeidsrapport nr. 1. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning
- Mordal, T.L., Bjørngaard, J.H. (1997): *Trekk ved barnehagetilbud og foreldreerfaringer. Resultater fra tre undersøkelsesnivåer i BFDs utviklingsprogram på barnehagesektoren*. Arbeidsrapport nr. 1. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Mordal, T.L. og Sander, K (1992): *Offentlige og private barnehager i foreldreperspektiv*. Arbeidsrapport nr. 1. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Nergård, T.B. (2002): *Gratis barnehage for alle femåringer i bydel Gamle Oslo. Evaluering av et forsøk*. Rapport nr. 3. Oslo: NOVA.
- Nilsen, R. Dyblie (1985): *Rollelek*. Oslo: Tano.
- Nilsen, R. Dyblie (1990): *Rollelekens fortelling. En kulturanalyse*. Trondheim: DMMH's publikasjonsserie nr. 3.
- Nilsen, R. Dyblie (2000): *Livet i barnehagen. En etnografisk studie av sosialiseringprosessen*. Doktoravhandling. Trondheim: Pedagogisk institutt / Norsk senter for barneforskning, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU.
- NOU (1992): *Rammeplan for barnehagen*. Oslo, NOU 1992:17.
- NOU (1996): *Offentlige overføringer til barnefamilier*. Oslo, NOU 1996: 13.
- NOU (1972): *Førskoler*. Oslo: NOU 1972: 39
- Næs, T. Indrebø (1995): *Kvalitet i barnehagen – Et barneperspektiv*. SIFO-rapport nr. 8. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Næs, T. Indrebø (1996): *Trivsel blant barnehagebarn. Undersøkelsesopplegg basert på litteraturgjennomgang*. Arbeidsrapport nr. 5. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Næs, T. Indrebø, Mordal, T.L. (1997): *Barns trivsel i barnehagen*. SIFO-rapport nr. 13. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.

- Næs, T. Indrebø, Mordal, T.L. (1998): *Håndboka: Å undersøke barns trivsel i barnehagen*. Oslo/Lysaker: Pedagogisk Forum og Statens Institutt for forbruksforskning.
- OECD. (1999) *OECD Country Note. Early Childhood Education and Care Policy in Norway*.
- OECD (2001): *Starting Strong. Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- Pettersen, R.J. (red) (1997): *Mobbing i barnehagen*. Oslo: Senter for barnehageutvikling.
- Reppen, H.K., Rønning, E. (1999): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 1999*. Rapport nr. 27. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Retvedt, O., Aasen, S.F., Skoug, T. (1999): *Erfaring med innføring av Rammeplan for barnehagen*. Vallset: Oplandske bokforlag.
- Rhedding-Jones, J. (2001): Shifting ethnicities: 'native informants' and other theories from/for early childhood education. *Contemporary Issues in Early Childhood* 2(2): 135-156.
- Riksaasen, R. (1999): *Visible and invisible pedagogies in teacher education: A comparison of Norwegian primary and pre-school teacher education*. Doktorgradsavhandling. Trondheim: Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU.
- Ringdal, K., Mordal, T. L. (1997): *Variasjoner i behovet for barnehageplasser*. SIFO. Rapport nr. 9. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Risberg, T. (2000): Barnehagesektoren: Fortsatt vekst, tross kontantstøtten. *Samfunnspeilet* (5): 60-63.
- Rissanen, T., Knudsen, C. (2001): *The Child Home Care allowance and women's labour force participation in Finland, 1985 - 1998. A Comparison with Norway*. Skriftserie nr. 6. Oslo: NOVA.
- Rønning, E. (1998): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og økonomi før innføring av kontantstøtte*. Notat nr. 61. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Rønsen, M. (2001): *Market work, child care and the division of household labour. Adaptions of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform*. Rapport nr. 3. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Sagbakken, A., Aanderaa, B. (1993): *Barnevern i barnehagen: En felles utfordring*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Sagberg, S. (2001): *Autentisitet og undring: En drøfting av kristendommens plass i norsk barnehage i institusjonsetisk og personetisk perspektiv*. Doktoravhandling. Det Teologiske Menighetsfakultet. Oslo. Trondheim: Tapir.
- Sametinget (2001): *Spesialpedagogisk kompetanseheving. Undersøkelse av behov for spesialpedagogisk kompetanseheving i barnehage og grunnskole. Plan for heving av spesialpedagogisk kompetanse i barnehage og grunnskole 2001 – 2003*.

- Samisk utdanningsråd (1995): *Barnelærdommen er evig kunnskap. Strategisk plan for de samiske barnehagene (1996-2001)*.
- Sand, S. (1996): *Integrering eller assimilering. Flyktningeforeldrenes syn på det pedagogiske tilbudet i barnehagen og grunnskolen*. Vallset: Oplandske bokforlag.
- Sand, S., Skoug, T. (2002): *Integrering – et språk mellom intensjon og realitet? Evaluering av prosjekt med gratis korttidsplass i barnehage for alle femåringer i bydel Gamle Oslo*. Rapport nr 1. Elverum: Høgskolen i Hedmark.
- Sandve, A.M. (2000): Vi har en plan... Om barns plass i kvalitetssatsingen i St. meld. nr 27 (1999-2000) Barnehage til beste for alle barn. *Barn* 18(2): 33-54.
- Sandve, A.M. (2001): *Kvalitet i barnehagen - for hvem? Om barns plass i kvalitetsdiskursen. Kritisk analyse av styringsdokumenter på 90-tallet*. HiO-hovedfagsrapport nr 1. Høgskolen i Oslo.
- Sataøen, S.O. (red.). (2002): *Evaluering av førskulelærerutdanninga ved fem norske institusjonar: Rapport frå ekstern komité*. Norgesnetttrådet rapporter 2002:1. Oslo: Norgesnetttrådet.
- Schøne, P.L (2002): Kontantstøtten og effekter på arbeidstilbudet: Hva er en god sammenlikningsgruppe? *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 19: 23-30.
- Skoug, T. (1994): Migrasjonspedagogisk arbeid i barnehagen – et kulturpedagogisk eller et antirasistisk perspektiv? I: J. Aasen og T.O. Engen (red.): *Didaktikk og læreplanarbeid i barnehage og skole*. Vallset: Oplandske bokforlag.
- Skoug, T. (1997): *Barn med innvandrerbakgrunn og barnehagens læreplanpraksis*. Hovedoppgave i pedagogikk. Oslo: Pedagogisk Forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Skoug, T. (2000): Integrering eller fornorsking? Minoritetsbarna og innføring av Rammeplan for barnehagen. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* (4-5): 320-328.
- Statistisk sentralbyrå (2001): *Barnehager 2000. NOS C 684*. Oslo-Kongsvinger.
- St. meld. nr 8 (1987-1988): *Barnehager mot år 2000*.
- St. meld. nr 27 (1999-2000): *Barnehage til beste for barn og foreldre*.
- St.meld. nr. 39 (1998-1999): *Forskning ved et tidsskille*.
- St. meld. nr. 43 (2000-2001): *Om evaluering av kontantstøtten*.
- St.meld. nr. 55 (2000-2001): *Om samepolitikken*.
- St. meld. nr. 88 (1996-1997): *Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede*.
- St. prp nr 53 (1997-98): *Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre*.

- St. prp. nr.1 (2001-2002): *Det kongelige barne- og familiedepartment.*
- Strand, T. (1996): *Ethos og læreplanen: Hvordan forstå og bruke Rammepplan for barnehagen?* Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Strand, T. (2001): Hva er pedagogikk? Pedagogikkens kunnskapstradisjoner og -kulturer versus pedagogens faglige identitet. I: Tone Kvernbekk (red.): *Pedagogikk og lærer-profesjonalitet.* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Strömqvist, G., Brusling, C. (red.) (1996): *Reflektion och praktik i läraryrket.* Lund: Studentlitteratur.
- Søbstad, F. (1990): *Førskolebarn og humor.* Doktorgradsavhandling. Rapport nr.1/90. Pedagogisk institutt, Samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Trondheim.
- Søndena, K. (2002): *Tradisjon og transcendens: En fenomenologisk studie av refleksjon i norsk førskulelærerutdanning.* Doktorgradsavhandling. Göteborg studies in educational sciences 175. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Tefre, Å. (red.) (1997): *Tospråklige assistenters funksjon, rolle og kvalifikasjonsbehov.* HiO-notat nr. 9. Høgskolen i Oslo.
- Telhaug, A. O. (1992): Den moderne barndommen som utvidet institusjonalisering. Om barnehageutbygging, skole for seksåringer og skolefritidsordninger. I: P. Aasen og A.O. Telhaug (red.): *Takten, takten, pass på takten. Studier i den offentlige oppdragelsens historie.* Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Thoresen, T.O. (1994): Fordelingseffektene av barnehagesubsidiene. *Økonomiske analyser* (9): 18-23 Statistisk sentralbyrå.
- Thoresen, T.O. (1996a): Simuleringer av skatter og overføringer av særlig betydning for barnefamilie. I: NOU 1996:13 *Overføringer til barnefamilier*, Vedlegg 2: 260-271.
- Thoresen, T.O. (1996b): Virkninger på proveny og inntektsfordeling av endringer i skatter og overføringer av særlig betydning for barnefamilie. I: NOU 1996:13 *Overføringer til barnefamilier*. Vedlegg 4: 282-304.
- Tingstad, V., Kvamstad, V. (1998): *Åpen barnehage. Kvinnecafé eller møteplass med barnet i sentrum? To delundersøkelser.* Rapport nr. 51. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Trageton, A. (1999): *Leik med materiale. Konstruksjonsleik 1-7 år.* Bergen: Fagbokfolaget.
- Tømmerbakke, E.R., Miljeteig-Olssen, P. (red.). (1987): *Fra asyl til barnehage: Barnehager i Norge i 150 år.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Tøssebro, J., Lundeby, H. (2002): *Å vokse opp med funksjonshemming – de første årene.* Oslo: Gyldendal.

- Vedeler, L. (1989): *Lek og kommunikasjon i de første utviklingsår. Observasjon og pedagogisk bruk av lek for barn med og uten handikapp*. Namsos: Pedagogisk-psykologisk forlag
- Vedeler, L. (1996): Pragmatic difficulties and socio-emotional problems: a case study. *European Journal of Disorders of Communication* 31: 271-288.
- Vedeler, L. (1997): Dramatic play: a format for 'literate' language? *British Journal of Educational Psychology* 67: 153-167.
- Vedeler, L. (1999): Spesialundervisning i barnehagen. I: P.Haug, J.Tøssebro og M.Dalen (red.). *Den Mangfoldige spesialundervisninga*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vedeler, L. (2001): Examining the play-literacy interface: A critical review and future directions. *Journal of Early Childhood Literacy* 1: 59-89
- Vedi, C., Børve, H.E. (1997): *Søkelys på førskolelæremangelen i kommunale barnehager*. SINTEF rapport A97504. Trondheim: SINTEF. IFIM.
- Winge, A., Brandth, B. (1999): *Tidskonto – familiepolitikk på trygdekontoret. Trygdefunksjonærers erfaringer med tidskontoordningen*. Allforsk-rapport.
- Ytterhus, B. (2000): "De minste vil, og får det ofte til..." *En studie av hverdagslivets segregering i integrerende institusjoner - Barnehager*. Doktorgradsavhandling. Trondheim: Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU.
- Ytterhus, B. (2002): *Sosialt samvær mellom barn – inklusjon og eksklusjon i barnehagen*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Ytterhus, B., Tøssebro, J. (1999): Physical integration and social marginalization in Norwegian nursery schools: attitudes, rank-ordering or situation dynamics? *European Journal of Special Needs Education* 14(2): 158-170.
- Aall, V., Balke, E., Myhre, J.E., Østberg, J.S. (red.) (1988): *Oslo-barnehagene 150 år. 1838-1988*. Oslo: Selskapet for Oslo Byes Vel.
- Aanderaa, B. (1997): *Si at vi har hele dagen! En kartlegging av barnehageansattes endringskompetanse. Sluttrapport 1997*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Aanderaa, B., Halvorsen, M. (2001): *Barnehage i en forandret verden: Endring + kompetanse = kvalitet*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aasebø, T. Skarre (2001): *...og så kan du være dama til Batman. En empirisk undersøkelse av hvordan mediene taes i bruk og inngår i meningsbærende prosesser i sosial interaksjon mellom barn*. Doktoravhandling. Oslo: Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Vedlegg I

Idédugnad om barneomsorgforskning med vekt på barnehageforskning, 24. april 2002. Deltakere og program

DELTAKERE

<i>Alvestad, Marit</i>	Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Stavanger
<i>Andenæs, Agnes</i>	Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)
<i>Bae, Berit</i>	Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Oslo
<i>Bennett, John</i>	OECD, Paris
<i>Borge, Anne Inger Helmen</i>	Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo
<i>Gulbrandsen, Lars</i>	Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)
<i>Hem, Anne Brith</i>	Barne- og familiedepartementet
<i>Hole, Arni</i>	Barne- og familiedepartementet
<i>Hopperstad, Marit Holm</i>	Norsk senter for barneforskning (NOSEB), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
<i>Ingebrigtsen, Marit</i>	Barne- og familiedepartementet
<i>Jacobsen, Kari</i>	Barne- og familiedepartementet
<i>Johansson, Jan-Erik</i>	Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Oslo
<i>Kjørholt, Anne Trine</i>	Norsk senter for barneforskning (NOSEB), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
<i>Korsvold, Tora</i>	Pedagogisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
<i>Kristiansen, Steinar</i>	Norges forskningsråd
<i>Lamer, Kari</i>	Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Oslo
<i>Leira, Arnlaug</i>	Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo
<i>Lommerud, Kjell-Erik</i>	Institutt for økonomi, Universitetet i Bergen
<i>Løkken, Gunvor</i>	Dronning Mauds Minne, høgskole for førskolelærerutdanning
<i>Løyland, Knut</i>	Telemarksforskning
<i>Markussen, Ingrid</i>	Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo
<i>Mordal, Tove L.</i>	Statens institutt for forbruksforskning (SIFO)
<i>Narum, Ragnhild</i>	Norges forskningsråd
<i>Nilsen, Randi Dyblie</i>	Norsk senter for barneforskning (NOSEB), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
<i>Pålerud, Turi</i>	Utdanningsforbundet

<i>Skoug, Tove</i>	Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Hedmark
<i>Søbstad, Frode</i>	Dronning Mauds Minne, høgskole for førskolelærerutdanning
<i>Vedeler, Liv</i>	Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo
<i>Westgård, Siri</i>	Barne- og familiedepartementet
<i>Ytterhus, Borgunn</i>	Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
<i>Østberg, Nora E.</i>	Barne- og familiedepartementet

Idédugnad om barneomsorgsforskning med vekt på barnehageforskning

**Onsdag 24. April 2002
Radisson SAS Scandinavia Hotel, Holbergsgt. 30, Oslo**

PROGRAM

09.00   *Ankomst – kaffe*

09.30   **ÅPNING**

Velkommen

Steinar Kristiansen, Norges forskningsråd

Tid for trøkk!

Arni Hole, ekspedisjonssjef, Barne- og familiedepartementet

Orientering fra arbeidsgruppa for kunnskapsstatus om barneomsorgs- forskning

Randi Dyblie Nilsen, forskningsleder, Velferdsprogrammet

10.00   **VELFERDSSTATEN OG BARNEHAGEN**

Innleder: Arnlaug Leira, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo

Diskusjon av forskningsutfordringer

10.40   *Pause*

11.00   **BARNEOMSORG I ET SAMFUNNSØKONOMISK PERSPEKTIV**

Innleder: Knut Løyland, Telemarksforskning – Bø

Diskusjon av forskningsutfordringer

11.30   **Research challenges in the Early Childhood Education and Care field –
a perspective from the OECD**

John Bennett, OECD Paris

12.00   *Lunsj*

13.15 **EN PEDAGOGISK SOSIALISERINGSINSTITUSJON**

Den planlagte pedagogikken

Innleder: Marit Alvestad, Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Stavanger

Diskusjon av forskningsutfordringer

Barnehagen og de minoritetsspråklige barna. Intensjoner og realiteter

Innleder: Tove Skoug, Avdeling for lærerutdanning, Høgskolen i Hedmark

Diskusjon av forskningsutfordringer

14.20 *Kaffe*

14.40 **BARNEHAGEN SOM HVERDAGSLIVSARENA - FRA BARNES PERSPEKTIV**

Innleder: Borgunn Ytterhus, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU

Diskusjon av forskningsutfordringer

15.20 *Åpen post: Ordet er fritt*

16.00 *Slutt*

Idédugnaden arrangeres av *Velferdsprogrammet – samfunn, familie, oppvekst* med midler fra Barne- og familiedepartementet

Velferdsprogrammets internettside:

<http://program.forskningsradet.no/vfo>

Vedlegg 2

Hovedoppgaver om barnehager i perioden 1995 - 2001 fordelt etter utdanningsinstitusjon og fagdisiplin

	Universitet	Høgskole
Pedagogikk	44	6
Førskolepedagogikk	14	23
Barnehagepedagogikk	-	34
Spesialpedagogikk	27	7
Sosiologi	11	-
Psykologi	6	-
Helsefag	1	-
Natur, ernæring, helse, miljø, yrkes- og miljømedisin	1	5
Sosialt arbeid	1	-
Sosialantropologi	4	-
Statsvitenskap	1	-
Samfunnsvitenskap	1	-
Sosialøkonomi	2	-
Historie	2	-
Religion	1	-
Estetiske fag	-	2
Musikk	2	-
Folkloristikk	1	-
Idrett	-	1
Administrasjons- og organisasjonsvitenskap	2	-
Sosialøkonomi	1	-
Bygningsteknologi og byggekunst	2	3
Samlet 1995-2001	124	83

Det dominerende faget er pedagogikk, enten som eneste fagbetegnelse eller som spesialdisipliner innen pedagogikk. Dette gjelder både på universitetene og på høgskolene (i begge tilfelle veier Oslo klart tyngst). Av de 207 registrerte oppgavene der "barnehage" inngår i tittel eller er oppgitt som emneord, er 24,1 prosent oppgaver i allmenn pedagogikk og 16,4 prosent oppgaver i barnehagepedagogikk. Alle former for pedagogikk utgjør 74,8 prosent av oppgavene. Sosiologi representerer 5,3 prosent, mens psykologi står for 2,8 prosent. Oppgaver som omhandler barnehagerelaterte tema er nesten fraværende i fag som statsvitenskap og økonomi.

Det foreligger sannsynligvis mye verdifull kunnskap i disse hovedoppgavene, men den er ganske skjult og kvalitetssikring er i liten grad dokumentert. Et fåtall av oppgavene ved Høgskolen i Oslo er utgitt i serien HiO-hovedfagsrapport. Det gjelder for eksempel K. R. Tholins (1999) oppgave om perspektiver på etisk omsorg i barnehagene, E.H. Devolds (1999) oppgave om barnehagebasert vurdering, T.T. Jansens (2000) oppgave om barnehagens egenart og Anne Ma Sandves (2001) oppgave om kvalitet i barnehagen. Oppgaver kan også presentere unike data som for eksempel T. Heggen Larsens (1999) oppgave om

barnehagepolitikk på statsrådsplanet som blant annet var basert på intervju med alle gjenlevende statsråder med ansvar for barnehagespørsmål.

Også hovedoppgaver i førskolepedagogikk fra NTNU/DMMH er publisert i bearbeidet form gjennom høgskolen Dronning Maud Minnes publikasjonsserie. Det gjelder for eksempel Sissel Mørreaunes oppgave om barnehagestyrerens "livsverden", om styrerens identitet, opplevelse og visjoner (Mørreaunet 1998), Monika Anna Røthles oppgave om temaarbeid i barnehagen (Røthle 1996) og Aud Eli Kristoffersens oppgave om barnas rolle i planleggings- og vurderingsarbeidet i barnehagen (Kristoffersen 1996).

Hovedoppgaver kan også inngå i større forskningsprosjekt. Som eksempel kan nevnes at hovedoppgaver i sosiologi og statsvitenskap har vært integrert i større forskningsoppdrag om kontantstøtten både ved NOVA og ved NTNU/SINTEF. Det gjelder Leif Sletvolds (2000a) oppgave om virkninger av kontantstøtten for foreldres yrkesdeltakelse (i revidert utgave utgitt som NOVA-rapport, jfr. Sletvold 2000b) og Sigrid Landes (2001) oppgave om mødres utbytte av barnehager og kontantstøtte. Blant de hovedoppgaver som inngikk i SINTEF/NTNU's samarbeidsprosjekt (Bungum med fl. 2001) var oppgaver av Tonje Lauritzen (2000), Linda Storbukt (2000) og Kari Håland (2001).

Hovedoppgaver er også blitt bearbeidet og publisert som bøker ved norske forlag. Det gjelder blant andre Synnøve Haugens oppgave om kvaliteten i familiebarnehagetilbudet til småbarn (Haugen 1998), og Torill Strands oppgave om forståelsen og bruken av barnehagens rammeplan (Strand 1996). Enkelte har også publisert artikler på bakgrunn av hovedoppgaven, slik som eksempelvis Anne Ma Sandve (2000) og Sigrid Sand Bryhni (1995).

Selv om noe resultater fra hovedoppgaver formidles til et større publikum, foreligger det gjennom hovedoppgavene mye ny og relevant kunnskap som forblir godt skjult. Det foreligger her en formidlingsutfordring ikke minst for veiledere.

Referanser:

Bungum, B., B. Brandt og E. Kvande (2001): *Ulik praksis – ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv*. Trondheim: SINTEF Teknologiledelse.

Bryhni, S. Sand (1995): "Først høflig, så ord". Om flyktningeforeldrene og deres syn på et tospråklig og tokulturelt opplæringstilbud i barnehagen og skolen. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 79(5): 213-224

Devold, E.H (1999): *Barnehagebasert vurdering. Erfaringer fra fire barnehager*. HiO-hovedfagsrapport 1999:4) Oslo: Høgskolen i Oslo

Haugen, S. (1998): *Omsorg og pedagogikk : kvalitet i barnehagetilbud for små barn* (2. utg). Oslo: Samlaget. I serien Samlagets bøker for høgare utdanning

Håland, K. (2001): *Kontantstøtten – et veiskille i norsk familiepolitikk? En sammenlikning av kontantstøtten til småbarnsforeldre og fødselspermisjonsordningene*. Hovedoppgave i statsvitenskap. NTNU

Jansen, T. T (2000): *Barnehage, verken eller?: om barnehagens egenart*.

(Hovedoppgave i barnehagepedagogikk, HiO-hovedfagsrapport 2000:10) Oslo: Høgskolen i Oslo

- Kristoffersen, A. E. (1996): *Barnas rolle i personalets planleggings- og vurderingsarbeid*. Trondheim: Dronning Mauds Minne. DMMH's publikasjonsserie nr. 3
- Lande, S. (2001): *Småbarnsmødres varierende utbytte av barnehage og kontantstøtte*. Hovedoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo
- Larsen, T.H. (1999): *Barnehagepolitikk på statsrådsplanet*. Hovedoppgave i barnehagepedagogikk. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Lauritzen, T. (2000): *Kontantstøtte – bruker eller mottaker? Hvordan tidskulturer i arbeidsorganisasjoner legger føringer for bruk av kontantstøtte* Hovedoppgave i sosiologi. NTNU
- Mørreaunet, S. (1998): *“Fra tråsnella te` vya” : styreren som personalmessig og faglig leder*. Trondheim: Dronning Mauds Minne høgskolen. DMMHs publikasjonsserie nr 2.
- Röthle, M. A. (1996): *Eg skal laga meir, likevel. Perspektiver på temaarbeid i barnehagen*. Trondheim: Dronning Mauds Minne. DMMHs publikasjonsserie nr. 4.
- Sandve, A.M. (2000): Vi har en plan... Om barns plass i kvalitetssatsingen i St. meld. nr 27 (1999-2000) Barnehage til beste for alle barn. *Barn* 18(2): 33-54.
- Sandve, A.M. (2001): *Kvalitet i barnehagen – for hvem? Om barns plass i kvalitetsdiskursen. Kritisk analyse av styringsdokumenter på 90-tallet*. Hovedoppgave i barnehagepedagogikk, HiO-hovedfagsrapport 2001:1. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Sletvold, L. (2000a): *Frihet, likhet og moderskap. Om virkninger av kontantstøtte for foreldrenes yrkesaktivitet*. Hovedoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Sletvold, L. (2000b): *Kontantstøtteordningens konsekvenser for yrkesaktivitet og likestilling*. Oslo: NOVA. Rapport 15/00.
- Strand, T. (1996): *Ethos og læreplanen : hvordan forstå og bruke Rammeplan for barnehagen?* Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Storbukt, L. (2000): *Fleksibilitetens dilemma. En kvalitativ studie av behov for fleksibilitet og konsekvenser for en kunnskapsbedrift og yrkesaktive småbarnsforeldre*. Hovedoppgave i sosiologi. NTNU
- Tholin, K.R (1999): *Why care about caring? Perspektiver på etisk omsorg i barnehagen*. HiO-hovedfagsrapport 1999:8. Oslo: Høgskolen i Oslo

Vedlegg 3

Oversikt over forskningsprosjekter som ble tildelt midler i tilknytning til Norges forskningsråds evaluering av kontantstøtteordningen

1. Kontantstøttens konsekvenser for barn i innvandrerfamilier

Prosjektansvarlig: Forsker Hanne Kavli, Forskningsstiftelsen Fafo

Hovedrapport:

Kavli, Hanne Cecilie (2001): En dråpe, men i hvilket hav? Kontantstøttens konsekvenser for barnehagebruk blant etniske minoriteter. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo

2. Jobb, barnepass og arbeidsdeling: Småbarnsforeldres valg og tilpasninger før og etter kontantstøtten

Prosjektansvarlig: Forsker Marit Rønsen, Statistisk sentralbyrå

Hovedrapport:

Rønsen, M. (2001) Market work, child care and the division of household labour. Adaptations of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform. Oslo: Statistisk sentralbyrå. (ISBN 82-537-4881-7)

3. Hvem skal passe barna?

Prosjektansvarlig: Professor Arnlaug Leira, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

Hovedrapport:

Magnussen, M-L, B. Godal og A. Leira (2001): Hvem skal passe barna? Kontantstøtte, barnetilsyn og foreldres lønnsarbeid. Rapport 1:2001. Oslo: Universitetet i Oslo. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi (ISBN 82-570-0159-7)

4. Kontantstøtteordningens konsekvenser for barnehagesektoren og for foreldres valg av omsorgsformer

Prosjektansvarlig: Forskningsleder Lars Gulbrandsen, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)

Hovedrapport:

Gulbrandsen, Lars og Tale Hellevik (2000): Kontantstøttens konsekvenser for barnehagesektoren. NOVA-rapport 16/2000 (ISBN 82-7894-103-3)

5. Ulik bruk - ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv

Prosjektansvarlig: Forsker Brita Bungum, SINTEF Teknologiledelse, SINTEF-gruppen

Hovedrapport:

Bungum, B., B. Brandth og E. Kvande (2001) *Ulik praksis – ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv.*

Trondheim: SINTEF Teknologiledelse IFIM og Institutt for statsvitenskap og sosiologi, NTNU

6. Kontantstøtte blant barnevernsbarn

Prosjektansvarlig: Forsker Sten-Erik Clausen, Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)

Hovedrapport:

Clausen, S.-E. (2001) Kontantstøtte blant barnevernsbarn. Notat 2001:101. Oslo: Norsk Institutt for by og regionsforskning.

7. Kontantstøttens virkning på inntektsfordeling og arbeidstilbud

Prosjektansvarlig: Forsker Tom Kornstad, Statistisk sentralbyrå

Hovedrapport:

Håkonsen, L., T. Kornstad, K. Løyland og T.O. Thoresen (2001) Kontantstøtten – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 4

Knut Løyland:

Oversikt over økonomisk forskning om barnehager og barnehagerelaterte tema i Norge etter 1995.

I Innledning

Vi skal i det følgende forsøke å gi en mest mulig fullstendig oversikt over den samfunnsøkonomiske forskningsaktiviteten en har hatt på barnehageområdet og beslektede områder i Norge i perioden fra og med 1995 og fram til i dag. Oversikten vil ikke være fullstendig bl.a. som følge av at vi har valgt å holde eventuelle hovedoppgaver og arbeider som er reine presentasjoner av statistisk materiale utenfor oversikten. Dessuten vil det sannsynligvis være arbeider som vi ikke har klart å spore opp i denne omgang. Alle arbeider vi referer til vil høre til under temaet “barnehagepolitikk” i den disposisjonen som er laget av arbeidsgruppa. Vi har disponert oversikten slik at arbeidene er gruppert etter hvilket marked som er involvert. Vi starter da med barnehagemarkedet som omfatter analyser av tilbuds- og etterspørselssiden i barnehagemarkedet. Videre har vi barnehager og arbeidsmarkedet som en egen sekvens. Vi har også et eget avsnitt som omhandler barnehager og familiepolitikk. Til slutt har vi et eget avsnitt som omfatter de arbeidene som ikke har tilknytning til miljøet rundt SSB/Telemarksforskning-Bø.

2 Barnehagemarkedet

1. Løyland, Knut og Vidar Ringstad (1995): Samfunnsøkonomisk analyse av et lokalt gode med både privat og offentlig tilbud. Rapport nr 93, Telemarksforskning-Bø. 112 sider + vedlegg.

En ambisiøs analyse av barnehagemarkedet som har som formål å analysere den samfunnsøkonomiske effektiviteten i dette regulerte “markedet”. Det innebærer at en forsøker å identifisere match/mismatch-problemer mellom det som tilbys av kvalitet og av betalingsvilligheten for denne. Dessuten analyseres forskjeller i kostnadseffektivitet mellom private og offentlige barnehager. Analysene gir en del interessante resultater som vi skal omtale i egne papere nedenfor. Rapporten kan ikke sies å lykkes i nå hovedambisjonen – å vurdere den samlede samfunnsøkonomiske effektiviteten i “barnehagemarkedet”. Data og metodeproblem er hovedgrunnen til dette. Data er hentet inn i Skien, Porsgrunn og Bamble kommuner (Grenland).

2. Løyland, Knut og Vidar Ringstad (1999): Willingness to Pay for Child Care Services. Manuscript, Telemark Research Institute.

Denne analysen er en del av 1 og forsøker ved hjelp av betinget verdsettingsmetode å avdekke småbarnsforeldres betalingsvillighet for barnehageplasser – herunder for strukturelle kvalitetskomponenter som voksen/barn rate, areal, utdannet personale og lignende. Analysen kontrollerer også for bakgrunnskjennetegn som alder, utdanning osv. Resultatene gir ingen

klare indikasjoner på om det er betalingsvillighet for strukturelle kvalitetskomponenter, men vi finner sammenheng mellom betalingsevne og betalingsvillighet og kjennetegn ved familien og betalingsvillighet. Utvalget består av 170 småbarnsfamilier i Grenlandsområdet.

3. Ringstad, Vidar og Knut Løyland (1998): Cost-Optimal Scale in Child Care Institutions. *Journal of Productivity Analysis* 10, 305-311.

Analysen bygger på data for 47 barnehager over 2 år (1992-1993) i Grenlandsområdet. Den tester eksistensen av optimal skala for barnehager og finner optimal skala for en produksjon på om lag 60 heldagsplasser.

4. Ringstad, Vidar og Knut Løyland (1998): Cost Efficiency in the Provision of Child Care Services: A Hedonic Cost Approach. I Jørn Rattsø (ed.) (1998): *Fiscal Federalism and State-Local Finance. The Scandinavian Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.

Denne analysen er en utvidelse av den som er gjennomført i 3. Her bringes strukturelle kvalitetskomponenter og offentlig-privat dimensjonen inn eksplisitt. Vi finner ingen forskjeller i kostnadseffektivitet mellom offentlige og private barnehager, men finner – ikke uventet – en rekke effekter av strukturelle kvalitetskomponenter på kostnadene.

5. Bergseng, Even og Knut Løyland (2001): Effektivitetsforskjeller mellom offentlige og private barnehager. Arbeidsrapport nr 8, Telemarksforskning-Bø.

Dette er en ny og mer omfattende analyse tilsvarende den som er gjennomført i 4. Bl.a. er datamaterialet betydelig større – 1111 barnehager fra hele Norge – og den metodiske innfallsvinkelen er utvidet i den forstand at en i tillegg til kostnadsfunksjonsberegninger også etablerer en produksjonsfront på bakgrunn av DEA-metoden. Vi finner optimal skala for omtrent samme nivå som i 3 og 4, men til forskjell fra 4 finner vi klare indikasjoner på at private er mer effektive enn offentlige – også når en kontrollerer for strukturelle kvalitetsvariable og kjennetegn ved barna. Forskjellen i effektivitet er imidlertid ikke stor til tross for at den statistisk sett er robust. Resultatene er også robuste for valg av metode.

6. Løyland, Knut og Thor Olav Thoresen (1996): Barnehagetjenester, effektivitet og fordelingsproblemer. En oversikt over noen metodiske tilnærminger og empiriske resultater.

Dette er en oversiktsartikkel som tar for seg metodiske angrepsvinkler, internasjonal forskning og norsk forskning på barnehageområdet. Den avgrenses til effektivitetsanalyser i først best forstand og til fordelingsanalyser. Det som vi kaller nest best analyser og arbeidstilbudsanalyser omtales ikke i denne oversikten.

7. Håkonsen, Lars og Knut Løyland (2000): Norske kommuners prioritering mellom ulike tjenester. Betydningen av inntekt, priser og statlige bindinger. Arbeidsrapport nr 3, Telemarksforskning-Bø.

Denne retter seg ikke spesielt mot barnehagesektoren, men barnehagesektoren er én av i alt åtte sektorer i den modellen som estimeres. Vi estimerer inntektseffekter for barnehagesektoren og lekkasjeeffekter av statlige tilskudd til denne sektoren over til andre kommunale tjenestesektorer (m.a.o. vil ikke én krone i økt statstilskudd gi én krone i økt kommunal

bevilgning til barnehager). Vi finner en inntektselastisitet på i overkant av 1 og at det er relativt store lekkasjeeffekter fra barnehagesektoren.

8. Håkonsen, Lars og Knut Løyland (2002): Full barnehagedekning – hvordan og til hvilken pris? Artikkeltkast mai, Telemarksforskning-Bø.

I dette artikkeltkastet setter vi søkelyset på problemene knyttet til overskuddsetterspørselen i barnehagemarkedet. Vi vurderer konsekvensene av ulike virkemidler for å nå målet om full barnehagedekning.

3 Barnehager og arbeidsmarkedet

1. Longva, S. og T.O. Thoresen (1997): Hvordan skal det gis støtte til barn og barnefamilier? Noen resultater fra Barnefamilieutvalgets innstilling, *Økonomiske analyser*, 4/97, 3-14.

Referer noen hovedkonklusjoner fra Barnefamilieutvalgets innstilling, NOU 1996: 13 Offentlige overføringer til barnefamilier, et utvalg ledet av S. Longva.

2. Thoresen, T.O., I. Aslaksen, C. Koren og K. Lund: Kontantstøtte – noen betraktninger om effektivitet og fordeling, *Sosialøkonomen*, nr. 4 1998, 52, 12-21.

Tilløp til samfunnsøkonomisk vurdering av kontantstøtten i forkant av reformen.

3. Thoresen, T.O.: *Mikrosimulering i praksis. Analyser av endringer i offentlige overføringer til barnefamilier*, Sosiale og økonomiske studier 98, 1998, Statistisk sentralbyrå.

Dokumentasjon av noen av vedleggene som ble produsert til arbeidet i Barnefamilieutvalget (NOU 1996: 13).

4. Thoresen, T.O., Kjetil Lund og Bård Lian: Arbeidsincentiver, husholdningsinntekt og valg av barnetilsyn. Noen betraktninger om kontantstøttereformen, *Økonomiske analyser*, 2/98, Statistisk sentralbyrå, 16-23.

Vurdering av kontantstøtten med basis i data fra før reformen.

5. Kornstad, T. og T.O. Thoresen: Universell eller inntektsavhengig barnetrygd? *Økonomiske analyser*, 4/99, Statistisk sentralbyrå, 11-17.

Diskuterer alternative måter å behøvsprøve barnetrygden på, og vurderer effekter på arbeidstilbudet og fordeling av inntekt.

6. Håkonsen, Lars, Tom Kornstad, Knut Løyland og Thor Olav Thoresen (2000): Barnehager i et samfunnsøkonomisk perspektiv. I Unni Bleken, Tove Heggen Larsen og Klausine Røtnes (red.): *Barnehagepolitikk – for barn? Ti innspill til debatt*. Pedagogisk forum, Oslo.

I denne artikkelen diskuterer vi hvilken betydning barnehagen har sett fra en samfunnsøkonomisk synsvinkel; hvordan barnehagetjenestene samspiller med

arbeidsmarkedet og andre markeder og om hvordan vi kan vurdere den offentlige skattefinansierte ressursinnsatsen på barnehagefeltet.

7. Håkonsen, Lars (2002): Day care subsidies and economic efficiency. Paper presentert på Forskningsrådskonferansen Skatteforum, Losby, april 2002.

Paperet setter søkelys på hvordan offentlige subsidier av barnehageplasser (eller andre former for ekstern barneomsorg) påvirker effektiviteten i en økonomi der det allerede finnes vridende beskatning av arbeidsinntekter. Blant de foreløpige konklusjonene nevnes at subsidierte barnehageplasser øker effektiviteten i økonomien - inntil et visst nivå på subsidiene. Hvor store subsidiene bør være for maksimal effektivitet, avhenger av en rekke parametre i modellen. Blant annet viser modellen at det optimale subsidienivået stiger når mødre får høyere arbeidsfri inntekt (jf. innføringen av kontantstøtten). Det jobbes for tiden med å utvide modellen med mer detaljerte data, bl.a. antall barn i førskolealder per hushold, variasjon i kvinnens og mannens inntekt m.v.

8. Kornstad, T. og T. O. Thoresen (2001): Means-testing the Child Benefit, Discussion Papers 262, Statistics Norway.

Dokumenterer diskret valg modell for kvinner, og viser anvendelse av modellen med hensyn til behovsprøving av barnetrygden.

9. Aslaksen, I. og C. Koren (2000): Child Care in the Welfare State. A Critique of the Rosen Model. Discussion Papers 269, Statistics Norway.

Sherwin Rosen er kritisk til graden av subsidiering av barnehager i skandinaviske land. Denne analysen vurderer og kritiserer Rosens påstander.

10. Langset, B., B. Lian og T.O. Thoresen: Kontantstøtten - hva har skjedd med yrkesdeltakelsen, *Økonomiske analyser*, 3/2000, 3-6.

Kortsiktige arbeidstilbudseffekter av kontantstøtten.

11. Håkonsen, Lars, Tom Kornstad, Knut Løyland og Thor Olav Thoresen (2001): Kontantstøtten – effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling. SSB-rapport nr 2001/5.

Denne benytter ulike metodiske innfallsvinkler for å belyse både kortsiktige og langsiktige sysselsettingseffekter av kontantstøttereformen. Ulike metodiske innfallsvinkler benyttes også for å studere fordelingsvirkningene av denne reformen.

12. Kornstad, T. og T.O. Thoresen (2002): A Discrete Choice Model for Labor Supply and Child Care, Discussion Papers 315, Statistics Norway.

Diskret valg modell for mødre med førskolebarn. Mødrene velger arbeidstilbud og type barnepass simultant. Velegnet for å diskutere arbeidstilbudseffekter og fordelingseffekter av reformer i barnehagesektoren, som endringer i foreldrebetaling, økninger i antall plasser, etc.

4 Barnehager og familiepolitikk

1. Rønsen M og M Sundstrøm (1996): "Maternal employment in Scandinavia: A comparison of the after-birth employment activity of Norwegian and Swedish women". *Journal of Population Economics* Vol. 9:267-285

Artikkelen studerer bl.a. effekten av å ha rett til betalt fødselspermisjon for mødres tilbakegang til arbeidslivet etter fødselen.

2. Rønsen M (1998): "Fertility and public policies - Evidence from Norway and Finland". *Documents* 98/12, Statistisk sentralbyrå.

En sammenlignende studie av familiepolitikkenes betydning for fruktbarheten.

3. Rønsen M (1999): "Assessing the impact of parental leave: Effects on fertility and female employment." in P. Moss and F. Deven (eds.): "Parental Leave: Progress or Pitfall? Research and Policy Issues in Europe", The Hague/Brussels: NIDI/CBGS Publications, vol. 35:193-225.

En oversiktsartikkel som drøfter effektene av foreldre og fødselspermisjoner på kvinners yrkesdeltakelse og fruktbarhet.

4. Rønsen, M og M Sundstrøm (1999): "Public Policies and the Employment Dynamics among new Mothers - A Comparison of Finland, Norway and Sweden", Discussion Papers 263, Statistisk sentralbyrå. Kommer i *European Journal of Population* i 2002.

Artikkelen analyserer hvordan lengden på fødselspermisjonen og barnehagetilbudet har påvirket mødres tilbakegang til heltids- og deltidsarbeid etter fødselen.

5. Rønsen M. (2001): "Market work, child care and the division of household labour. Adaptations of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform". Rapport 2001/3, Statistisk sentralbyrå.

En analyse av kontantstøttens betydning for mødres valg av arbeid (heltid, deltid, ikke arbeid) og barnetilsyn (barnehage/andre ordninger).

6. Rønsen M. (2001): "Fertility and family policy in Norway - Is there a connection?" Paper presentert på IUSSP seminar i Tokyo, 21.-23. mars 2001. Kommer i P. McDonald (ed.): "International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies", Clarendon Press.

En oversiktsartikkel som drøfter om det er noen sammenheng mellom Norges relativt høye fruktbarhetsnivå og en relativt generøs familiepolitikk.

Andre analyser

1. Kravdal Ø. (1996). "How the local supply of day-care centers influences fertility in Norway: A parity-specific approach." *Population Research and Policy Review* 15:201-218.

Artikkelen studerer eksplisitt sammenhengen mellom barnehagedekningen i kommunen og kvinners tilbøyelighet til å få sitt første, andre og tredje barn.

2. Lappegård, T (2001): "Fruktbarhet og familiepolitikk - Bør det bli enklere å få barn med kortere mellomrom?" . *Samfunnsspeilet* 6/2001.

Artikkelen diskuterer behovet for å introdusere en lignende ordning i vår fødselspermisjon som den de har hatt i Sverige siden 1980 (den såkalte "snabbhetspremien").

3. Åsland, Dag Yngvar (1997): Etterspørselen etter barnehageplasser. *Sosialøkonomen* nr 1.

Denne artikkelen gir en oversikt over samfunnsøkonomiske problemstillinger knyttet til barnehagemarkedet og internasjonal forskning på området. Den diskuterer bl.a. effektivitets og fordelingspolitiske argumenter og problemer knyttet til kommunal styring av barnehagepolitikken.

4. Schøne, Pål (2002): Labour supply response to a cash-for-care reform. Draft, Institute for Social Research.

Evaluerer arbeidstilbudseffektene av kontantstøtten med utgangspunkt i forløpsdata fra databasen FD-trygd. Finner arbeidstilbudseffekter omtrent i samme omfang som i Håkonsen, Kornstad, Løyland og Thoresen (2001).